

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧВЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

ГАЛАШ ДАВИД-КРИСТІАН МИХАЙЛОВИЧ

**«ЦЕРКОВНІ ТА СВІТСЬКІ ЛИЦАРСЬКІ ОРДЕНИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ
УГОРЩИНІ»**

8.014.03 - «Середня освіта (Історія)»

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня
магістра

Науковий керівник:
Зубанич Ласлов Ласлович,
кандидат історичних наук, доцент

Ужгород 2024

Реєстрація 1
(номер)

« 20 » зрудня 20 24 р.

Вуца
(підпис лаборанта кафедри)

Бама Е. В.
(прізвище, ініціали)

Дипломна робота допущена до захисту

Завідувач кафедри

Зубанич Л. П.
(підпис) (ініціали, прізвище)

к. і. н. доц. КИЧЕІ
(науковий ступінь, вчене звання)

« 23 » зрудня 20 24 р.

Рецензент Майже
(підпис)

Майороши М. А.
(прізвище, ініціали)

к. і. н. ст. викл.
(науковий ступінь, вчене звання)

UKRAJNAOKTATÁSI ÉSTUDOMÁNYÜGYMINISZTERIUM
UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
UKRÁN-MAGYAR OKTATÁSI TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓS TANSZÉK

HALAS DÁVID KRISZTIÁN

**EGYHÁZI ÉS VILÁGI LOVAGRENDEK A KÖZÉPKORI
MAGYARORSZÁGON**

8.014.03 – „Középfokú oktatás. Történelem”

Magiszteri diplomamunka

Tudományos vezető:

dr. Zubánics László, docens

Ungvár – 2024

TARTALOM

BEVEZETŐ	5
I. FEJEZET. AZ EURÓPAI LOVAGI KULTUSZ ÉS AZ EGYHÁZI LOVAGRENDEK KIALAKULÁSA	10
II. FEJEZET. A JOHANNITA LOVAGREND MAGYARORSZÁGI TEVÉKENYSÉGE ÉS ANNAK KUTATÁSA	25
2.1. <i>A rend megalapítás és célkitűzései</i>	25
2.2. <i>Az oszmán hódítás hatása a lovagrend tevékenységére</i>	27
2.3. <i>A rendmagyarországi megjelenésének körülményei</i>	33
2.4. <i>A rend magyarországi központjai: Székesfehérvár, Esztergom és Sopron</i>	34
2.5. <i>A johanniták vránai időszaka</i>	46
III. FEJEZET. A NÉMET (TEUTON) LOVAGREND MAGYARORSZÁGI MŰKÖDÉSE	50
3.1. <i>A rend megalapítás, hierarchiája és szervezeti struktúrája</i>	50
3.2. <i>A rend Erdélyből való eltávolítása</i>	58
3.3. <i>A Német Lovagrend állama a Balítumban</i>	60
IV. FEJEZET. VILÁGI LOVAGRENDEK A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN	67
4.1. <i>A Szent György Rend és a Sárkányos Rend működése</i>	67
4.2. <i>A lovagkor anyagi háttere</i>	72
4.3. <i>Lovagi szokások és lovagi mentelítés</i>	75
4.4. <i>Lovagi fegyverzet</i>	84
4.5. <i>A lovagkor hanyatlásának okai</i>	97
KÖVETKEZTETÉSEK	102
FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK	108
MELLÉKLETEK	114

BEVEZETÉS

A középkor társadalmi és történeti fejlődése szorosan összekapcsolódik a lovagrendek megjelenésével. Az egyházi és világi lovagrendek nem csupán katonai szintéren töltöttek be kiemelkedő szerepet, hanem kulturális és szellemi hatásuk miatt mély nyomot hagytak a korszakban, hiszen ezek az „intézmények” Európa politikai és vallási történelmének alakulásával szorosan összekapcsolódtak.

A magyar történelemben különleges helyet foglalnak el azok a lovagrendek, amelyek a határok védelméhez, a kereszténység megőrzéséhez és terjedéséhez, illetve a társadalmi stabilitáshoz járultak hozzá. A lovagrendek (leginkább a német és a johannita) kulcsfontosságú szerepet töltött be továbbá az egészségügyi és szociális életben is. Ugyanakkor a harcászati újítások és a nemzeti identitás kérdése is számottevő jelenségként szerepeltek.

Kutatásom egyik legfőbb törekvése, hogy a lovagrendek példáján bemutassa, hogyan illeszkedtek be ezen rendek nemcsak a középkori magyar társadalmi életbe, hanem a szélesebb európai folyamatokba is. Elemzem az egyházi lovagrendek működését és tevékenységét a keresztény értékek terjesztése kapcsán, ugyanakkor vizsgálom a világi lovagrendek befolyását a magyar katonai hagyományok kialakulásában. Kutatásom egyúttal kitér arra is, hogy miként járultak hozzá a magyar közélethez és társadalmi szemlélethez a lovagrendek bejövetele, valamint hogyan változott a politikai élet és milyen kulturális örökség maradt ránk.

Magyarországi szempontból a középkori lovagrendek az európai hatások befogadásának és továbbfejlesztésének példái. A kutatás során külön figyelmet szentelek arra a folyamatra, hogy feltárjam az egyházi és világi lovagrendek közötti különbségeket és hasonlóságokat, fegyverzeti és harcmodori alapú sajátosságokat, valamint hogy rávilágítsak ezeknek a rendeknek a jelenkori hagyatékára.

Diplomamunkámban a középkor egyik legfontosabb társadalmi rétegével, a lovagsággal foglalkozom, többek között vázolva a Szentföldön létrejött egyházi lovagrendek magyarországi történelmét. A két egyházi lovagrend példájára létrejött magyar alapítású lovagrendek esetében górcső alá veszem azok szerepét a középkori-európai és magyar társadalomban. Kutatásom *célja*, hogy feltárja és bemutassa az egyházi és világi lovagrendek politikai, katonai, gazdasági és kulturális hatását, valamint a magyar államiság és a keresztény egyház fejlődésére gyakorolt befolyásukat. Ezen belül a dolgozat hat fő *feladatkörre* összpontosít:

- 1) Történelmi kontextus terén a lovagrendek kialakulásának és fejlődésének bemutatása a középkori Európában;
- 2) Politikai és katonai szerepnél a lovagrendek politikai hatalmának és katonai tevékenységeiknek elemzése, beleértve a terjeszkedési politikájukat és konfliktusaikat;
- 3) Gazdasági hatásokkal kapcsolatosan a lovagrendek gazdasági befolyásának feltárása, beleértve a földbirtoklást, a kereskedelmet és a helyi közösségekkel való kapcsolataikat;
- 4) Kulturális hagyományok céljánál a lovagrendek kulturális és vallási szerepének vizsgálata, beleértve a művészetek, építészet és a keresztény hit terjesztését.
- 5) A lovagi fegyverzet és páncélzat szemszögéből a lovagok harci viseletének bemutatása és annak elemzése a kor előrehaladtával;
- 6) A lovagkor és maguk a lovagok hanyatlása okainak, a kialakult tényező vizsgálata és a lovagrendek jelenkori tevékenységének bemutatása.

Témám **aktualitása** abban rejlik, hogy a középkor folyamán a lovagrendek jelentős szerepet játszottak nemcsak a hadviselésben, hanem a társadalmi struktúrák és a politikai viszonyok alakításában is. Magyarország esetében a lovagrendek a kereszténység terjesztésének, valamint a különböző nemzetközi politikai szövetségek kialakításának kulcsszereplői voltak. Ezen kívül a lovagrendek jelentős szerepet játszottak a városok és közösségek

fejlődésében, támogatva a kereskedelmet és a mesterségek kialakulását. Az elmúlt évtizedekben fontos hangsúlyt kapott a történelmi örökség és az európai identitás kérdése. A középkori lovagrendek, – legyenek azok egyháziak vagy világiak – olyan katonai és kulturális örökséggel bírnak, ami mind a mai napig hatással van a közéletre és gondolkodásra. Emiatt a téma vizsgálata betekintést nyújthat abba, hogyan lett Európa arculata ezek az intézmények által formálva, valamint hogyan lehet megőrizni ezt az örökséget a jövő nemzedéke számára. A középkori lovagrendek (főleg a betegápolói feladatokat ellátók) még ma is léteznek, igaz egészen más funkciókakkal és feladatokkal. A kulturális hagyományok között a „történelmi romantika”, ezen belül a lovagság eszménye ma is jelen van, több lovagrend jelenleg is működik Magyarországon és Ukrajnában is.

Munkám *kronológiai határai* a XI–XV. század közé sorolhatók be, ebben az időintervallumban jöttek létre a lovagrendek, valamint zajlottak a keresztes hadjáratok, illetve a korszak végén áldozott le a lovagi kultúrának és hadviselésnek.

A kutatás *földrajzi határai* jócskán túlterjednek a magyarországi, illetve az európai területeken. Az általunk vizsgált lovagrendek működésének területe a Kárpát-medencét, Erdélyt, Magyarország déli határvidékét, Dél-Európát (Rodosz és Málta), Közép-Kelet-Európát (Lengyelország, Baltikum, Litvánia) fedi le. Ennek a kiterjesztett földrajzi fókuszának köszönhetően részletesen fel lehet tárni a lovagrendek szerepét és mozgásterét.

A lovagrendek központi szerepet játszottak a középkori Magyarország és Európa politikai, gazdasági és kulturális alakulásában. A dolgozat lényegi összképe, hogy átfogó képet adjon ezekről a rendekről, bemutatva hatásaikat a történelem különböző aspektusaira. A kutatás révén nemcsak a lovagrendek történelmi jelentőségét kívánom feltárni, hanem a középkori Magyarország komplex társadalmi struktúráját és a kereszténység terjedését is.

A diplomamunkám szakirodalom alapján kidolgozott fejezetekből, következtetésből valamint a felhasznált szakirodalom jegyzékéből tevődik össze. Szerkezetileg négy fejezetre és alpontokra tagolódik.

Az első fejezetben az európai lovagi kultuszra lett fektetve a hangsúly. Ez a társadalmi és kulturális jelenség egyaránt magába foglalta az egyházi és világi eszményeket. Kezdetlegesen a lovagi életforma katonai szerepből nőtte ki magát. Az idő előrehaladtával a lovagok egy önálló társadalmi osztállyá alakultak át, itt már megjelentek az etikai normák, melyek a lovagi erényeket rögzítették, melyek továbbá központi elemei lettek az európai és magyar kulturális hagyományoknak. A lovagi kultusz egyik legfőbb jellemzője a vallási elemek beépülése volt.

A második fejezetben részletesebben foglalkozom a Johannita Lovagrenddel, más néven a Máltai Lovagrenddel, mely rend fontos szerepet játszott a magyarországi középkori életben. Elsődleges tevékenységük a betegek, zarándokok, sebesült katonák ápolása volt, valamint a keresztény hit védelme. Magyarországon a rendnek több székhelye is volt, melyek Székesfehérváron, Sopronban és Esztergomban működtek. A johanniták betegápolói szerepük mellett katonai téren szintén jeleskedtek, ennek következtében birtokokat kapva tudták sajátmaguk működését fenntartani.

A harmadik fejezetben a Német Lovagrend kutatása és tevékenysége kerül sorra. Azért is tartom érdekesnek ezt a lovagrendet, mivel a középkori Európában egyik legjelentősebb keresztény lovagrendként működött, melynek tevékenysége eljutott Magyarországra is. A rend a keresztes hadjáratok idején jött létre és a Szentföldön, valamint az Európában elhelyezkedő keresztény területek védelmét látta el. Ahhoz hogy megértsük a magyar középkor nemzetközi kapcsolatrendszerét, a kutatás ezen része oklevelek és régészeti erődítmények vizsgálatára épül.

A negyedik fejezetben felbukkanó lovagrendek a magyar nemesi társadalom harcos rétegéhez kötődtek. Ezek a rendek katonai elitcsoporthozként működtek, amelyek a hűséget és a becsületet, valamint a harci erényeket állították a

középpontba. A fejezetben továbbá szó esik a lovagi mentalitásról és a lovagok mindennapi életébe is igyekszem betekintést nyújtani. A lovagi páncélzat és fegyverzet elengedhetetlen volt a nemesek számára, így ezeknek a kellékeknek a felépítéséről és típusairól is beszámolok. Hogy átfogó legyen a kutatásom, valamint eleget tegyek a kitűzött feladatoknak, a lovagkor hanyatlásának az okait is megjelölöm, melyek elegendő támaszt nyújtanak ahhoz, hogy helytálló következtetésre jussak a témám kapcsán.

Munkám befejezésében található a következtetés, a kutatásom eredménye, illetve az ezt segítő felhasznált szakirodalmak sora.

I. FEJEZET

AZ EURÓPAI LOVAGI KULTUSZ ÉS AZ EGYHÁZI LOVAGRENDEK KIALAKULÁSA

Az európai földeken több, mint ezer évvel ezelőtt alakultak ki a lovagi tisztséget gyarapító személyek. A lovagok elsősorban olyan személyeket, dolgokat és eszméket védtek, mint például a saját királyukat, a vallásukat vagy egy-egy várerődítmény falait. Több mint fél évszázadon keresztül lehetett őket nevezni „harci elitnek”, ugyanis az egyszerű katonákhoz képest a lovagok több előnyben részesültek: magasabb pozícióról erőteljesebben és gyorsabban tudtak csapást mérni¹. Számos olyan dolog van, ami leírja egy lovag magatartását és jellemezését, de az általános ismertetőjelek közé ezeket lehet sorolni:

- 1) Az íjászat, kardforgatás, lovas készségek illetve harci technikák már egészen fiatal koruknál fogva jelen voltak az életükben. Ezt hívták lovagi képzésnek. Ugyanakkor nemcsak a fizikai edzések határozták meg a lovagot, hanem a szellemi fejlődése is. Bevezettek egy ún. lovagi kódexet, amely a következő főbb erényeket diktálta: becsület, bátorság, lojalitás².
- 2) A középkor egyik, a lovagsághoz köthető, „vívmánya” a lovagi torna volt. Ezek olyan ünnepi tornák voltak, ahol a résztvevő lovagok demonstrálhatták az ügyességüket, fitogtathatták erejüket, bizonyíthatták becsületüket a király és nagyközönség előtt. Párbajok, lovagi csatáknak a szimulálása és gyakorló párbajok egész műsorával szórakoztatták a népet, pontosan ezért is volt elterjedt az ünnepség fogadtatása.
- 3) A lovagok gyakran szerepeltek harckísérő tagokként. Ezek lehettek földesurak, hűbéresek, uralkodók. Eleget téve az esküjüknek és földesuruknak, a katonák ellátmányban és támogatásban részesülhettek. A lovagvilág politiaki rendszerében egyik kulcsfontosságú elem a hűbéri kapcsolatok voltak.

---

¹Szacsky Mihály, Pálinkás Gábor. Történelmi, európai, katonai és népi sportok. – Budapest: Sárkányos Lovagrend Kiadó, 2004 – 20. o

²Brigitte Coppin. A lovagok élete. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008 – 6. o.

4) A lovagok felszerelése¹ már magában különlegesnek kellett számítson. Fegyverzetük és páncélzatuk mellett a lovak ugyanúgy fontos helyet foglaltak egy lovag fegyverarzenáljában. Egykezi és kétkezi fegyvereket (kard, lándzsa, csatabárd), pajzsokat egyaránt használtak ezek a személyek. Megsemmisítő harcmodori erejüket a lándzsa és kard tökéletesen tükrözte, ezért is használták azokat szívesen. Ha lovas megmérettetésre került sor, akkor egy biztos kengyel és nyereg képes volt megtartani az ülőjét még akkor is, ha az egy erőteljesebb csapást mért az ellenre. Az iskolai történelemórákról, balladákból és legendákból tudjuk, hogy az ősmagyarok harcközben lóhátról, téves megfutamodást előidézve, képesek voltak hátrafelé is nyilazni, bekerítéssel és más hadműveletekkel egyaránt mérték végső csapásokat az ellenségeikre. Egy lovagnak fontos volt az, hogy mobilis legyen harcközben, így páncélzatuk és pajzsuk ehhez mérten volt összeállítva. Előrehaladva az időben, a pajzsok kinézete (forma, szín, méret, címer) szimbólumokká nőttek ki magukat. Ez változott lovagrendtől függően.

Egy lovag életében fontos szerepet játszottak a lovagi udvarok², ahol ugyanis más bajtársaikkal találkoztak. Itt nemcsak társaloghattak és megmérettethették egymás erejét, hanem gyakorolhatták udvariasságukat, vitézségüket, lojalitásukat. Nem kevés túlzással mondhatjuk, hogy a lovag életét átszötte a sajátos kultúrájuk. A lovagi kultúra másik fontos ékköve, a lovagi szerelmi szálak és költészet. Védencüknek azt a hölgyeket tekintették a páncélos úriemberek, aki számukra tetsző volt és hódolatukat fejezhették ki iránta. Az Arthur-legendák és a francia trubadúr líra a tökéletes példa arra, hogy megízlelhessük az udvari lovagvilágot, a szerelmi kötődéseket, a lovagi hősiességeket. A realitás talaját az is képezi, hogy nem minden lovag volt ennyire erkölcsös és diszciplinált, ugyanis számos olyan incidens történt, ami

---

¹Rachel Firth. Lovagok és fegyverzetük. – Budapest: Mérték Kiadó, 2007 – 8. o.

²Brigitte Coppin. A lovagok élete. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008 – 6. o.

épp az ellenkezőjéről tanúskodott a lovagi világnak¹. Voltak egyes esetek, ahol a lovag önző, kegyetlen és hataloméhesként lett megítélve. Ugyanakkor ez az életforma számos akadályt és nehézséget hordozott magában, amiktől egy lovag alkalom adtán megtörhetett. Ezeket az emberek néha nem lehetett megkülönböztetni egy könyörtelenebb zsoldos hadseregtől, ugyanis pénzért fosztogattak és gyilkoltak egyaránt.

Vitathatatlan, hogy maga a lovagi kultúra és a lovagi kultúra erősen befolyásolta a középkori társadalmat². A feudális rendszer stabilitásának tudható be a lovagrendek kialakulása. Fontos szerepet játszottak a politikában és a középkori hadviselésben is, valamint a lovagi kor eszmei hagyatéka is mindmáig él a köztudatban. Eredetileg maga a lovagság a egy részként szolgált a földesúr hadseregében és ahogy haladt előre az idő, úgy formálódott a lovagi rendszer is. Modernizálódott a hadviselés, emiatt a lovagok szerepe is háttérbe szorult. A csatateri elitet új, modernebb harci csapatok váltották fel; a képzett (professzionális) hadseregek és a központi kormányzás ellehetetlenítette a lovagi rendszer fentmaradását a csatateren. Bár a lovagi életstílust mit sem változott, ugyanúgy résztvettek továbbra is a kulturális és szociális eseményeken is a lovagi páncélt viselők.

Különbéféle lovagrendek jöttek létre, mint például a Templomos Lovagrend, amely a vallási-katonai kötetlezettségek mellett jótékonyági szerepet is betöltött. Befolyás terén az erények mit sem változtak, a lovagok továbbra is fontos alkotóelemei voltak az udvari életnek. Egy loagnak bátran, becsületesen és udvariasan kellett viselkedni – ez volt az egyik fő lovagi ideál. A galantéria és az udvari hölgyek szembeni tisztelet az egyik szerves részévé vált a lovagi mivoltnak.

A lovagi társadalmi rétegek megbomlása a középkor vége felé kezdett megindulni. Leginkább az csökkentette a lovagi szerepet a csatateren, hogy megerősítették a központi kormányzást, illetve feltalálták és alkalmazták a

¹Szacsky Mihály, Pálinkás Gábor. Történelmi, európai, katonai és népi sportok. – Budapest: Sárkányos Lovagrend Kiadó, 2004 – 20. o

²Brigitte Coppin. A lovagok élete. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008 – 6. o.

lőport, mint fegyvert. Ez a technológiai fejlődésnek tudható be. Elkezdett formálódni a polgári és a paraszti osztály, ami az arisztokrácia és a polgárság közötti határok összemosódásának lett a végeredménye. Azt azonban fontos leszögezni, hogy a jelenkorban a lovagi kultúrának szerelmi képe megmaradt. Találkozhatunk velük a lovagi udvariassággal filmekben, irodalmi művekben és más művészeti alkotásokban is. Az esetek többségében a hűség és az erény szavak kapcsán a lovag az első gondolata a témában az embernek, az idealizált lovagok mintaként szolgálnak.

A lovagi tornák¹ a középkorban előkelő helyet foglaltak el a társadalmi létben. Ezek ünnepek és vigadalmak, katonai gyakorlatok és párbajok voltak, amelyek utat teremtettek a lovagoknak, hogy nevet szerezhessenek maguknak bemutatva bátorságukat és rátermettségüket egy-egy feladatra. Ezeket a lovagi tornákat és rendezvényeket gyakran nagy, erre a célra kialakított arénákban vagy lovagi tornatermekben tartották meg. Az aréna külső részében a lovagok felkészülési helye volt, míg középen a trón körül a bírok, nemesek, közönség foglaltak helyet. A lovagi tornákat látványos eseményekként tartották számon, amelyet nemcsak a közönség élvezett, hanem maga a résztvevő lovag is, mivel megmutathatta, hogy milyen fából faragták.

Ezeken a tornákon a lovagok erényeik példáját is nyújtották, az udvariasság és galantéria mellett. Díszes lovagi öltözetükön egyaránt megtalálhatóak voltak a jellegzetes címerek². Az ilyen megjelenés azért is volt jó, mert ezzel emlékeztették magukat arra, hogy honnan is származnak. Díszes lótakarójukon, sodronyingükön és pajzsukon ugyanúgy hordozták címerüket, ami lehetőséget adott a lovag azonosítására vagy családjuk jelmondatára való kifejezésükre. A címerek a családon belül apáról fiúra szálltak. Rövid idő leforgása alatt a címerheroldok, akik azért feleltek, hogy bemutassák egy-egy adott címer leírását (mindezt kommentáló hangon) hamar címer szakértökké nőttek ki magukat. A címerekben szereplő színek nemcsak egy, a lovagnak vagy

¹Szacsky Mihály, Pálinkás Gábor. Történelmi, európai, katonai és népi sportok. – Budapest: Sárkányos Lovagrend Kiadó, 2004 – 20. o

²Brigitte Coppin. A lovagok élete. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008 – 6. o.

annak családjának tetsző árnyalatot jelentett, hanem attól messzebre menőt: a vörös a bátorság szimbólumát viselte, a fekete az óvatosságét, zölddel ábrázolták az udvariasságot, késsel a hűséget, a tisztaságot illetve meg a fehér vagy ezüst máz, a sárga és arany színek a szerelmet és hevet hordozták magukban.

Ezzel tudták megkülönböztetni a lovagokat a többi indulótól. A tornák, a szórakozáson kívül, egyéb fontos szerepet láttak el a lovagok életében. Egy ilyen esemény lehetőséget nyújtott, hogy a személy nevet, dicsőséget, társadalmi rangot szerezhessen magának. Az akadályokat és a tornát sikeresen záró lovagok tiszteletet és megbecsülést szereztek, valamint ezáltal növekedett a társadalmi és politikai befolyásuk. A lovagi tornán való részvétel nemcsak a jó dolgokat hordozta magában. Számolni kellett azzal az eshetőséggel, hogy bizonyos esetekben a résztvevő már nem érheti meg a következő megrendezésre kerülő tornát. Ugyanis elég volt pár fokkal arrébb emelni azt a lándzsát vagy rosszul megülni a saját lovát, mert ennek következményeként halált is okozhat. Balesetek márpedig történtek, ezért voltak a bírák és a lovagok elővigyázatosak, hogy az ilyen rendezvények megfelelően legyenek lebonyolítva.

Visszatérve a lovagi élethez, aki lovagnak adta magát, az másként élt a többi embertől eltekintve. Lakhelyük lovagi iskola vagy udvarok voltak, ahol a harcművészetet, lovaglást és egyéb fontos képességeket sajátították el¹. Kijelenthetjük, hogy egészen fiatal koruk óta erre a pályára voltak felkészítve. Elvégezve tanulmányaikat, rangot és helyet kaptak a seregben. Ugyanakkor ezeket társadalmi származásuk is befolyásolta. Ezt követően mindennapjaikat az „ismétlés a tudás atyja” szállóigével élték, mivelhogy a megszerzett és elsajátított készségeket tovább kellett tökéletesíteni, bővíteni, gyakorlatoztatni.

Javarészt a lovag a páncéljában volt látható, mert neki mindig résen kellett lenni egy esetleges támadásra. A lovag fegyverzete és páncélja nem „csak” egy eszköz volt, amit magára kellett öltetni, hanem sok esetben az előbbi apáról fiúra szállt, ezzel is egyfajta rangjelzőként szolgált. Páncélzatuk nehéz és kényelmetlen volt. Fontos szerepet töltött be a lovag életében a paripája, amit

---

¹Dixon Philip. Lovagok és várak. – Debrecen: Graph-Art kiadó, 2008 – 12. o.

napi szinten gondozni kellett. Sok időt töltöttek azzal, hogy eszközeik megfelelő minőségben és állapotban legyenek.

A középkori életben a folyamatos harcok és háborúk nem számítottak idegen dolognak, ezért sem voltak feleslegesek a lovagok. Sokszor a lovagi köteléket király vagy földesúr határozta meg, védve ezzel munkaadójuk érdekeit. Lovagi gyakorlat nem történt egyidejűleg a sereg hadgyakorlatozásával, ezért a lovagoknak csak a lovagi tornákon nyílt erre lehetőségük. A csatamezőkön abban merült ki a lovagi támadás, hogy lerohanták az ellenségüket. Viszonylag egyszerű volt a mozgásterük, ugyanis erős előretörést alkalmaztak, ami konkrétan az egész harcmezőn végigsöpört. Egyedül az oldaltámadásra voltak sebezhetőek. Általában a csata kimenetelében az a sereg jött ki győztesen, amelyik az előretörés pillanatában nem harcolt a gyalogsággal és a hátuk mögött húzódó íjászokkal. Akadtak olyan lovagrendek is, akik annak az úrnak szolgáltak, akik többet fizettek. Ezeket a lovagokat sokkal jobban érdekelte saját sorsuk, mintsem a lovagi kódex követése.

Az udvari élet eseményeibe is betekintést nyertek¹. Gyakran a királyi gárda szolgálatában álltak, vagy nemesi származású emberek testőrségét képezték. Tanácsosként sem az utolsó helyen szerepeltek. Ámde mindennek két oldala van, jelen esetben egy-egy parancs vagy apró hiba is végzetes lehetett egy lovag számára: a büntetés sokkal szigorúbb volt ezekben a körökben, mert ezzel arányosan a felelősség szerepe is növekedett. Úgy tűnik szerettek a lovagok ilyesfajta kockázatot vállalni, mivel a jutalom egy jelentős nagyságú birtok, rang vagy cím volt. Ezt követően már saját magukért is küzdeniük kellett, azt kellett védeni, ami éppen jutalmukul szolgált. A lovagi etika fontos kritériuma volt az, hogy nem lehetnek közömbösek embertársaikhoz. Segíteni kellett a szegényeknek, udvariasan kellett viselkedni a hölgyekkel, becsülettel vívni a harcokban és biztos kezet nyújtani a gyengébbeknek.

A lovagokról számos korabeli forrás maradt fenn, amelyek segítségével alapos képet kaphatunk a korszak társadalmi, politikai és kulturális életéről.

---

¹Dixon Philip. Lovagok és várak. – Debrecen: Graph-Art kiadó, 2008 – 12. o..

Ezek a források lehetnek írott dokumentumok, irodalmi művek, jogi iratok vagy művészeti alkotások. Az alábbiakban bemutatok néhány jelentős forrástípust és konkrét példákat:

1. Írott források

a) A krónikák a középkor történeti eseményeinek legfontosabb írott forrásai. Ezeket általában egyházi személyek, szerzetesek írták. Geoffrey of Monmouth: *Historia Regum Britanniae* – A brit királyok története¹, amely többek között Arthur király legendáját is feldolgozza. Froissart krónikái² – 14. század második felének lovagi kultúráját és háborúit (pl. a százéves háború) mutatja be. Ilyen Anonymus *Gesta Hungarorum*³ (A magyarok cselekedeteiről) című munkája, amely inkább a magyar történelem szempontjából fontos, ugyanakkor érinti a középkori harci és politikai szokásokat is.

b) Hűbéri szerződések és jogi dokumentumok: ezek a források a hűbéri rendszer működésébe engednek bepillantást. A hűbéri eskük olyan írásos szerződések, amelyekben a vazallus elismeri hűségét és kötelességeit az urával szemben. Ezek közé tartoznak az angol Magna Carta (1215)⁴, illetve a magyar Aranybulla (1222)⁵, amelyek bár nem kizárólag lovagi témájú források, azonban a korabeli feudális jogrendszer működése kulcsdokumentumainak számítanak⁶.

c) Egyházi források – az egyház meghatározó szerepet játszott a lovagkorban, így számos vallási irat és rendelet maradt fenn.

2. Irodalmi források

a) Lovagi eposzok és költemények. A lovagi eszmények bemutatása és idealizálása a középkori irodalom egyik legfontosabb célja volt. Ilyenek a

¹ Geoffrey of Monmouth: *Historia Regum Britanniae* – A brit királyok története. Cambridge, Ontario, 1999. 214. old. https://www.yorku.ca/inpar/geoffrey_thompson.pdf

² The Chronicles of Jean Froissart. Delphi Classics, 2024. <https://www.delphiclassics.com/Sample%20PDFs/The%20Chronicles%20of%20Jean%20Froissart%20-%20sample.pdf>

³ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Fordította: Pais Dezső. [Elektronikus forrás] // Elérhetőség: <https://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.pdf>

⁴ Велика Харгія Вольностей (Magna Carta). [Elektronikus forrás] // Elérhetőség: <https://maysterni.com/publication.php?id=107962>

⁵ Az 1222. évi törvények. [Elektronikus forrás] // Elérhetőség: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200000.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D2>

⁶ Tanulmányok az Aranybulla kibocsátásának 800. évfordulójára. Szerkesztette: Mayer Gyula, Szovák Kornél és Rácz György. Budapest, 2022 – 11-38. o.

Roland-ének (egy frank lovag hősiességének története), a Nibelung-ének (germán lovagi történet, amely a becsület, a hűség és az árulás témáját dolgozza fel), vagy a Trisztán és Izolda, amely egy szerelmi történetet dolgoz fel, amely a lovagi udvari kultúra eszményeit tükrözi.

b) Artúr-legendák, amelyek a távoli Britanniában játszódnak, ugyanakkor a benne foglalt történetek, például a Sir Gawain és a Zöld Lovag, részletesen ábrázolják a lovagi erényeket és a kerekasztal lovagjainak kalandjait.

3. Művészeti és tárgyi források

a) Idetartoznak a miniatűrök és kódexek, amelyek a művészet fejlődésének köszönhetően vizuálisan is bemutatják a korszak mindennapi életét, harcait és ünnepi eseményeit. Ennek egyik fontos magyarországi tárgyi emléke a Képes Krónika¹ (XIV. század), amely magyar vonatkozású, de a középkori lovagkorról is képet ad.

4. Régészeti leletek

A régészeti feltárások során előkerült tárgyak, például lovagi sírokban talált ékszerek, fegyverek és használati eszközök, fontos kiegészítő információkkal szolgálnak a korszakról.

5. Ikonográfiai források

A festmények, szobrok és pecsétek is sokat elárulnak a lovagkori viseletekről, harci technikákról és társadalmi szerepekről.

Ezek a források nemcsak a korszak megismeréséhez nyújtanak alapot, hanem lehetőséget adnak a diákoknak a forráselemzés és a kritikai gondolkodás fejlesztésére is. A vizuális anyagok, irodalmi művek és tárgyi emlékek kombinációja élményszerűvé teszi a tanulást, és mélyebb megértést biztosít a lovagkorról.

A lovagkorról foglalkozó magyar szakirodalom több tudományterületet érint, beleértve a történettudományt, az irodalomtudományt és a kultúrtörténetet.

---

¹Képes Krónika. Szerkesztő: Tarján Tamás. Budapest: Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó, 1993 – 50-120. o.

Az alábbiakban tudományterületenként elemezzük a magyar lovagkorral foglalkozó szakirodalmat.

1. Történettudomány.

a) Az általános történeti munkák közül kiemelkednek – Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*¹ című munkájában a magyarországi középkori hűbéri rendszer és a vármegyék kialakulásának folyamatával foglalkozik, amely szorosan összefügg a lovagság fejlődésével. Engel Pál: *Magyarország a középkor végén*² című könyve Magyarország középkori történetét bemutató mű, különös tekintettel a lovagkor társadalmi és politikai vonatkozásaira. A téma egyik elismert szakértője, Bertényi Iván több munkát is írt, *Lovagok, várak, királyok*³ című kötete könnyen érthető, népszerűsítő munka, amely a lovagi élet, a várak és a középkori magyar királyok szerepét tárgyalja.

b) A társadalom- és gazdaságtörténet kutatói közül mindenképpen említésre méltó Bak János és Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori Magyarországon*⁴, amely a középkori magyar társadalom szerkezetének elemzése, beleértve a lovagok szerepét és a hűbéri rendszert. Zsoldos Attila: *Családok és hűbéri társadalom a középkori Magyarországon*⁵ című munkájában a magyar középkori lovagok és nemesi családok viszonyrendszeréről, valamint a társadalmi mobilitásról ír.

c) A had- vagy katonai történet az egyik leginkább izgalmas része Hóman Bálint: *Magyar lovagvilág*⁶, amely lovagkori Magyarország katonai és társadalmi viszonyairól szóló átfogó munka. Nagy Balázs: *A középkori magyar városok a külföldi utazók leírásaiban*⁷ című könyvében várak építészeti és katonai funkcióival foglalkozik behatóbban, lévén, hogy ezek szorosan kapcsolódnak a lovagi élethez.

¹ Kristó Gyula. *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. – Budapest: Magvető Kiadó, 1988 – 21-239. o.

² Engel Pál. *Magyarország a középkor végén*. – Budapest: Térinfo bt., 2002 – 55. o.

³ Bertényi Iván. *Lovagok, várak, királyok*. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1983 – 145. o.

⁴ Bónis György. *Hűbériség és rendiség a középkori Magyarországon*. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003 – 358. o.

⁵ Zsoldos Attila. *Családok és hűbéri társadalom a középkori Magyarországon*. – Székesfehérvár: Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2016 – 50-180. o.

⁶ Hóman Bálint. *Magyar lovagvilág*. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1930 – 105. o.

⁷ Nagy Balázs: *A középkori magyar városok a külföldi utazók leírásaiban*. – Budapest: Korall Társadalomtörténeti Egyesület, 2009 – 79-87. o.

2. Kultúrtörténeti és művészettörténeti szakirodalom

Zolnay László: *A középkori Magyarország történeti emlékei*¹ című kiadványában a középkori tárgyi emlékek, például fegyverek, páncélok és művészeti alkotások leírását adja közre. Hasonló témával foglalkozik László Gyula: *A honfoglaló magyarok fegyverei és harcmódora*² című munkájában, amely bár a honfoglalás korára koncentrálna, azonban a későbbi, lovagi jellegű harcmódor fejlődésébe is betekintést nyújt.

3. Témaszpecifikus művek

Makkai László: *A lovagság Európában és Magyarországon*³. Összehasonlítja a nyugat-európai és magyar lovagi kultúrát, és bemutatja a sajátosságokat. Szócs Tibor: *Hunyadi János és a magyar lovagvilág*⁴ című munkájában részletesen elemzi a XV. századi magyar lovagkultúráját és Hunyadi János szerepét. A régészeti feltárások eredményeit, mutatja be Bárány Attila: *A középkori Magyarország hadtörténeti emlékei*⁵ című műve, amelyek a középkori hadviselésről és lovagkorról ad képet. Karlai K. Károly: *A címerekről. A címer története, fejlődése. A címertan mai szemmel*⁶ című munkája segített számomra tisztázni a két rend, a Sárkányos és Szent György, megalakulását és működését. Dobroniç Lejla: *A keresztesek, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai*⁷ című kutatása a Johannita Lovagrend esetében nyújtott biztos támaszpontot. Mivel a segédanyag részletesen taglalja a rend működését és kiterjedését, ezért átfogó kép tárult elém. Mályusz Elemér: *A magyar köznemesség kialakulása*⁸ segített bemutatni és körképet alkotni a középkori magyar társadalomról és annak helyzetéről.

¹ Zolnay László. *A középkori Magyarország történeti emlékei*. – Budapest: Magvető Kiadó, 1978 – 120-230. o.

² László Gyula. *A honfoglaló magyarok fegyverei és harcmódora*. – Budapest: Magyar Élet Kiadó, 1944 – 50-200. o.

³ Makkai László. *A lovagság Európában és Magyarországon*. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1972 – 81-85. o.

⁴ Szócs Tibor. *Hunyadi János és a magyar lovagvilág*. – Budapest: Veritas Kiadó, 2014 – 50-130. o.

⁵ Bárány Attila. *A középkori Magyarország hadtörténeti emlékei*. – Debreceni Egyetem, 2020 – 51-80. o.

⁶ Karlai K. Károly. *A címerekről. A címer története, fejlődése. A címertan mai szemmel*. – Amsterdam: Akadémiai Kiadó, 1985 – 148. o.

⁷ Dobroniç Lejla. *A keresztesek, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai*. Fordította: Szatanek József. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 2004 – 5-23. o.

⁸ Mályusz Elemér. *A magyar köznemesség kialakulása*. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

Fischer-Fabian, S.: *A német cézárók*¹ és Pószán László: *A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború*² című munkák a Teuton Lovagrend kialakulásáról, működéséről és annak hanyatlásáról szolgált számomra fontos információkkal.

Külföldi szakirodalom esetében két mű is segítette munkámat: Jason Heller³, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco: *Medieval Armor And Armored Combat*⁴; Clive Ponting: *Gunpowder: An Explosive History – from the alchemists of China to the battlefields of Europe*⁵. A szerzőknek köszönhetően tisztázódott a lovagi páncél és fegyver használata és azoknak fontossága egy lovag számára. Ezek a művek a kellékek időrendi fejlődését és felcserélődését egyaránt bemutatták.

Munkám elkészítéséhez számos forrást és kutatási módszert használtam, melyek különböző aspektusokból mutatnak rá a középkori Magyarország és történetére az egyházi és világi lovagrendek kapcsán. Elsődlegesen történeti összefoglalók, tudományos monográfiák és tanulmányok szolgáltatták a kutatás elméleti keretét. Ezeknek a segítségével ismerhettem meg a johannita és a német lovagrendek szerepét a magyar társadalmi életben.

Az oklevelek, középkori krónikák és levelezések és más írásos dokumentumok közvetlen betekintést adtak a lovagrendek működésébe és az adott korszak eseményeibe. Az írott források elemzése kapcsán hangsúlyt fektettem a szövegtérmezésre és az adott szövegkörnyezet objektivitására. A tárgyi emlékek, mint például az ékszerek, pecsétek, pajzsok, fegyverek, építészeti maradványok szintén hozzájárultak a lovagrendek mindennapi és kulturális hatásainak a megértéséhez. A digitális archívumok és az interneten fellelhető adatbázisok szélesebb körű hozzáférést biztosítottak azokhoz a

¹Fischer-Fabian S. *A német cézárók*. – Budapest: Európa Kiadó, 1985 – 291. o.

²Pószán László. *A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború*. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.

³Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. *Medieval Armor And Armored Combat*. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.

⁴Uo.

⁵Ponting Clive. *Gunpowder: An Explosive History – from the alchemists of China to the battlefields of Europe*. – London: Random House, 2011 – 120-210. o.

nehezen fellelhető dokumentumokhoz, melyeket más forrásokból több idő alatt tudtam volna előkeríteni.

Az adott korról foglalkozó szépirodalmi művek – mint például a történelmi regények, lovagi eposzok és költemények – kiegészítették a kutatásomat azzal, hogy betekintést nyújtottak a korabeli és későbbi szemlékre a lovagrendekkel kapcsolatban. Ezeknél a forrásoknál figyelembe vettem a fikció és a valóság közötti különbséget, kritikai szemlélettel vizsgáltam őket.

Kutatásom egyik fő törekvése az interdiszciplináris megközelítés, melynek köszönhetően a témát részletesebben és átfogóbban lehet vizsgálni. Az eredmények ilyen téren történt megszerzésénél csak remélni tudom azt, hogy sikeresen hozzájárulok a középkori Magyarország lovagrendjeinek jobb megértéséhez.

A lovagkor, mint történelmi korszak a történelemoktatásban különösen fontos, mert gazdag tanulságokat kínál a társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági rendszerek fejlődéséről. Az alábbiakban bemutatom, hogyan lehet hatékonyan felhasználni a lovagkort a történelem tanításában:

1. Társadalmi struktúrák bemutatása: *hűbéri rendszer (feudalizmus)* – a lovagkor jól szemlélteti a középkori társadalmi hierarchiát. A diákok megérthetik, hogyan működött a hűbérúr és a vazallus közötti kapcsolat, és milyen szerepet játszottak a lovagok a hierarchiában; *jobbágyság*: a parasztság és a földesurak közötti függőségi viszonyok bemutatása segít a társadalmi egyenlőtlenségek történelmi gyökereinek megértésében.

2. Politikai és katonai történelem: *a lovagok szerepe* – a lovagok harci technikái, fegyverzetük és páncélzatuk bemutatása izgalmas módja lehet a középkori hadviselés tanításának; *a keresztes hadjáratok*: a keresztes hadjáratok kulturális és vallási szempontjait elemző órák bemutathatják a középkor vallási konfliktusait és a keleti és nyugati kultúrák közötti kapcsolatokat.

3. Kulturális élet és értékek: a lovagiasság eszméje – például a bátorság, az udvariasság és a hűség – segíthet a diákoknak megérteni az adott kor erkölcsi

normáit. A korszak irodalmi alkotásainak tanulmányozása segíthet a középkori gondolkodás és esztétika bemutatásában.

4. Mindennapi élet: a középkori várak szerkezete és funkciója (védelem, lakhely) érdekes vizsgálati pont lehet. A diákok megismerhetik a várak mindennapi életét, a lakosok szerepeit és a középkori gazdasági rendszert. A középkor technológiai innovációi, például a nehézeke vagy a vízimalom, jól példázják a korszak gazdasági fejlődését.

5. Interaktív tanulási lehetőségek: A diákok rekonstruálhatnak egy középkori várat, vagy szerepjáték keretében eljátszhatják egy hűbéri szerződés megkötését. Középkori dokumentumok, például lovagi eskük vagy hűbérlevelek elemzése segíthet a történelmi források értelmezésében. A Várak vagy múzeumok látogatása élményszerűvé teheti a tanulást.

6. Összefüggések a mai világgal: érdekes lehet a lovagi eszmék (például becsület vagy igazságosság) összevetése a mai társadalmi normákkal. A lovagkor hatása a modern jogrendszerre, politikaelméletre és kultúrára izgalmas vitaindító téma lehet.

7. Tantárgyi integráció: irodalom – a lovagregények tanulmányozása (például Trisztán és Izolda); művészettörténet – középkori művészeti alkotások, mint például gótikus katedrálisok és freskók bemutatása; földrajz – keresztes hadjáratok során bejárt területek földrajzi tanulmányozása.

A lovagkor tehát nemcsak a múlt megértésére, hanem a kritikus gondolkodás, az erkölcsi értékek és a történelmi források elemzésének fejlesztésére is kiváló lehetőséget nyújt. Az élményszerű, interaktív megközelítések különösen hatékonyak lehetnek a korszak iránti érdeklődés felkeltésében.

A lovagok mindennapi életével és fontosságával O. P. Krizsanovszkij és O. O. Hirna *A középkor történelme*¹ című 2007-es kiadványa foglalkozik. Ez a tankönyv az általános iskolák 7. osztály számára íródott, ennek következtében a

¹Крижановський О. П., Хірна О. О. Історія середніх віків. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”, 2007 – 31-35. о. // <https://naurok.com.ua/navchalna-programa-istoriya-ukra-ni-gromadyanska-osvita-7-klas-1-godina-na-tizhden-na-2024-2025-n-r-437919.html>

korábbi osztályokban még ezzel a témával nem foglalkoztak. A könyvben A középkori Európa társadalma című a 3.§ paragrafusban alatt a 35. oldalon „Akik harcolnak...” alpont alatt foglalkozik velük a szerző. Krizsanovszkij részletes szerkezeti felépítést ad az európai társadalomról, s azon belül a lovagok szerepéről.

Mint a tankönyv megfogalmazza – az európai társadalom második legtiszteltetlenebb helyét (a papságot követően) a hűbérség foglalta el. Közülük néhányan lovagok voltak. A háború végeztével és a következő lovagi hadjárat előtt, a lovagok lovagi tornákon és sólyomvadászatokon vettek részt. A szerző úgy fogalmaz, hogy „A lovagok nem dicsekedhettek tanultságukkal, teljesen a katonáskodásnak éltek, amire igen büszkéek voltak.”¹ Továbbá egy érdekes gondolatot is rejt a fejezet, ami szerint a lovagok az elesetteket inkább elnyomták, mintsem segítették volna őket. Ez teljes mértékben szembe megy a lovagi és erkölcsi kódexekkel. Nála a lovagi kódex teljesen mást jelent, jobban inkább a katonai dolgokra fektette a hangsúlyt. Például egy lovagnak meg kellett vetni a kétkezi munkát és a kereskedelmet, továbbá a lovagi tornákon szerzett vagyoni alapokat a háború ideje alatt el kellett költeni. A legnagyobb bűn az volt, ha a lovag nem teljesítette a katonai parancsot.

A tankönyv csupán nagy vonalakban taglalja a lovagi páncélzat és fegyverzet ötvözetét és felépítését, ami megintcsak egy jelentős időrendi ugrásnak tudható be. Végül egy fő gondolattal ábrázolja a lovagok hanyatlásának okát, mégpedig a lőfegyverek által okozott kiszorítással. Szerinte a lovagok így „hasznavehetetlenek” lettek és sokan, a jobb megélhetőség érdekében, rabló és zsoldos lett, amivel teljesen maga ellen fordította az adott egyén a társadalmat.

A tanterv² mindösszesen heti 1 órát szán erre a tantárgyra, ami megmagyarázza, hogy miért csak nagylépésekben vannak említve a lovagok és

¹ Крижановський О. П., Хірна О. О. Історія середніх віків. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”, 2007 – 31-35. о. // <https://naurok.com.ua/navchalna-programa-istoriya-ukra-ni-gromadyanska-osvita-7-klas-1-godina-na-tizhden-na-2024-2025-n-r-437919.html>

² // <https://naurok.com.ua/navchalna-programa-istoriya-ukra-ni-gromadyanska-osvita-7-klas-1-godina-na-tizhden-na-2024-2025-n-r-437919.html>

azok szerepe a társadalmi és a harcászati életben. Véleményem szerint bátrabban is meglehet növelni az óraszámot erre a témakörre, ugyanis a lovagi kor egy fontos eleme a középkori magyar és európai történelemnek, aminek felmerülő kérdéseit akár több óra keretein belül is lehetne tárgyalni, hogy a mai kor embere átfogóbb képet kaphasson.

Jól tükrözik a tankönyvben szereplő gondolatok a középkori lovagok viszonyait a katonai szereppel és a társadalmi beilleszkedéssel, ugyanakkor szó esik a lovagi kódex megszegéséről is. A lovagok társadalmi szerepe és morális kódexe szoros kapcsolatban állt a háborús környezettel, ami nagyban hozzájárult társadalmi elismertségükhöz és az életszínvonaluk kialakításához. A lovagok hanyatlásához tényleg hozzájárult a haditechnika és a fegyverek fejlődése. A tanterv szűk keretei végett egy alaposabb feldolgozás a téma kapcsán nem lehetséges, pedig a lovagi kultúra mind a mai napig jelen van a világban, csak modernebb eszközökkel vívják meg harcaikat és diplomáciai-humanitárius célt szolgálnak.

II. FEJEZET

A JOHANNITA LOVAGREND MAGYARORSZÁGI TEVÉKENYSÉGE ÉS ANNAK KUTATÁSA

2.1.A rend megalapítás és célkitűzés

Mindmáig vita tárgyát képezi a johannita lovagrend magyarországi megalakulásának dátuma¹, ugyanis egyes kutatók csak megközelítőleg az 1100-as évet jelölték meg (ezt követően pedig még néhány évtizeden keresztül formálódott maga a rend és annak működése), míg mások II. Géza uralkodása és területe mellett tették le voksukat. Ez utóbbi állításnál az az érv szolgál alapul, hogy a második keresztes hadjárat (1147–1149) idejében történő nyugatról érkező lovagok mellett meghúzódó ispotályos lovagok is felbukkantak.

Kolonizálásuk a XII. század közepére tehető, amikor Mór esztergomi érsek a Fehérvár melletti Sár-szigeten templomot építtetett, amelyet Géza özvegye, Eufrozina királyné építtetett meg, és 1187 előtt a rendnek adott. Hiteles forrás megemlíti egy bizonyos *MartinuspraeceptorUngariaeetBohemiae*-t, akiben 1186 és 1193 között sejthetjük az első ismert magyar perjelet. Kezdetben a rend tagjai külföldiek közül kerültek ki, a XIII. század ötvenes éveitől megkezdődően pedig egyre több magyar származású is megjelent. II. István a lovagrendbe vetett bizalma miatt minden vám- és adófizetés alól felmentette őket. III. Ince pápa felmentette a rendet a tizedfizetés alól. 1192-ben a pápához rendelték a fehérvári kórházi templomot. Rá egy évre III. Béla felsorolta birtokaikat. Felesége, Capet Margit személyében biztos támogatójuk volt a johannitáknak. Béla még herceg volt, amikor pénzt adott nekik jeruzsálemi birtokok vásárlására. Uralkodása alatt szilárd támogatókra számíthatott a Hospitallersek személyében.

Az 1216-os év rendi szempontból jelentős esemény, hiszen a csehek kiválnak vallásos testvéreiktől. Részt vettek a következő évben indult magyar keresztes hadjáratban is, amikor II. Andrást adományozónak (*donatusi*) fogadták

---

¹Török József. Katolikus egyház és liturgia Magyarországon (A kezdetektől a 19. század végéig). – Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2000 – 110-170. o.

a rendbe. Szentföldi tetteikért a király megjutalmazta őket adományokkal. A második névvel köthető ismert magyar perjel 1226-ra tehető, *Johannes magnus magister* beosztásához¹. Akkoriban kapták meg jelentős birtokadományaiakat, mint Csurgó (a második legnagyobb birtokközpont 1217–26 között), Aracs, Keszölc. A XVIII. század végére 30 rendbeli kolostorról tudunk. Fontos szerepüket mutatja, hogy megőrizték az Aranybulla egy példányát, majd annak megújítása után (1231) is megmaradt egy példányuk. Kórházi és hiteleshelyi szerepet egyaránt betöltöttek a továbbiakban. IV. Béla uralkodása alatt részt vettek a muhi csatában (1241. április 11.), ahol a templomosokkal együtt kimentették a királyt a magyar táborból, valószínűleg *Rembaldus de Voczon* ügyész vezetésével. A tatárjárás nem pusztította el a fehérvári zárdájukat, illetve sárszigeti központjuk is megmaradt².

1247-ben Szörénységet is birtokukba vehették, de nem voltak képesek a jövedelemből ellátni a határ védelmét (a megkapott só szállításának joga és a jövedelem felének megilletése). Ezt követően a (ma budai) várpalotát őrizték. Központi szállásukat később áthelyezték a Margit-sziget úgynevezett „Nyulak szigetére”. A nyugati határvidéken, Pozsonyban, egy-egy torony őrzése is már a feladataik közé tartozott: Mosonban, Sopronban, Németújváron és Vasváron. V. István és a rend utolsó éveiben összetűzésbe került a magyar urakkal. A magyar uraknak is nagyon fájt a rend tizedfizetés alóli felmentése. IV. László újabb birtokokat próbált az uralma alá vonni, de ezek csak újabb konfliktusokat szültek.

A XIII. század utolsó negyedében a szentföldi rend központjának mindennél jobban szüksége volt anyagi támogatásra, azonban a magyar irányzat ekkor szinte képtelen volt kifizetni az éves támogatást. A tatárok újbóli felbukkanását (1285) követő kiűzésben nagy szerepet játszott a vörös köpönyegük után keresztelt „veres barátok”-nak elkeresztelt johanniták. Az Árpád-ház uralkodásának végén a tartományi hivatalban sokáig üresen állt a

¹Reiszig Ede. A János-lovagok birtokviszonyai Magyarországon. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1911 – 393. o

²Uo.

magiszteri cím. A magyar János-lovagokat az osztrák, cseh, lengyel testvéreik képviselték.

III. András halála (1301. január 14.) után a johannita rend lovagjai Róbert Károlyt támogatták, és a döntőnek tekinthető rozgonyi csatában felsorakoztak az új királlyal. Mivel Magyarországon nem volt templomos per, sok templomos lovag csatlakozott a johannita rendhez, és a király az ispotályosoknak adta birtokait, az európai példához hasonlóan. Így jutottak hozzá 1328 előtt az egykori templomközpontoz, Vrána (latinul *Arana*, ma Horvátország) várát. Ez a vár lett aztán a magyar-szláv rend központja és fegyvertára is egyben fegyvertár. Vrána stratégiai helyzetéből adódóan a magyar nagymesterek ma már inkább hadvezérnek tűnnek, mint szerzetesnek tekinthetők. Részt vettek Nagy Lajos aktív olaszországi külpolitikájában is, az 1347-48-as nápolyi hadjáratban Cornuti Péter magiszter vezetésével¹. Lovagkirályunkat 1350-ben Itáliába is elkísérték. Lajos az ország nagyjai közé emelte a Vránát, illetve a rend perjeljét. A század közepén kapott kiváltságok nagy szerepet játszottak a rendi lovagi fegyelem fellazulásában. Ennek ellenére ott találjuk őket a ciprusi és a rodoszi csatákban is. 1365-ben Alexandria falai alatt is „beutaztak”. 1378-ban a Lajos által kinevezett Bellmonte-i Raymond nagymesterrel való nézeteltérései miatt visszavonult. Helyére a magyar származású Palizsnai János (nagymester 1387 és 1390 között) került, aki, mint később kiderült, nem volt éppen jó választás. Palizsnai nem nézte ölvetett kézzel Lajos halálát, hanem magánsereget gyűjtött, és a horvátokkal együtt az olasz trónkövetelő, Durazzó Károly oldalára állt. Erzsébet királynőt Mária lányával együtt elrabolta. A fogságban sínylődő anyakirálynőt 1387-ben megfojtotta.

2.2 Az oszmán hódítás hatása a lovagrend tevékenységére

Luxemburgi Zsigmond, az új magyar király felvette a harcot a lázadó rebellis úrral szemben, aki Vranába vonult vissza, ahol hónapokon át kitartott.

---

¹Reiszig Ede. A János-lovagok birtokviszonyai Magyarországon. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1911 – 393. o

Az egyik ostrom során Palizsnai súlyos sebet kapott, ami halálát okozta. Az új mester, Bebek Imre sem bizonyult hűségese nek Zsigmondhoz, ugyanis az 1403-as államcsíny során a trónkövetelő mellé állt (Nápolyi László). Ekkor a király megbocsátott neki, de a következő évben Bebek ismét a lázadók oldalára állt, Zsigmond aztán nem bocsátott meg, eltávolította Bebeket a rend éléről. A rend új mestere, Nagymihályi Albert már csak a vránai perjeli rangot őrzi meg címében, mivel elődje Vránát eladta Velencének 100.000 aranyért. 1418-ban Zsigmond kárpótolta a rendet az elveszett központért, és a Pozsega megyei Pekrecot jelölte ki a rend tartományának székhelyéül. Az egyre erősödő török veszély eltérítette a rendet eredeti céljától, a betegek ellátásától, és egyre inkább katonai szerepet töltenek be az ország életében. Ez ad tanúbizonyságot annak, hogy 1440-ben Tallóci József belgrádi várkapitány viselte egyúttal magiszter címet is. A lovagok részt vettek a vránai csatában is, amelyet a magyar történelem egyik legsúlyosabb krachjaként tartanak számon. A következő viharos időszakban elvesztették birtokaikat, amelyeket csak a nándorfehérvári győzelem (1456. július 22.) után kaptak vissza. A rend hanyatlását Mátyás sem tudta megállítani, pedig a törökellenes harcokban kitüntetett Beriszló Péter állt a rend élén¹. II. Lajos uralkodásának tudható be a rend legérzékenyebb vesztesége. Barácsi Mátyás „letarolta” a szintén jelölt Tomori Pált. Barácsit azonban már annyira nem érdekelte a rend szellemisége, hogy a rend birtokait elzálogosította egy Tahy József nevű főúrnak, aki ezentúl a rend intézőjeként üzletelt tovább a birtokokkal. Ferdinánd volt az, aki eleget tett a rend követeléseinek, és a vezetést Török Bálintra bízta, akit azonban Buda elfoglalásakor „vendégül” vett a szultán.

A vendéglátás azonban olyan sokáig tartott, hogy a magyar úr Isztambulban meghalt. Őt követte a magyar történelem másik nagy alakja: a horvát Zrínyi Miklós. A szigetvári hős 1566. szeptember 8-án több társával együtt hősi halált halt, amikor kiszaladtak az alig álló szigetvári várból. Zrínyi

---

¹Reiszig Ede. A János-lovagok birtokviszonyai Magyarországon. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1911 – 393. o

halálával új megbízott nem került kinevezésre. A rend ezentúl csak egyetlen kolostorban élt: Sopronban. Buda 1541-es elestével, az ország hanyatlásával párhuzamosan a rend története is fordulatot vett. A rendi közvagyon magántulajdonná alakult, melyet Tahy óta vagyonkezelők kezeltek. A törökök megjelenése miatt csak egy gól maradt a rendnek, menteni a menthetőt. Az esztergomi kolostort Pozsonyba helyezték át. Dalmády Sebestyén, a fehérvári zárda vezetője szabad elvonulást kapott a török elől, és Sopron felé vette útját. Dalmády erőteljes személyiségnek bizonyult, megakadályozta a rend teljes felbomlását. Halálával a kolostor világi papok kezébe került, akik 1636-ban adták át a kolostort a jezsuitáknak. A Magyar Rend ezentúl csak de jure, a Habsburg Birodalom részeként létezett. Valójában már régóta nincs magyar rend¹. A rend magyar történetében a címzetes vránai perjelek korát 1604-től szokás számolni. 1625. évi LXI. stb. eszerint a zágrábi főpap 1918-ig viselte a vránai perjel címet. 1807-ig címzetes magyar nagymesterről beszélni, mert akkor halt meg az utolsó német (és egyben magyar) nagymester is. A Magyar Rend ezzel megszűnt.

A XVIII. században a rendi birtokokat illegálisan bitorló főurak sok esetben akadályt gördítettek a rendi átszervezés elé. A XIX. században pedig Bécs nem mutatott hajlandóságot semmire sem a rend érdekében. A 20. század elejéről ismert az utolsó, címzett perjel: Gugler Pál (1906–1910). A cím betöltetlen maradt a következő 8 évben. Trianon után a katolikus egyház tudata meghozta a reményt a reformációhoz, létrejött a nemzeti szövetség, nem voltak adottak a feltételek a ferdítéshez.

1925-ben a Máltai Lovagrend nagykövetséget állított fel Budapesten, majd az első nagykövet, Karátsonyi Jenő április 8-án átadta a megbízatást Horthy Miklósnak, amelyben a rend újbóli felállítását kérte². Ezt előzte meg, hogy az előző év április 4-én megkezdődött a rend protestáns ágának, a Johannita Rendnek a megszervezése. Már ezt megelőzően is szorgalmazták az

¹Mártonffy Ernő. A székesfehérvári ispotály története. – Dárda: Arady Lajos Könyvnyomdája, 1918 – 4-33. o.

²Kubinyi András. Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. – Budapest: Effo Kiadó és Nyomda, 1999 – 264. o.

átszervezést, amelyre az 1873-as rendhatározat lehetőséget adott. 1928. január 21-én ülést tartottak, ahol a rendi alkotmánytervezetet tárgyalták. Következő hónap 9-én az alapszabályt az alapító nyilvános ülés keretében elfogadták. A rend elnöke, József főherceg a tartomány tiszteletbeli nagykeresztje lett, miután a rend nagytanácsa március 17-én elfogadta a Magyar Vitézi Szövetség létrehozását. 1931 nyarán Ludovico Chigi della Rovere Albani nagymester Magyarországra látogatott, és a kormányzó államfőnek járó tisztelettel fogadta. Ekkortájt vásárolta meg a rend a Várban, a *Fortuna utca 10.* szám alatti ingatlant, ahol a könyvtár és az irodák voltak. A második világháború azonban szétszakította a lovagokat, a Bajorországba kényszerült József főherceg onnan próbálta összefogni a rend tagjait. A rend azonban a legnehezebb időkben is megtartotta eredeti feladatát, a rászorulókat megsegítését. 1954-ben Pallavicini Hugó lovagot választották az egyesület elnökévé, miután a főherceg szép korára való tekintettel lemondott, Pallavicinit 1968-ban választották be a Szuverén Tanácsba, helyét Apor Gábor vette át. Az egyesület 1969-ben Kállay Kristóf tiszteletbeli lovagot választotta az elnöki pozícióra, aki később vatikáni nagyköveti posztot töltött be. 1995-ben váltotta a szövetség élén Osváth György engedelmességi lovag, aki jelenleg is az MMLSZ (Magyar Máltai Lovagok Szövetsége) elnöke. A Magyar Máltai Lovagrend, a Szuverén Máltai Lovagrend tagja, 1996. január 27-én költözött vissza Budapestre a Budai Várba, addig Róma volt az egyesület otthona.

A rend segélyszervezetei a világ 110 országában működnek, Magyarországon ezt a feladatot a Magyar Máltai Szeretetszolgálat látja el¹. A szocializmus idején Kozma Imre zugligeti pap (+ 2024) állt a máltai segélyakció élén. A magyar segélyszolgálat elődje az Ausztriában megalakult *Ungarischer Malteser Caritas Dienst* volt, az MMSZ, 1989. február 10-én jött létre. Az MMSZ célja a rászorulókat, időseket, hadiárvaakat segíteni. A szervezet közhasznú és karitatív szervezet, emblémája a vörös pajzsba foglalt nyolcágú máltai kereszt. A szeretetszolgálatnak országszerte több intézménye van. Ezek közül néhány:

¹Zombori István. Lovagok és lovagrendek. – Budapest: Kozmosz Könyvek, 1988 – 40-160. o.

Vácotti Máltai Szeretetszolgálat Kórház, Pátyon Máltai Gondozóház, Bakonyszentlászló Gondozóház-Idősek Otthona¹ stb. A szervezet középszintű képviselő-testületei a területi máltai szervezetek pedig: Debrecen, Győr, Miskolc, Pest, Pécs, Szeged, Szombathely, Veszprém. Működésüket a Budapest Center koordinálja. Taglétszáma meghaladja a kétezer főt, akiket további kb. háromezer regisztrált önkéntes segít.

Más kutatók szerint a Jeruzsálemi SzentJános (Johannita, Hospitaller, Rhodésian vagy Máltai néven is ismert) Lovagrend a XII–XVI. században működött. A korábbi évszázadokra visszatekintő, a jeruzsálemi kórházhoz kötődő bencés betegellátási hagyományok folytatásaként 1100 körül alakult meg a lovagrend², melynek szervezeti megalakítása, szabályzatának kialakítása hosszú évtizedeken át folytatódott. II. Paszkál pápa 1113. február 15-én a rend első főnökének, Gerardusnak címzett pápai bullájában, a *Pie postulatio voluntatis*-ban elismerte a Szent János Ispotályos Rendet, amely akkor még kifejezetten ápoló testület volt, és egyidejűleg a Szentszék védelme alá helyezte. Tagjai egységben éltek a szerzetesi és a katonai életstílust.

A XII. század második felében, valamint a soron következő századokban, a muszlim fenyegetettség miatt a rend harciasabb arculata került reflektorfénybe, de mindig megőrizte szegény- és beteggondozó jellegét. Az elmúlt másfél évszázadban sokan foglalkoztak a magyarországi johanniták történetével és a rend szerepével Magyarország életében. A Szent János Lovagrend magyarországi praeceptorátusainak összegyűjtése nem könnyű feladat a történészek számára. A munkát hátráltatja a szórványosan elérhető írásos dokumentumok csekély száma, a kórházak ritka említése, a zárdákkal és egyszerű birtokokkal rendelkező települések szétválása, valamint az oklevelekben használt latin kifejezések többértelműsége.

A középkorban Magyarországon a keresztet viselőket általában „kereszteseknek”, azaz „*cruciferinek*” nevezték, és mindenki tagja volt a kórházi

¹Marjai Imre. A kereszt és a kard lovagjai. – Budapest: Új Nap Könyv- és Lapkiadó, 1990 – 28-31. o.

²Török József. Katolikus egyház és liturgia Magyarországon (A kezdetektől a 19. század végéig). – Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2000 – 110-170. o.

rendnek, melynek kolostorában volt ispotály (*domus hospitalis*). Így nehéz kiválasztani, hogy a számtalan „keresztes” kolostor közül melyik tartozott a Szent János lovagokhoz. A XVII. század első felében például Pázmány Péter középkori kolostori házlistáján huszonegy johannita kolostor szerepel. Közülük azonban csak tizenketten tartoztak igazán a johannitákhoz. A valós kép kialakításában jelentős szerepe volt Boroviczény Károly-Györgynek, aki az *Orvosstörténeti Közleményekben* tisztázta a stefaniták szerepét, elválasztva őket a többi keresztes rendtől, köztük a johannitáktól, akikkel főleg Magyarországon keverték össze őket.

Az elmúlt század ismert orvostörténészei általában úgy vélték, hogy a johanniták egyes házaiban szükségszerűen működött kórház¹. Ismereteink bővülésével ez a feltevés napjainkra jelentősen átértékelődött: a birtokok vagy többnyire *Johannine-házak* csak gazdasági tevékenységet folytatnak. Az elmúlt évszázadok történészeinek, valamint a vallás- és orvostörténészeknek az a nagy erénye, hogy hatalmas mennyiségű anyagot gyűjtöttek az utókor számára, gyakran levéltárakból, ma már alig hozzáférhető magánkönyvtárakból.

A johannita renddel foglalkozó művek nagy számát jelzi, hogy a témában külön bibliográfia is publikálódott. A megelőző évtizedekben világszerte felgyorsult a lovagrendek, köztük a johanniták kutatása. Hunyadi Zsolt a korábbi évtizedben elsősorban a Szent János-rend magyarországi történetéről írt alapvető tanulmányokat. Az eddigi kiterjedt kutatások ellenére azonban még mindig sok fehér folt van a johanniták magyarországi tevékenységét és szerepét illetően. Ezek csökkenésével számolhatunk, hiszen a hazai és külföldi levéltári források (pl. Vatikáni Levéltár) további kutatása a jövőben is folytatódik, így várhatóan további Magyarországra vonatkozó adatok is előkerülnek. Források szerint a Szent János Lovagrend minden bizonnyal Székesfehérváron, Esztergomban (itt kettő), Sopronban és Boiscén tartott fenn kórházat. Valószínű, hogy Győrben, Ljubában és Vránán volt kórházuk. Irathiány miatt nem valószínű a

---

¹Magyary-Kossa Gyula. Magyar orvosi emlékek. III. kötet. – Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1931 – 157. o.

biharszentjánosi, szegedi, pesti és margitszigeti, alhévízi, csalári és radnai kórházuk léte. Pécsen, Felhévízen és Tordán biztosan kizárható a johannita kórház léte.

2.3 A rend magyarországi megjelenésének körülményei

Biztosnak látszik, hogy Magyarországon a Szentföldre vezető zarándokutak mentén létesültek az első johannita kórházak a rend eredeti rendeltetésének megfelelően: védelmet, ellátást nyújtottak a zarándokoknak és a rászorulóknak¹. A rendnek ehhez folyamatosan meg kellett teremtenie a szükséges anyagi háttérrel, és arra is törekedniük kellett, hogy a választ a rend magyarországi székhelyére küldjék. Az egyéni házak fő feladata a földművelés volt, és forrásanyag hiányában csak feltételezhető, hogy a házaik mellé általában kórházat építettek betegek és idősek számára. Hangsúlyoznunk kell, hogy a kiterjedt magyar , a karitatív kórházhálózat kiépítése nem volt és nem is lehetett feladatuk. Nem tudjuk pontosan, mekkorák voltak a magyarországi johannita kórházak vagy szegényházak, hányan ápolták ott a rászorulókat, hogyan és mivel gyógyították őket. Ki került kórházba? Ezekre csak általánosságban lehet válaszolni. Eközben jelentős terminológiai zűrzavar van a szegény, beteg és beteg szegény fogalmak között; a zarándokok és más célú utazók meghatározása, valamint a jótékonyági és vendéglátási feltételek között is². Ez a fogalmi bizonytalanság nagyon gyakran látható az ápoló- és ápolókórházak, a különféle típusú menhelyek és az *infirmaria fratrumok* (amelyek a vallásos testvérek számára voltak fenntartva) elnevezésében is. Mivel középkori johannita kórházainkról nagyon kevés forrás áll rendelkezésre, ezek jellemzőit csak a rend szentföldi és európai, valamint más magyarországi kórházak tevékenysége alapján próbálhatjuk meg felvázolni. Hazai középkori kórházaink mérete általában nem haladta meg a 10–12 ágyat, elsősorban vízpartok mellett helyezkedtek el, egyes esetekben konkrét információk vannak a fürdők léteiről –

¹Magyary-Kossa Gyula. Magyar orvosi emlékek. III. kötet. – Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1931 – 157. o.

²Mártonffy Ernő. A székesfehérvári ispotály története. – Dárda: Arady Lajos Könyvnyomdája, 1918 – 4-33. o.

ezek jellemezheték a magyarországi Johannine kórházakat is. Az európai zarándokutak mentén épült kórházak egyszerű szálláshelyek lehetnek. Lehetőségeikhez mérten azonban biztosan gondoskodtak a környékbeli zarándokokról, rászorulókról, nem csak a rend tagjairól. A johannita kórházak egészségügyi és ápolási színvonala talán magasabb volt, mint a többi korabeli kolostori gyengélkedőé, hiszen a rend tagjai képzésük során bizonyos fokú orvosi és ápolói képzésben is részesültek.

2.4 A rend magyarországi központjai: Székesfehérvár, Esztergom és Sopron

Az egyik legjelentősebb magyar városban, Székesfehérváron¹ létesült az első kolostor és első kórház a Nyugat-Európából a Szentföldre tartó zarándokok egyik fő útvonala mentén. Közel négyszáz évig működött a johannita lovagok fennhatósága alatt. Martyrius (korábban Martély) esztergomi érsek (1150–1158) megkezdte a Szent István király tiszteletére elnevezett székesfehérvári johannita kolostor építését. Erre a célra a város mocsaras részén egy nagy sziget tűnt a legalkalmasabbnak. (A kolostor a külvárosban egy szigeten, később Rácvárosnak nevezett, a Palotához vezető úton, a Janicsár-kúttól keletre állt. Ezt a szigetet a XVII. században Pap-szigetnek is nevezték.) Itt építtette az egyházfő a templomot, a kolostort és a kórházat 1156-57-ben. Amikor Martyrius meghalt (1158), a falak csak félig készültek el. Géza király 1162. május 31-én halt meg, mielőtt nagyobb adománnyal biztosíthatta volna a kolostor jövőjét. Ekkor már készen állt a Szent István királyról elnevezett ispotályos templom. Utolsó kívánsága szerint ott temették el. Férje halála után Euphrosina özvegy királyné a kórházzal együtt építette fel a kolostort, és nagylelkű ingatlanadományokkal biztosította jövőjét. A királyné egész életében a lovagok jótevője maradt. A Szent János lovagok iránti szeretete jeléül a korabeli szokásoknak megfelelően jeruzsálemi halálos ágyán fel is öltötte a rendi ruhát, majd így temették el férje mellé. III. Béla király 1193-ban kelt megerősítő levelében a kolostorhoz tartozó 56 birtokot sorol fel. Ezek a birtokok – néhánytól eltekintve – a 15. század

¹Mártonffy Ernő. A székesfehérvári ispotály története. – Dárda: Arady Lajos Könyvnyomdája, 1918 – 4-33. o.

végéig a rend kezében maradtak. Akkoriban sokat eladtak, és sokat a vránai zsellérek birtokába vagy bizonyos urakhoz kerültek. A kórház 1165 körül készült el, s 1166-ban minden bizonnyal működött. Ezt bizonyítja a fennmaradt oklevél, amelyben a kórház szent szegényeit említik¹. A kórház alatt a mai fogalmak szerint kórházat és menhelyet is kell értenünk. Székesfehérváron betegeket is ápoltak, időseket, koldusokat óvtak, fogadták és ápolták az utasokat. Az utasok, vagy másnéven a „vendégek” egy részét az ellátásuknak a kórháznak fizették. Ez arra vall következtetni, hogy a valamivel tehetősebb egyének ott is maradhattak egy huzamosabb ideig. A székesfehérvári johannita ház sorsa szorosan összefüggött a magyarországi ispotályos rend általános sorsával. 1272. április 5-én V. István felkereste az ispotályosok templomát, amelyben Euphrosina királyné hamvai pihentek. Ekkor Poncius magyar-szlavón tartományfőnök hívta fel a király figyelmét szegénységükre². V. István megkönyörült rajtuk, és felmentette őket mindenféle adózás alól. Sajnos a kolostor anyagi gondjai később sem oldódtak meg. Bérlőik nem fizettek, jobbágyaik pedig nem tudták kellőképpen megművelni a birtokot, mert a XV. században többször is perbe kellett állniuk, ugyanis néhány birtokukat ideiglenesen elfoglalták néhány főúr, akik fegyverrel zaklatták őket. Vránai szülőházuk is egyre gyakrabban követelt tőlük pénzt, így könnyen érthető, hogy a fehérvári kórház a XV. század folyamán eladósodott. Hunyadi Mátyás uralkodása alatt a Szent János-lovagrend helyzete a XV. század folyamán alakult ki. letelepedett. A kolostor akkor, a XV–XVI. században a „legmagyarabb” volt. Elődei közül László, Szabás István, Szabadi Miklós, Fehérvári Péter, Bikádi Pál, Dalmadi(y) Sebestyén neve szerepel. Példaértékű munka és élet folyt a kolostorban. Tamás mester, az esztergomi Szent Erzsébet kórház vezetője annyira megszerette a fehérvári házat, hogy 1534-ben ennek a kórháznak adományozta cziráki birtokát, ahol egykor szép napokat töltött.

¹Magyary-Kossa Gyula. Magyar orvosi emlékek. III. kötet. – Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1931 – 157. o.

²Mártonffy Ernő. A székesfehérvári ispotály története. – Dárda: Arady Lajos Könyvnyomdája, 1918 – 4-33. o.

Az Árpád-korban Esztergom nemcsak az ország egyik legjelentősebb városa volt, hanem a magyar katolikus egyház központja, vagy egykor királyi székhely is¹. Esztergom fontos állomása volt a Nyugat-Európából a Szentföldre vezető zarándokútnak is. Ennek megfelelően a városnak sok utazóról és zarándokról kellett gondoskodnia. Ezért több hazai rend és karitatív tevékenységgel, szegénygondozással foglalkozó lovagrend is képviseltette magát a városban – köztük a Johannita Rend. A nagyszámú utazó igényeit figyelembe véve, vagy a vendégek fogadása érdekében a városban 1252-ben IV. Incze pápa megengedte a magyar johannita házfőnököknek, hogy a lovagok kötetlenebbül tölthessék idejüket a hozzájuk érkező nagyszámú vendéggel, hogy étkezés közben ne kelljen *silentiumot* (csendet) tartaniuk, beszélgetni asztalszomszédjaikkal. Az elmúlt két évszázad történészei, egyháztörténészei és régészei számára egyértelmű volt, hogy a Johannita Rend esztergomi házaiban kellett szállást és valamilyen ellátást biztosítani a vendégek számára, étkezésük kiegészítéseként².

A fennmaradt források nem beszéltek gyógyító tevékenységről, de az elhelyezettek élvezhették a rendi kórház gondozását. Az elmúlt években, Hunyadi Zsolt foglalta össze a magyarországi johanniták történetét. Munkáiban nem látja bizonyítottnak, hogy a johanniták egyáltalán működtettek-e kórházat Esztergomban. Ugyanakkor megemlíti azokat az okirati bizonyítékokat is, amelyek a kórház létét támasztják alá. A bizonyítványt 1233-ban írták Esztergomban, a johanniták Szent Kereszt házában. Ebben tanúként említik a ház ispotályosát, Adrianus hospitaliarust: „*Actum in domo Hospitalis Sancte Crucis, presentibus... et domino Adriano hospitalario eius dem loci*”³. Esztergom városában a Szent János Lovagrend, illetve a külvárosban egy időben két kórháza is volt⁴. Hazánkban egyedülálló, hogy egy fenntartó intézmény két

¹Hunyadi Zsolt. A johanniták a középkori Magyarországon a 14. század végéig. – Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor Kiadó, 2006 – 199-200. o.

²Uo.

³Uo.

⁴Wenzel Gusztáv. Árpád-kori új okmánytár (Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus). – Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár, 2002 – 431. o.

kórházat üzemeltet egy időben és egy helyen. A Székesfehérvári Keresztes Zárda Országos Levéltárban őrzött iratok, amelyek az évszázadok pusztítása ellenére fennmaradtak, segíthetnek az esztergomi Johanniták Kórházának kérdésével kapcsolatos kétségek feloldásában, illetve az esztergomi Johanniták Kórházának további tanulmányozásában. Abonyban a johannitákon kívül a stefaniták, a városon kívül pedig a Szent László Rend kórházat működtetett.

A Szent Keresztről elnevezett kolostor első említését 1230-ból ismerjük, amikor Johannes fráter volt a „*Cruciferorum Sancte Crucis de Strigonio*”¹ magisztere. A XIII–XIV. században bizonyítványaink sokszor említik a keresztesek esztergomi kórházát: *domus Hospitalis sancte Crucis de Strigonio*² néven³. A kórházat minden dokumentum „*de Strigonio*”⁴ néven említi, így valószínű, hogy a királyi város területén belül volt. Az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzék Esztergom királyi város plébániái között szerepelt a Szent Kereszt-templom, plébánosát Nicolausnak hívták. Az oklevélben az is szerepelt, hogy a plébános féléves jövedelme nem haladja meg a négy márkát. 1371-ben a Körmöcbánya város levéltárában előkerült birtokszerzési oklevél Bandonus de Luca nevét említi⁵. Ő volt a „*Domus Hospitalis Sctae Crucis de Strigonio*”⁶ praeceptora, és ebben a minőségében eladta Andreas physicusnak (vagyis egy András nevű orvosnak) a rend (*ordo Scti Joannis Hyerosolomitani de Strigonio*)⁷ szíriai birtokát (*possessio Syragh*)⁸. A földterület értékesítése utalhat a megrendelés anyagi nehézségeire. A régészeti kutatásoknak sikerült tisztázni a Szent Kereszt templom és kórház elhelyezkedését. A Kossuth Lajos utca 58–66, Magyar utca 2. szám alatti házak telkein egy nagy, összefüggő romot találtak. Lehetséges, hogy között sokszor előfordult a johannita lovagok kórháza és

¹Horváth István, M. Kelemen Márta, Torma István. Magyarország régészeti topográfiája 5. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979 – 13–138. o.

²Uo.

³Uo.

⁴Uo.

⁵Kubinyi András. Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. – Budapest: Effo Kiadó és Nyomda, 1999 – 264. o.

⁶Uo.

⁷Uo.

⁸Mártonffy Ernő. A székesfehérvári ispotály története. – Dárda: Arady Lajos Könyvnyomdája, 1918 – 4-33. o.

kolostora a Szent Kereszt plébániatemplom mellett állt. A fent említett romok egy egyedülálló templomnál nagyobb objektumra utalnak. Ez a johannita épületegyüttes valószínűleg Esztergom volt 1594–1595. évi ostrom során elpusztult. Legkésőbb Esztergom felszabadulása (1683) után részben fából épült templomot emeltek a romokra. 1706-ban a város kuruc ostromakor leégett. Helyére 1708-tól épült a ma is álló kőtemplom (ma Szent Mihály és Szent Gábor arkangyalok görögkatolikus temploma, Kossuth u. 60.). Valószínűleg a megmaradt romokat használták fel a templom építésére, amelyek Bél Mátyás leírása szerint 1730 körül még láthatók voltak. A Szent Kereszt házának vezetői a következők voltak: Durandus (1274-ben), Wytkó (1294-ben), Henrik (1313), Donatus (1324-ben), 1371-ben Bandonus de Luca (*ornis Scti Joannis Hyerosolomitani de Strigonio, perceptor Domus Hospitalis Sctae Crucis de Strigonio*), és 1534-ben Tamás volt a „*domus Hospitalis s. Crucis de Strigonio*” magiszter¹.

Egy másik esztergomi johanniták kolostor és kórház a középkori Hévíz (*Aquae Calidae; Taplycha; Tapulcha; Toplicha; Héwwyz*) területén volt². A mai Bajcsy-Zsilinszky út 14–18. számú telkeken meleg vizű tó volt. Körülöttük alakult ki a középkori Hévíz (Tapolca) település. A település eredetileg királyi birtok volt, amelyet 1201-ben Imre király az esztergomi káptalannak adományozott telkeivel, kúriáival (jobbágytelkeivel), épületeivel és lakóival együtt. Hévíz forrásainál III. Béla király felesége, Anna királyné közfürdőt (*balnea communia*)³ alapított. Ez a fürdő a hozzá tartozó földterülettel együtt IV. Béla király 1238-ban az esztergomi keresztések házának adományozta. Az oklevélben egyértelműen az Ispótyalos Rend, a Jeruzsálemi Szent János Lovagrend esztergomi háza az adományozó⁴. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert számos kiváló történelmi és orvostörténeti munka köti ezt az adományt a

¹Horváth István, M. Kelemen Márta, Torma István. Magyarország régészeti topográfiája 5. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979 – 13–138. o.

²Uo.

³Uo.

⁴Horváth István, M. Kelemen Márta, Torma István. Magyarország régészeti topográfiája 5. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979 – 13–138. o.

sztefánitákhoz, a szentkirályi keresztesekhez. Az oklevél vagy későbbi átiratának vonatkozó szövege magyar fordításban a következőképpen hangzik: „... a jeruzsálemi Ispotályos Rend házának... bizonyos esztergomi közfürdőket, amelyeket egykor Nagyanyánk, a jó emlékezetű Anna úrnő alapított, az elődeink által erre vonatkozóan ugyanennek a háznak adott szabályozás és szabadságlevél szerint...”¹. A „*Monumenta ecclesiae Strigoniensis*”² is említi a johannitákat (*Domui hospitalis Jerosolymitani*). Yitzcháhben Moseh bécsi rabbi levele 1250-1260 körül, amelyben az Ostrigosz melegvizes fürdőt említi, utalhat erre a melegvizes fürdőre. Feltételezhető, hogy a keresztesek már a XIII. században kórházat építettek a fürdő mellett. A termálforráshoz épített közfürdő nemcsak megbízható bevételi forrás lehetett, hanem a gyógyvíz lehetővé tette a balneoterápiát és a betegek gyógyulását. A középkorban elterjedt volt a hőforrások mellé kórházat építeni. Ettől a kortól a XIII–XIV. századból az esztergomi Szent Erzsébet-templom kórházáról ma sem rendelkezünk hiteles adattal, az ugyanott épült Szent Erzsébet kápolnával (az esztergomi káptalan) együtt. A káptalantól Tótsolymosi Apród János küküllei esperes és érseki helynök kapta meg. 1397-ben, halála után háza és a kápolna is a keresztesek birtokába kerülhetett, a már meglévő Johannine fürdőt bővítették. A kórház létezését igazoló levéltári adatok 1404-ből származnak. Ekkor elhalasztották az *Insulaleporum*³ apácái által a chalnoki birtokuk határának tisztázása érdekében indított pert. A ház későbbi vezetői: Gál praeceptor 1453-ban, Ambrus 1473-ban és 1478-ban, 1487- György, 1512-ben Szabadi Miklós, 1534-ben Tamás voltak. 1534. március 16-án Tamás mester, aki a Szent Erzsébet Kórház, az esztergomi és a cziráki Szent Erzsébet-kolostor keresztes lovagjaként és rektoraként szerepel az okiratban, birtokát a székesfehérvári lovagkórháznak adományozta. A címe is bizonyítja, hogy az kórház még 1534-ben is létezett⁴. Akkor pusztulhatott el az esztergom-hévízi johannita kolostor, a kórház és a templom

¹Magyary-Kossa Gyula. Magyar orvosi emlékek. III. kötet. – Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1931 – 157. o.

²Uo.

³Uo.

⁴Uo.

amikor 1543. augusztus 10-én Esztergomot a törökök elfoglalták. Épületromok – a Szent Tamás-hegy oldalán – még sokáig láthatóak voltak, a korabeli metszetek jelezték azt.

Endre király 1217-ben szentföldi hadjárata során a soproni Babóti-kapunál (ma Bécsi kapu) beszedett királyi vámból származó bevételt a johannitáknak adományozta: „... a fent említett Jeruzsálemi Szent János Ispotályosok szent házának (adományozzuk)... a soproni kapunak – amit Bobech-nek neveznek – adóját... vele annak összes jogát, tulajdonjogát, valamint teljeskörű bíraskodását, örökös hivatalát és birtokolását, valamint némely földünket...”¹. Ezt a vámot akkoriban „királyketteinek” nevezték, mert a beszedett vám kétharmada a királyé, harmadrésze pedig a Sopron megyei ispáné². A Szent János-rend azonban csak később, 1247-ben telepedett meg a városban. Ekkor IV. Béla király a megállapodott Rembalduspraepceptorral, hogy a János lovagrend vállalja Magyarország nyugati határának (Pozsony, Moson, Sopron, Vasvár és Németújvár várának) védelmét ötven fegyveres lovaggal a nekik adományozott földekért cserébe. Nem ment zökkenőmentesen a János lovagrend soproni letelepedése, mert a Bécsi út menti építkezéseikkel összeütközésbe kerültek a soproni polgárokkal. Az egyesülést végül Csák püspök jegyezte fel 1250-ben. Az oklevél IV. Béla király, Rembaldus tartománymester kérésére abban az évben ő maga is megerősítette, vállalva támogatásukat. A megállapodást 1250. július 19-én írta alá IV. Ince pápa is megerősítette. Az 1247-es egyezményben csak a „testvérek” szerepeltek, mert a johanniták a szentföldi csatákban súlyos veszteségeket szenvedtek – utoljára 1244-ben, Géza mellett – sok lovag és atyafi megsebesült halálosan. Sopronban pedig az építendő kórházban betegekről és idősekről kellett gondoskodniuk, ez a laikus testvérek feladata volt. A johanniták egy lakótoronyban és további két házban telepedtek le, amelyek közül az egyiket kórházzá alakították át. A váron kívüli johannita kolostor és a Keresztelő Szent János kápolna vagy templom (a

¹Mollay Károly. A Szélmalom utcai vám 1217–1564. – Sopron: Soproni Szemle, 1991 – 97-121. o.

²Házi Jenő. Sopron középkori egyháztörténete. – Sopron: Székely és Társa Nyomdája, 1939 – 132-171. o.

Bécsi út 8. szám alatti házzal szemben), valamint a mai Ikvahídon építése csak később kezdődhetett meg. A kórház és temploma a mai Ikvahíd és a Balfi utca saroktelkén állt, néhány száz méterre a johanniták lovagházától. A Szent János-kápolna a XIII. század második felében épülhetett. A templommal egy időben készülhetett el a zárda, a kórház pedig az Ikvahídon épülhetett. A kórház alapításának évét nem ismerjük, de a működését már 1286 körül említik¹.

A XIII. század folyamán egyre több feladat hárult a rendre (várvédelem, betegellátás, a kórház működtetése és a vám begyűjtése). A kórházban – a keresztény vallás jegyében – természetesen nemcsak a test, hanem a halhatatlan lélek üdvösségére is nagy figyelmet kellett fordítaniuk. A kórház belsejében templom épült, mely Árpád-házi Szent Erzsébet védnöksége alá került. A Szent Erzsébet Kórháznak, mint mentesített (vagyis a püspöki fennhatóság alól kikerült és közvetlenül a Szentszék alá tartozó intézménynek) saját papja volt².

Ahogy a kórház eredetét sem tudjuk pontosan meghatározni, ennek a templomnak az építési ideje is szintén bizonytalan, valószínűleg egyidős a kórházzal. Johannita keresztesek alapíthatták a Kovácsok utcában az ún. „középső” fürdőházat is, amely akkor is a kórházhoz tartozott. Mindezek a feladatok szükségessé tették a rend létszámának növelését. A bizalmi hely első bizonyítványa 1274. június 23-án kelt, a kolostor akkori vezetője „*frater Rudewanus commendator Domus Hospitalis sancti Iohannus in Supprunio*”³ volt. Az egyes lovagok felváltva viselték a *commendator* és a *praeceptor* posztot.

A johannita kolostor a XIV. század közepére hanyatlásnak indult. Ennek következtében 1346-ban Giovanni tartományi alispán átadta a városnak a soproni vámházat⁴ és a kórházat azzal a feltétellel, hogy a rendből származó tiszta vámjövedelem két részének felét az a kolostor és a kápolna fenntartása, a másik fele pedig a kórházé. Ettől kezdve a soproni kórház a városi hatóságok

¹Házi Jenő. Sopron középkori egyháztörténete. – Sopron: Székely és Társa Nyomdája, 1939 – 132-171. o.

²Majorossy Judit. A város közepén – a társadalom peremén. A szegények helye a középkori Sopron életében. – Sopron: Soproni Szemle, 2003 – 218-233. o.

³Uo.

⁴Mollay Károly. A Szélmalom utcai vám 1217–1564. – Sopron: Soproni Szemle, 1991 – 97-121. o.

felügyelete alatt állt, a városvezetés által kinevezett kórházmester irányította. Mollay Károly szerint a soproni kolostornak sem 1335-ben, sem 1337-ben nem volt házfőnöke. A soproni johanniták 1347. május 6-án oklevelet készítettek. Sopron városa pedig 1349. október 21-én megerősítette vámjogosultságát, valamint a fent említett 1346. évi oklevélben említett vámtartozékokat: a paplakot, a Szent János-kápolnát és a kórházat. Mivel a soproni polgároknak ezeket is át kellett venniük, a Johannitákidőközben 1346 és 1349 között hagyták el a várost¹. A lovagok távozása után Sopronban nem maradt semmi, csak egy-két ápoló testvér. Egy ideig a város gondozása alatt álló kórházban dolgoztak, valamint egy pap testvér, aki a kápolnában végezte a szolgálatot, mivel a kórházat és a „központi” fürdőházat már a város biztosította. Szent János lovagjai körülbelül száz évig vezették a kórházat, de ebből az időszakból csak dokumentumok vannak a kórház létezéséről, működéséről, munkájáról konkrét nem maradtak fent. Így csak bizonyos általános következtetéseket vonhatunk le a kórház működéséről. A XIII–XIV. században a Sopronban kórházba kerültek egészségügyi ellátása, gyógyszeres kezelése, gyógykezelése nem térhetett el lényegesen a középkori Európában az általában megszokottól. A szegények gyakori fürdetése fontos követelmény volt a középkori kórházakban. Ez a soproni johanniták rendje szempontjából is fontos lehetett, amit az is bizonyít, hogy erre a célra legalább három fürdőszoba állt rendelkezésre. A „központi fürdőház” elnevezés csak így értelmezhető. A nők minden bizonnyal külön fürödtek a férfiaktól.

A boiscei johannita remeteségről keveset tudunk. Az Adriai-tenger partján, a Nona (Nin) püspökségben található Boisce-i kolostort először a XII. század végi oklevelek említik². Maga a nőnai püspök adományozta nekik 1184-ben az első itteni birtokukat, a boiscei Szent Péter templomot, ahol a keresztesek – nehéz megmondani, hogy templomosok vagy johanniták voltak-e – ezután felépítették remeteségüket. A püspök adományát 1186-ban III. Urbán pápa

¹Uo.

²Dobroniç Lejla. A keresztesek, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai. Fordította: Szatanek József. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 2004 – 5-23. o.

megegerősítette a rend előljárójának, Mátyásnak a kérésére. A pápa oltalma alá vette a boiscei Szent Péter apátságot minden tartozékával együtt (egy templom és egy palotának nevezett épület, amely valószínűleg a rend háza volt). „*Szent Péter ispotálybéli Máté rektornak és keresztes testvéreinek*”¹ Orbán pápa által címzett levele végett nem lehet megállapítani, hogy melyik keresztes lovagrendnek címezték, lehetett templomos vagy johannita (*cruciferi militie Templi, vagy cruciferi hospitalis s. Johannis Jerosolimitani*)². Smičiklas ezt az épületet Bojišće-ben templomosnak tartotta, míg Kukuljevich és mások a szövegben említett „hospitalis”-ből arra következtettek, hogy johannita volt. Tekintettel a vránai templomos kolostor és vár közelségére, valószínűbb, hogy a XIII. században ez is egy templomos birtok és kórház volt; ebben az esetben ez volt az egyetlen olyan templomos kolostor a Magyar-Horvát Királyságban, amelyhez remeteség is tartozott³. Egy másik jól ismert, 1217-ben Boischie-ben kiállított templomos oklevél is említi a települést: „*La casanostra in san Pietro de Boischie*” („*A mi házunk a Boischie-i Szent Péterben*”)⁴ Pontio de Croce testvérnek, a Magyar és Szlavóniai Királyság templomosainak alázatos mesterének tulajdonítják („*Fra Pontio della Croce humilemaestro della militia de Tempio per Ungaria et Sclavonia*”)⁵. Pontio della Croce a király helyettese volt, amíg II. András király el nem utazott a keresztes hadjáratokra. Kétségtelen, hogy az akkoriban Boise-ban tartózkodó templomos mester tudhatta, hogy Boisce a rendjének területe.

Később Boisce már nem szerepel a forrásokban, és a XIV. század első felében minden bizonnyal a johanniták birtoka lett, a többi templomos renddel együtt. A XV. században a Vrene-hez tartozó birtokok között szerepelt (*Possessiones spectant castro Avrene*), ahogy a zarai összeírás is említi. Boisce

---

¹Stossek Balázs. A templomosok Magyarországon. – Máriabesnyő-Gödöllő: Attraktor Kiadó, 2006 – 187. o.

²Uo.

³Uo.

⁴Uo.

⁵Uo.

(*Bojišće*) ma Kula Atlagić településsel azonosítható¹. Kula Atlagić faluban, a Szent Péter kis templom közelében található egy kút, amelyet ma is *Apátkútnak* neveznek. A falut még 1453-ban is Boišća néven emlegették: a török uralom alatt a villa Boyscha Kula Atlagić nevet kapta.

Győr esetében a kolostor és a templom létezéséhez nem fér kétség, de az ispotályra vonatkozó adatok bizonytalanok. Hunyadi Zsolt újabb összefoglaló munkáiban megkérdőjelezi az ispotály létét². Más szerzők (pl. Bedy, Reiszig, Róka) azonban az ispotály létét igazoltnak látják. Ha az írott források nem is bizonyítják egyértelműen, hogy a johanniták valóban ispotályt működtettek Győrben, néhány tény mégis alátámasztja ezt a nézetet. Győr fontos állomása volt a Szentföldre vezető zarándokútnak. A Johannita Rend, eredeti céljának megfelelően, igyekezett minél több xenodokhiát fenntartani és működtetni. Azt is tudjuk, hogy a rendnek volt egy győri fürdője is, és a fürdő megléte nemcsak bevételi forrást jelentett, hanem nagyon gyakran kolostor is kapcsolódott hozzá.

A johanniták győri letelepedéséről is kevés dokumentummal rendelkezünk. A kolostor alapítója nem ismert, de a XIII. század elején alapították. III. Ince pápának a győri és veszprémi püspökökhöz intézett rendeletéből következtethetünk arra, hogy 1209-ben már létezett. Írásos feljegyzéseink 1216-ból vannak, amikor Pethe mester volt a vezetője³. Az erődített templom és remetelak a mai Nádorváros végén, a Királyföld alsó szélén, Kisbaráti felé állt. A Királyföldből kivájt kis területet a győri lakosok „*János pap földjének*”⁴ nevezték, a határ okleveleiben pedig a „*keresztesek majorságának*”. A rendnek Győrben közfürdője is volt, amit egy 1238-as oklevél is említ: „*Item concessimus eidem domuiqua edam balnea in Ieurinosita, super terram, quae quondam fuit castrum*” („*Ugyanennek a rendnek bizonyos*

¹Dobroniç Lejla. A keresztesek, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai. Fordította: Szatanek József. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 2004 – 5-23. o.

²Hunyadi Zsolt. A johanniták a középkori Magyarországon a 14. század végéig. – Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor Kiadó, 2006 – 199-200. o.

³Csóka Gáspár. A szerzetesrendek szerepe Győr tudományos, oktatási és kulturális életében. – Győr: Városi Levéltári Füzetek, 1997 – 5-23. o.

⁴Dobroniç Lejla. A keresztesek, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai. Fordította: Szatanek József. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 2004 – 5-23. o.

*fürdőket is adunk Győrben azon a földön, amely egykor vár volt.”*¹). A fürdő kútjának forrásvizét még a XX. században is használták az Apáca utcai nyilvános gőz- és fürdőfürdőben. Királyaink több alkalommal támogatták a győri johannitákat. 1228-ban II. András király a korábban a templomos lovagokhoz tartozó, Győr megyei Kóny falut a szabadokkal együtt a győri Johannita Lovagrend házának adományozta. 1242-ben a tatárjárás után IV. Béla kénytelen volt visszafoglalni Győrt az osztrák Frigyes hercegtől. Ebben a magyar seregben győri johanniták is voltak. 1463 és 1511 között Keszői Simon volt a „menedékhely főnöke”. Mátyás király 1486-ban meglátogatta a rend győri prépostságát és templomát. Amikor látta szegénységüket, birtokot adományozott nekik, és Kóny községet örökre felmentette minden királyi adó alól. Azt is kikötötte, hogy a rend templomában hetente misét mondjanak neki és királyi utódainak. Az oklevelet 1520-ban II. Lajos király a győri ház felett joghatósággal rendelkező Baráti Mátyás váradi perjel kérésére megerősítette.

Lelja Dobroniç a ljubljanaï johannita kolostorral kapcsolatos legtöbb adatot kutatása során gyűjtötte össze, adatait részletes szakirodalommal támasztotta alá². Ljubljana neve már a XIII. század elején megjelenik az oklevelekben. 1205-ben II. András király rendezte Nóna (Nin) várának birtokainak határait, és az oklevél megemlíti, hogy „*excepta tamenpos sessione castrı Lubey que est hospitalis sancti Johannis*” („*kivéve a lubeji vár birtoklását, amely a Szent János-háziaké*”)³. 1242 májusában, amikor Béla megnövelte Zára város területét, kizárta belöle az izopotámiai Jubil földjét („*terram Jubilque est Hospitaliorum*”)⁴. 1243-ban Nona vármegye területének határait megerősítették: „*Exceptatamen possessione castrı Lubey castrı Lubey que est hospitalis sancti Joannis*”⁵. A közeli Vrána ekkor még a templomosok székhelye volt. A lubyi prépostság vagy praeceptorság említése 1350-ból: „*frater Jacobus de Redertrio,*

¹Dobroniç Lelja. A keresztetek, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai. Fordította: Szatanek József. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 2004 – 5-23. o.

²Uo.

³Uo.

⁴Uo.

⁵Uo.

perceptor Lubal(ensis) ordinis s. Joannis Hierosolimitani”¹. A praepceptor csak olyan személy volt, aki egy lovagrend élén állt, így vitathatatlan, hogy a johannitáknak Lubyban rendházuk volt, nem csak váruk (ez utóbbit egy castellanus vezette).

Egy XV. századi zárai kataszter a vránai birtoktól elválasztva „*castris eu loci Gliube districtus Jadre*”² jövedelméről beszél, ami azt bizonyítja, hogy a johanniták itteni székhelye önálló volt, és nem a vránai vár birtokainak része. Ljuba vára téglalap alakú volt, és erős falakkal volt körülvéve. Belső udvarán több épület maradványai találhatóak, magának a dombtetőn pedig egy háromhajós bazilika maradványai. Rusztikus sírkövek maradványai is megtalálhatók. További régészeti ásatásoknak kell tisztáznuk a johannitakolostor és templom alaprajzát, valamint az egyes épületek funkcióját. Egyelőre csak feltételezhetjük a vár területén lévő remetelak létezését, míg a ljubljana-i johannita remetelak létezésének régészeti megerősítése még várat magára. Ljubljana hatalmas középkori várkastélya a ma Ljubljana néven ismert dombtetőn, közvetlenül a tenger felett, egy 85 méter magas fennsíkon áll. Stratégiai jelentőségű, a tengerparton fekszik, és valószínűleg saját kikötője volt³. A viszonylag közeli Zadar fontos kikötőjével együtt a Szentföldre vezető hajózási útvonal része volt. Bár jelenleg nincs rá bizonyíték, nehéz elképzelni a magyarországi szláv johannita rend egyetlen tengerparti prépostságát kikötővel, valamiféle xenodochium nélkül. Hazai szerzők azt is felvetették, hogy a johanniták ljubljana-i rendházának is lehetett ispotálya.

2.5 A johanniták vránai időszaka

A XIV. század közepétől kezdve az egyik legfontosabb johannita központ a horvátországi Biograd tengerparti város közelében fekvő Vrána (Aurana) volt⁴. Már a XI. században volt itt egy Szent Györgyről elnevezett kolostor

¹Hunyadi Zsolt. A johanniták a középkori Magyarországon a 14. század végéig. – Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor Kiadó, 2006 – 199-200. o.

²Uo.

³Uo.

⁴Uo.

(*monasterium beati Gregori iquod Vrana vocatur*)¹, ahol bencések éltek. DMITAR Zvonimir horvát uralkodó 1076-ban történt megkoronázása alkalmából minden ingó és ingatlan vagyonát, valamint értékes kincstárát a pápai legátusnak és a Szentszéknek adományozta. Nem tudni pontosan, hogy a kolostor mikor került a templomosok birtokába. Szinte bizonyos, hogy a római pápa adományozta nekik, mivel csak ő rendelkezhetett vele. Fejér György a kolostorok kronológiai összeírásában 1165-ben, bár a forrás megjelölése nélkül, a következőket említi: „*Praeceptoratus Templariorum sancti Gregorii in Wrana, alias Aurania*”². 1169-ben a templomosok már biztosan birtokolták a kolostort, és a várral együtt az egyik legfontosabb birtokuk maradt a rend 1312-es feloszlatásáig.

A templomosok uralkodása alatt épült a négy saroktornyos, erős vár, amelyet idővel tovább bővítettek. Pray György szerint a johanniták nem közvetlenül a templomos rend feloszlatása (1312) után szerezték meg Vranát és a környező birtokokat, hanem azok először Károly Róbert kincstárába kerültek. Ez egészen fia, Nagy Lajos király uralkodásáig így maradt, aki 1345-ben, a század negyvenes éveiben a johannitáknak adományozta a vránai és a Ravnikotar környéki birtokokat. Miután Nagy Lajos király 1345-ben Magyarország összes lovagházát a vránai perjel fennhatósága alá helyezte, a vár a Johannita Rend központja lett. Talán nem túlzás azt állítani, hogy Vrána lett a magyar-szlavóniai rend székhelye – bár ez nem jelenti azt, hogy a perjelségnek mindig is állandó székhelye volt Vrána (gyakran előfordult, hogy a magyar perjelség prelátusai más rendházakban, pl. Gyánton, Bélán, Csurgón, Pakrácon vagy Gorán tartózkodtak.) A következő ötven év volt Vrána hatalmának legnagyobb időszak, amikor országos jelentőségű események színhelye volt³. A várban szervezte meg Palizsnyai János váradi perjel, Durazzói Kis Károly, Horváti Pál zágrábi püspök és Horváti János horvát bán 1383-ban az Erzsébet királyné és lánya, Mária elleni összeesküvést. A véres összeesküvés célja az

¹Dobronić Lejla. A keresztések, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai. Fordította: Szatanek József. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 2004 – 5-23. o.

²Uo.

³Uo.

volt, hogy Durazzói (Kis) Károlyt (I. Lajos király unokaöccsét, Nápoly királyát) Magyarország uralkodójává tegyék.

Vrána 1392-ig a Szent János-rend birtokában volt. Tvrtko boszniai király, majd László nápolyi király foglalta el, végül 1409-ben a Velencei Köztársaság vette át. A magyarországi johannita perjelségek azonban továbbra is a „Vrána” címet viselték. Vrána kiterjedt romjai az egykori praeceptoratus egykori pompáját mutatják. Hitelesített vagy biztos forrás a kérdésben jelenleg nincs, így csak feltételezhetjük, hogy valaha volt kórház. Aligha elképzelhető, hogy a magyar-szláv tartomány székhelyén, a Szent János-rend XIV. századi magyarországi központjában nem lett volna kórház. A rendnek megfelelően a jelentős számú látogató (rendtagok, zarándokok, utazók) számára a külvilág felé nyitott kórházat (xenodochiumot) kellett fenntartani a rend tagjainak fenntartott betegszobán kívül.

A Szent János Lovagrend vránai korszaka a rend magyarországi történetének meghatározó fejezete, amely a középkori Magyar Királyság egyházi és világi hatalmi viszonyainak összefüggésében is különös jelentőséggel bír. Vrána, mint stratégiai jelentőségű központ, nemcsak a Johannita Lovagrend központjaként működött, hanem egyfajta határőrző állomásként is a déli határokon, különösen a növekvő török fenyegetettség idején. A rend katonai és diplomáciai szerepe hozzájárult a Magyar Királyság védelméhez, nemzetközi kapcsolatai pedig hidat képeztek Nyugat és Kelet között. A nagyváradi johanniták jelentősége azonban nemcsak katonai, hanem gazdasági és kulturális szempontból is érezhető. A rend gazdasági tevékenysége - földbirtokaik fejlesztése, kereskedelmi kapcsolataik - hozzájárultak a térség gazdasági stabilitásához. Kulturális szempontból a johanniták közvetítő szerepet játszottak abban, hogy a nyugati keresztény világ eszméi és gyakorlatai eljutottak a Balkánra és a Magyar Királyság határvidékeire. Ugyanakkor a johanniták ezen időszaka nem volt mentes a belső és külső konfliktusoktól. A helyi nemességgel, a királyi udvarral és más egyházi rendekkel való versengés olykor megkérdőjelezte a rend autonómiáját és pozícióját. A belső viták és a törökök

előrenyomulása végül meggyengítette a rend jelenlétét a térségben, és hozzájárult ahhoz, hogy Vrána központja elvesztette korábbi jelentőségét.

A johannita korszak Vranában jó példa arra, hogy a lovagrendek a középkori Magyar Királyságban hogyan tudtak alkalmazkodni a változó politikai és katonai környezethez, és hogyan játszottak szerepet a régió keresztény identitásának megőrzésében. Bár a török előrenyomulás árnyékában a vránai központ hanyatlása elkerülhetetlen volt, a johannita rend öröksége és hagyatéka még mindig érezhető a térség történelmi emlékezetében.

III. FEJEZET

A NÉMET (TEUTON) LOVAGRENDMAGYARORSZÁGI MŰKÖDÉSE

3.1 A rend megalapítás, hierarchiája és szervezeti struktúrája

A keresztény ideológia hozzáállása a háború kérdéséhez a kereszténység első évszázadainak határozott háborúellenességétől a X–XII. századra a Krisztus nevében vívott szent háború eszménye felé haladt, és ez a változás olyan mértékű volt, hogy még az egyházi hadviselés tilalma is jelentősen módosult: a tilalmak nem vonatkozhattak azokra a papokra, akikre a politikai körülmények világi feladatokat róttak¹. Azonban nemcsak a főpapok harcoltak ebben az időszakban. A kereszties hadjáratok és a spanyol Reconquista idején az egyház különleges fegyveres szervezeteket alakított ki: a lovagrendeket, amelyek elképzelhetetlenek lettek volna az egyházi ideológia harciasabbá válása nélkül.

A lovagrendek tagjai a szokásos szerzetesi fogadalmak (szegénység, tisztaság, engedelmesség) mellett egy további fogadalmat is tettek: életüket az egyház ellenségei – akik alatt elsősorban a muszlimokat értették – elleni harcra szánták. A szerzetes lovagokat nem szentelték pappá, mert küldetésük – a harcos főpapokéval ellentétben – a vérontást hirdette. Ezért a lovagrendekbe papok tartoztak, akik a rend többi tagjának lelki gondozásáért feleltek, és a lovagok száma körülbelül három-négyszerese volt a tartótisztek, vagyis a féltestvérek számának. Ez utóbbiak szintén harcoltak, de általában nem voltak nemesi származásúak.

A lovagrendek jelentős szerepet játszottak a Szentföld keresztény államainak viszonylagos stabilizálásában, mivel a feudális csapatok csak korlátozott ideig voltak kötelesek fegyverben maradni, míg az egyházi rendek állandó, mindig bevetésre kész hadseregek voltak². Katonai hatékonyságukat fokozta, hogy a rendi fegyelemre alapozva szervezettebbek voltak, mint a világi feudális csapatok: a csatában tudtak manőverezni, és mélyen tagolt hadrendben

¹Fischer-Fabian S. A német cézárook. – Budapest: Európa Kiadó, 1985 – 291. o.

²Kristó Gyula. Az Aranybullák évszázada. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1976 – 100-200. o.

harcoltak, nem pedig egyenes csatasorban, mint a feudális erők, és fő katonai elvük az volt, hogy csak akkor vonuljanak vissza, ha háromszorosnál nagyobb túlerőben vannak. A középkori várépítészet legnagyobb alkotásait is a lovagrendek hozták létre.

Az első rend, amelynek fő feladata a fegyveres harc volt, a templomos lovagok voltak. Ezt 1118-ban alapították Hugues de Payens francia lovag vezetésével. A Szent János-rend idővel követte. Eredetileg ápolórendként alapították jóval a templomosok előtt, majd 1140 körül Raymund du Puy második nagymester vezetésével lovagrenddé vált, de továbbra is ápolórend maradt, és számos kórházat tartott fenn.

A harmadik nagy rend – a Német Lovagrend később, 1198-ban alakult. A johannitákhoz hasonlóan ez is betegápoló ispotályból fegyveres szervezetté alakult át. Mivel időben ez utóbbit már megelőzte a két nagy lovagrend, érvényesülni itt nem tudott, így a peremvidéki pogányok elleni harcokra összpontosított. Az újonnan alakult lovagrend kialakulása a pápai primátus helyett a Hohenstauf császári házhoz kötődött, a másik kettő elsöprő konkurenciája miatt. Nem véletlen, hogy a rend európai birtokai 1214-től kezdve növekedtek, miután Herman von Salza nagymester II. Frigyes udvarába került, ahol a császár egyik legfőbb tanácsadója és közeli barátja lett¹. A rend európai birtokai képezték az egyes lovagrendek tevékenységének alapját: innen látták el különféle ellátmányokkal a harcoló testvéreket.

A johannitákhoz hasonlóan a Német Lovagrend is sokáig megőrizte az európai betegápoló rend funkcióját. Katonai és gazdasági súlyuk miatt a lovagrendek saját politikát folytathattak, és lehetőségük volt az autonómiára. Ez irányú törekvéseik részei voltak a cluny-i reform óta erősödő pápai univerzalizmus iránti igény megvalósítására tett kísérleteknek, hiszen még a császári hatalomhoz kötődő német lovagok sem kerültek soha konfrontációba a pápával. Talán nem véletlen, hogy a német lovagok kísérelték meg elsőként az önálló állam létrehozását, hiszen a császári fejedelmi szuverenitást élvező német

---

¹Fischer-Fabian S. A német cészárok. – Budapest: Európa Kiadó, 1985 – 291. o.

egyházi vezetők inspiráló példaként szolgálhattak. Kelet-Európában, ahol a német lovagok szintén cselekvési területet kerestek, a nyugati szuverenitásra való törekvés atárságában ismeretlen volt, és ez óhatatlanul feszültségeket okozott.

A rend magyarországi jelenlétének első említése az 1211-es adománylevélben található. Marian Tumler szerint a dátum és hely nélküli dokumentumot hiányosan állították ki. A szöveg világosan behatárolja az adományozott terület határait: *„ennek a földnek első határa Almag várának gyepűjénél kezdődik, és Noilgiant várának gyepűjéig terjed, onnan Miklós várának gyepűjéig, ahol az Olt nevű víz folyik, onnan az Olton felfelé, ahol a Tortillion az Oltba ömlik, és onnan ugyanannak a Tortillionnak a forrásáig, és annak a víznek a kezdetétől, amelyet Timusnak neveznek, a Borza nevű víz torkolatáig, onnan pedig, mivel ugyanazt a földet havas hegyek veszik körül, az Akhnagiáig, és mivel ezt az egész földet az imént említett hegyek és folyók veszik körül, Borzának nevezik.¹”* A Német Lovagrendnek adományozott barcasági földek határai – kis eltéréssel – megegyeztek a később Szászföldhöz tartozó Brassó vidékének határaival, egészen 1876-ig. Az oklevél szerint a terület elhagyatott és lakatlan volt, bár a Havas-hegység mezőgazdasági termelésre jól alkalmas síkságot vett körül. A szakirodalom általában úgy véli, hogy a *„desert aet inhabitata”²* szavak nem jelentik azt, hogy a terület teljesen lakatlan volt. Az alapítólevél előírta, hogy az itt talált arany és ezüst fele a királyé, fele pedig a lovagoké. Szabad vásárokat (*liberafora*) tarthattak, a piaci vámok beszedésének jogával. A XII. század közepéig a király szinte kizárólagos ellenőrzés alatt tartotta a vásárokat és a vámokat. III. Béla kezdte el őket eladni, és ez utódai alatt is folytatódott³. Eleinte főként egyházi intézmények kaptak ilyen adományokat, például 1211-ben a lovagrend. Az adománylevél felmentette a lovagokat az erdélyi alkirály vendéglátásának, a szabadok dénárjainak és

¹Hlássy János. Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon. In: Századok. – Budapest, 1902 – 3-sz., 1-20. o.

²Uo.

³Uo.

pondusainak, valamint minden más királyi adónak a megfizetése alól. Lehetővé tette számukra, hogy maguk válasszák meg bíráikat, és kizárólag a király joghatósága alá tartoztak. Jelzésértékűnek tűnik, hogy az oklevél egyáltalán engedélyezte a várak építését, mert Kristó Gyula szerint az 1220-as évekig Magyarországon csak a király építhetett várat. A magánvárak építése az Aranybulla 1222-es kiadása után kezdődött meg, de ezt a folyamatot a IV. Béla által a tatárjárás előtt végrehajtott birtokfoglalás megállította. Marian Tumler az oklevél legnagyobb hiányosságát abban látja, hogy a jogok és kötelezettségek nincsenek egyértelműen elhatárolva. Nincs rendelkezés arról, hogy a báróság hűbértulajdon-e vagy sem: nincs rendelkezés a katonai kötelezettségről és engedelmességről, és nem lehet tudni, hogy szerződésszegés esetén milyen lépéseket kell tenni. Az 1211-es oklevél hiányosságát jól szemlélteti az 1247-es, a johannitáknak szóló oklevéllel való összehasonlítás. Ez utóbbi meghatározza a lovagok katonai kötelezettségeit és a királyi eljárást szerződésszegés esetén¹.

IV. Béla adományaiért cserébe a Szent János-rend a következő katonai kötelezettségekkel tartozott: *„ha egy sereg megtámadná a magyar király földjeit, fegyvereseik egyötödét kötelesek a király seregébe küldeni. Ha a király hadjáratot indít Bulgária, Görögország vagy Magyarország ellen, a rend köteles katonáinak egyharmadát a király seregéhez küldeni. Bármely törzsből származó pogányok ellen, nem beszélve a bolgárokról vagy más szeparatistákról, 100 jól felszerelt lovagot kell küldeniük. Keresztény betolakodó ellen 50 lovagot kell küldeni Pozsony, Moson, Sopron, Vasvár és Újvár határvárainak védelmére, és ahová a király még akarja őket elhelyezni. Az országot megszálló tatárok ellen 60 lovagot kell küldeni. Szerződésszegés esetén a király háromszor emlékeztesse a rendi elöljárókat kötelezettségeikre, és ha ezek után a király által figyelmeztetett tengerentúli nagybirtokos nem orvosolja a helyzetet, a király egy éven belül vegye vissza az adományt”².*

¹Hlássy János. Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon. In: Századok. – Budapest, 1902 – 3-sz., 1-20. o.

²Erdély története I. Szerk.: Makkai László, Mócsy András. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986 – 135. o.

Az 1211. évi oklevél a magyar kancellária gyakorlatának kezdetlegességét mutatja, az 1247. évi adomány pedig azt, hogy IV. Béla tanult a barcasági német lovagok esetéből, és ezért világosan meghatározta a Sörénységben letelepedett johanniták kötelezettségeit és jogait. 1211-ben a lovagok birtokba vették a báróságot, de a források nem mondják meg, hogy a birtokbavétel előtt a rend bármely tagja meglátogatta-e a területet¹. Az oklevélben András II: *„a fent említett keresztes lovagok a fent említett Borza föld birtokába Juna nevű poroszlónk által kerültek, aki bejárta az említett földet, és Mihály vajda szavai szerint körülkerítette és kétségtelen (hiteles) határjelekkel megjelölte azt”*².

1212-ben II. András újabb oklevelet adott a rendnek, amelyben felmentette a pénzváltók zaklatása alól, megtiltotta a királyi pénzváltóknak, hogy területére lépjenek, és engedélyezte a lovagoknak és népüknek, hogy az új pénzt ezüstre váltsák. Az oklevél szerint az új kiváltságokat azért kapta a rend, mert a kunok állandó támadásainak volt kitéve, tagjai állandó életveszélyben voltak, és hősiességüket a király így jutalmazta. Az oklevél Theodoricust nevezi meg a letelepedett német lovagok vezetőjeként. Az a tény, hogy a vezető nem Hermáim von Salza, hanem egy bizonyos Theodoricus testvérként szerepel, megerősíti, hogy a német lovagok nem teljes létszámban költöztek Erdélybe, és a vezetés súlypontja sem itt volt. Egy függelékben a király a keresztes lovagoknak adta az általuk épített Kreuzburg várát a környező rétekekkel együtt³. Az a tény, hogy a király ezt a várat és a környező réteket a rendnek adományozza, noha már az 1211-es oklevélben engedélyezte a fából készült várak építését, és a lovagoknak szabad örökös birtokként adta a Barcaságot, arra utal, hogy az épített vár kívül esett az első oklevél által meghatározott határokon. A katonailag fontos Tatár-hágó bejáratánál lehetett, amely valószínűleg a kun támadások leggyakoribb bejáratási pontja volt. II. András tehát elismeri, hogy a rend katonai okokból elhagyta uradalmának

¹Hlássy János. Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon. In: Századok. – Budapest, 1902 – 3-sz., 1-20. o.

²Erdély története I. Szerk.: Makkai László, Mócsy András. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986 – 135. o.

³Fügedi Erik. A befogadó: a középkori magyar királyság. – Budapest: Történelmi Szemle, 1981 – 355-376. o.

határait, sőt ezt a tevékenységét újabb kiváltságokkal jutalmazta. Az oklevél hallgat a vár jellegéről, de az 1211-es adományozás feltételei és az a tény, hogy a várat rövid egy év alatt építették fel, arra utal, hogy Kreuzburg 1212-ben még mindig egy megerősített fából épült erődítmény volt.

A lovagok számos telepest hoztak magukkal, amikor beköltöztek. 1213-ban már igazolhatóan létrejöttek települések. Vilmos erdélyi püspök 1213-as oklevele bizonyítja, hogy nemcsak a távoli Németországból, hanem Erdély más részeiből is érkeztek telepesek. A püspök a Barcaföld tizedét a pogányok elleni harcban szerzett érdemeiért a lovagrendnek adományozta, kivéve az oda települt magyar és székely telepeseket, akik továbbra is tizedet fizettek neki. A telepesek választották ki az építendő templomaik papjait, de kötelesek voltak azokat a püspöknek bemutatni¹. A hozzájuk utazó püspök vendégei kellett, hogy legyenek, papjaikat pedig az erdélyi egyházi bírónak kellett elítélnie. Vilmos püspök tulajdonképpen saját megyéspüspöki hatalmát tartotta fenn, amikor a praesentatio szükségességére és a papság bíróság elé állításának szükségességére hivatkozott².

Harald Zimmermann az 1213-as oklevél kiadását a Gertrúd királyné és német környezete elleni 1213 őszi merénylettel hozza összefüggésbe, amelyet követően Gertrúd bátyja, Berthold elvesztette erdélyi vajdai pozícióját. A lovagoknak adott püspöki oklevélben már csak érsekként szerepel: „*Berthold colocensi archiepiscopo*”³. A merényletben – amely során a királynét is meggyilkolták – a magyarországi azok a arisztokrácia csúcsán lévő korábbi személyek vettek részt, akik korábban vagy a merénylet idején országos méltóságot vagy udvari tisztséget viseltek, semmiképpen sem az országos politikától távol álló, a kunokkal hadban álló és a báróság pozícióinak megszilárdításával elfoglalt lovagok ellen irányult. Ez a környék egyházi helyzetének rendezését is magába foglalta. Akár a várépítés, akár a rendezés

¹Hlássy János. Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon. In: Századok. – Budapest, 1902 – 3-sz., 1-20. o.

²Erdély története I. Szerk.: Makkai László, Mócsy András. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986 – 135. o.

³Uo.

kérdése vetül fel, meglepő, hogy ezen a területen András és a német lovagok kapcsolata mintha annak a nagy reformmozgalomnak a korai előfutára lenne, amely a tatárjárás után jellemezte IV. Béla és a világi földesúri viszonyát. Egyrészt a lovagok számára engedélyezték a várépítést: ez 1242 után vált egyre szélesebb körben elterjedtebbé, másrészt a királyi fennhatóság alá tartozó telepítés ügye új dimenziót kapott, amikor a lovagrendet bízták meg Barcaság betelepítésével. a lovagok barcasági telepítési tevékenységét erősen befolyásolták katonai megfontolások: a terület biztonságának garantálása érdekében rövid idő alatt jelentős erődítményeket kellett építeniük. Ez nem fából készült erődöket jelentett, amelyeket könnyen fel lehetett gyújtani, hanem kőerődöket, és ezek építéséhez nagyszámú munkaerőre volt szükség. Ezért sok magyart, székelyt és óhazai szászot telepítettek a birtokukra a környékről. A rend thüringiai kapcsolataihoz kapcsolódóan a korai időkben nyugati telepések érkeztek Erdélybe, nagyrészt a magdeburgi érsekség és a bambergi püspökség által szervezett csoportokban¹. A későbbi telepések főként Flandriából és a Rajna-vidékről érkeztek. Az a tény, hogy a Német Lovagrend rövid idő alatt erős erődítményeket épített, és hogy 1223-ban önálló esperességet alapított, jelentős népesség letelepedését feltételezi. A népesség nagyságát jelzi az is, hogy az erdélyi és barcasági tatárjárásról írt évkönyvek (1217-1300) részei nagyszámú ember haláláról számolnak be, és mivel katonai szervezet volt, a rend komoly fogyasztónak számított ezen a téren. 1218-ban vigasztalan kép fogadta II. Andrást. A pápának írt levelében a következőképpen írta le a helyzetet: *„Amikor visszatértünk Magyarországra, nem Magyarországot találtuk, hanem egy meggyötört, feldúlt és minden kincstári jövedelmétől megfosztott országot, úgyhogy még tizenöt év alatt sem tudtuk helyreállítani adósságunkat, amelybe zarándoklatunk sodort bennünket, sem országunkat a korábbi állapotába.”*² A király számára a legfontosabb feladat a pénzügyek rendbetétele volt, ezért a Szentföldről való visszatérése után II. András szakított

¹Erdély története I. Szerk.: Makkai László, Mócsy András. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986 – 135. o.

²Fügedi Erik. A befogadó: a középkori magyar királyság. – Budapest: Történelmi Szemle, 1981 – 355-376. o.

az új rend politikai gyakorlatával, és az a néhány adománylevél, amely 1218-1219-ből fennmaradt, általában az egyház javára szól. Egy messzemenő átszervezési tervet is kidolgoztak, amelynek értelmében minden korábbi adományt felül kellett vizsgálni. A keleti horizonton feltűnő mongolfenyegetés azonban új veszélyeket jelentett. Olyannyira, hogy II. András kibékült a renddel, és 1222-ben - az Aranybulla évében - kiadott egy oklevelet, amely nemcsak az első adományt erősítette meg, hanem újabbakat is engedélyezett. A lovagok egyházi oldalról is igyekeztek biztosítani magukat, és pápai védelemre törekedtek. III. Honorius pápa 1223. január 12-én kelt levelében utasította az egri püspököt, hogy a Német Lovagrend által javasolt alkalmas személyt a barcasági esperesnek jelölje ki, mivel a rend mestere arról számolt be, hogy a barcasági területen, ahol nemrég telepedtek le, és ahol a pogányok támadásait visszaszorították, megnőtt a klerikusok száma. Mivel ezen a területen az alapítólevél szerint a római pápán kívül nincs más püspök vagy főpap, a lovagok kérik, hogy az említett klérus számára egy fődiakónust vagy dékánt biztosítsanak. Azt is állítják, hogy saját püspökkel kellene rendelkezniük. Ez nem felelt meg a vajdaság eredeti helyzetének, mivel 1213-ban az erdélyi püspök kifejezetten fenntartotta joghatóságát a lovagok földje felett, és ezt III. Honorius pápa is megerősítette.

Az 1223. január 12-i oklevél következménye az volt, hogy az új erdélyi püspök, Reinald (1223-1241), aki nem nézte jó szemmel egyházi joghatóságának csökkentését, válaszul a lovagok feletti teljes püspöki joghatóságra akart csökkenteni¹. A vizályt, amely csaknem egy évig tartott, és amelyet immár minden egyházi eszközzel, többek között a kiátkozással és a kiátkozással is üldöztek, 1233. december 12-én egy újabb pápai bulla rendezte le. A dokumentum megtiltotta a püspöknek, hogy joghatóságát kiterjessze a báróságra, tizedet szedjen, zsinatra hívja az ottani klérust, vagy kiközösítést rendeljen el. Egy nappal később, 1223. december 13-án a pápa ugyanebben az ügyben levelet írt Tamásnak, a korábbi egri püspöknek, aki időközben

¹Erdély története I. Szerk.: Makkai László, Mócsy András. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986 – 135. o.

esztergomi érsek lett. Ez az eljárás nem felelt meg sem a római egyház jogelveinek, sem gyakorlatának. A pápai politika teljes megfordulásának oka az lehetett, hogy a lovagrend a területét hűbérként ajánlotta fel a pápának. Az 1223-as három pápai levél valószínűleg nem érte el célját. Honorius 1224. április 23-án, egyetlen napon négy másik, ugyanerre vonatkozó oklevelet adott ki. A pápának tehát már akkor is gondja volt arra, hogy a lovagrendi terület az erdélyi püspököktől független egyházi szervezetet kapjon. A pápa az előző levélben utasította a papságot és a lovagrendi terület lakosságát, hogy engedelmeskedjenek a lovagrend esperesének. Ez is jelzi, hogy mennyire bizonytalan volt a helyzet a rend birtokain belül.

3.2 A rend Erdélyből való eltávolítása

Számos magyar és német történeti mű foglalkozik a lovagrend Erdélyből való kiűzésével. A szerzők többsége úgy véli, hogy a lovagok külön államot akartak létrehozni, és valójában árulást követtek el, amikor a magyar királyság részét képező Barcaságot felajánlották a pápának hűbérbirtokként¹. A szerzők egy másik része szerint a Barcaság felajánlása a pápának nem politikai, hanem egyházi intézkedés, azaz exemptio, a magyar egyházi hierarchiától való függetlenedés volt. A pápa a világi uralmat tisztán egyházi formulával akarta elérni, hogy a lovagok a Szentszék égisze alatt a magyar államtól függetlenedhessenek. Ezt erősítik meg azok a pápai dokumentumok, amelyek szerint a magyar király valójában nem halandó embereknek, hanem Istennek adta a Barcaságot, és a világi egyházfőnek van joga rendelkezni felette; valamint az a tény, hogy a Német Lovagrend területének mindkét részét érintő állandó megfogalmazásban szerepelnek a pápai kiváltságok a Német Lovagrend számára: „*terram Bozeet ultra montes nivium*”². A pápa tehát nemcsak a lovagok által a kunoktól meghódított, újonnan keresztényített terület felett rendelkezett, hanem a Magyar Királysághoz tartozó barcasági területek felett is, amit II.

¹Fischer-Fabian S. A német césárok. – Budapest: Európa Kiadó, 1985 – 291. o.

²Tumler Marian: Der Deutsche Orden: Vonseinem Ursprungbis zur Gegenwart. – Bad Münstereifel: Ficalbook, 1992 – 20-80. o.

András joggal tekintett sérelemnek. Ugyanakkor nem engedhette meg, hogy az ország határain egy gyorsan növekvő, erős katonai potenciállal rendelkező területi hatalom alakuljon ki. Úgy tűnik, András az utóbbit tartotta veszélyesebbnek, vagyis azt, hogy a lovagok hódításai a még ellenőrizhető Barcáról a túlsó hegyvidékre helyezik át birtokaik súlypontját. Ezt erősíti meg az 1225. június 12-i pápai oklevél, amely arról számol be, hogy a király katonai erővel elfoglalta a lovagok hegyeken túli várát.

Marian Tumler szerint sehol sem szerepel pontosan, hogy a német lovagokat valójában mivel vádolták¹. Az 1225. szeptember 1-jén kelt pápai oklevélből kiderül, hogy a lovagok nem elégedtek meg a nekik adott földekkel, hanem fegyveres erővel is elfoglalták a királyi területeket, adót vetettek ki a király alattvalóira, állandóan erőszakot alkalmaztak, és nem teljesítették a király pénzügyekre és egyéb törvényekre vonatkozó feltételeit. Az oklevél szerint a keresztéseket Magyarországon „*tűznek a kebelben, egérnek a csapdában, kígyónak a kebelben*”² tekintették. A lovagok kiűzésének fő felbujtói valószínűleg Rainald erdélyi püspök és Béla herceg voltak. A püspök tiltakozott az exemptio ellen, de Béla hercegnek több indítéka is lehetett. Bizonyára felismerte, hogy a lovagok nagyon bizonytalan vazallusok, és hogy terjeszkedésük nem a király hatalmának kiterjesztése. Béla herceg a status quo helyreállítását tartotta szem előtt, amit az 1225. július 15-i pápai oklevél is bizonyít, amely szerint Béla a királynak tett eskü ellenére engedélyezte az elidegenített területek visszaszolgáltatását, és a Német Lovagrend esetében ez egybeesett András látomásával. Elképzelhető, hogy a kunok küldetésének ügye is a lovagok ellen fordította Bélát, mert a tatárok által egyre inkább nyugatra szorított kunok szükségszerűen nyugati szomszédaik felé orientálódtak, különösen a kalki csatában elszenvedett vereség után³. Készek lettek volna a kereszténység felvételére is, de a német lovagok, akik a fegyveres térítés ügyét

---

¹Hlássy János. Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon. In: Századok. – Budapest, 1902 – 3-sz., 1-20. o.

²Uo.

³Uo.

hirdették, a kunokat meghódítandó ellenségként kezelték. Béla felismerte, hogy a térítés ügyét a dominikánusokra kell bízni, akik 1221 és 1223 között már megtették első missziós útjukat a kunok földjére. Rogerius mester Siralmas énekében Béla herceget így idézik: *„állandóan forgott a fejében, hogy az igazságtalan idegen népeket az Anyaszentegyház kebelébe vonja, és miután minél több lelket megnyert Istennek, a maga nyereségével egész lelküket a boldogok örök örömébe juttassa.¹”*

3.3 A Német Lovagrend állama a Baltikumban

A Német Lovagrend érkezése a Baltikumba a XIII. század elején kezdődött, amikor a lovagrend a keresztes háborúk befejezése után új célirányt keresett. A Szentföldön és más régiókban, például Magyarországon szerzett tapasztalatokkal felvértezve a rend ideális helyszínt talált a Baltikumban, ahol még mindig jelentős számú pogány nép, különösen poroszok, litvánok és livónok éltek. Ezek a népek ellenálltak a keresztény térítésnek, ezért a régiót az európai keresztény hatalmak potenciális célpontnak tekintették a térítés és a hódítás szempontjából. A Német Lovagrend meghívása a Baltikumba politikai és egyházi kezdeményezések eredménye volt. 1226-ban II. Frigyes német-római császár kiadta a rimini Aranybullát, amely hivatalosan is engedélyezte a rend poroszországi tevékenységét. Ez a dokumentum biztosította a rend jogait a meghódított területek felett, és megerősítette, hogy a rend közvetlenül a pápaság és a császár fennhatósága alá tartozik, elkerülve ezzel a helyi hatalmaknak való közvetlen alárendeltséget. A rend baltikumi tevékenységének közvetlen beindítója Konrád mazóviai herceg eljövetele volt. A herceg 1226-ban a pogány porosz törzsek jelentette fenyegetéssel szembesülve katonai segítséget kért a Teuton lovagoktól. Cserébe Konrád földet ajánlott fel a rendnek, különösen Kulm (ma Chełmno, Lengyelország) területét, amely a rend későbbi hódító hadjáratainak bázisául szolgált.

¹„CARMEN MISERABILE” In: A tatárjárás magyarországi emlékei. Tanulmányok Pálóczi Horváth András 70. születésnapja tiszteletére. Kecskemét, 2014. 57-189. o.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_BACS_Sk_2014_Carmen_Miserabile/?pg=191&layout=s

A Német Lovagrend megérkezése a Baltikumra 1230 körül kezdődött, amikor a lovagok letelepedtek Kulmban, és elkezdték építeni az első erődítményeiket. Ezek az erődök nemcsak védelmi szerepet töltek be, hanem a rend adminisztratív és logisztikai központjaiként is működtek. A lovagok nem egyszerűen katonai erőt képviseltek: szervezett, fegyelmezett hadseregük és kiterjedt kapcsolati hálójuk lehetővé tette számukra, hogy hatékonyan mozgósítsák erőforrásaikat. A rend poroszországi hadjáratai fokozatosan kiterjesztették a lovagok hatalmát. Hódításai során a rend az oszd meg és uralkodj elvét alkalmazta, megosztva a helyi törzseket és kihasználva a belső rivalizálásokat. Egyes törzseket szövetségessé tettek, míg másokat erőszakkal leigáztak. Az erőszakos térítés politikáját gyakran brutális eszközökkel hajtották végre, a falvakat lerombolták, lakóikat pedig leigázták vagy elűzték. A XIII. század közepére a Német Lovagrend sikeresen meghódította Poroszország nagy részét, és megkezdte a régió keresztény állammá való átalakítását. A rend várakat, templomokat és kolostorokat épített, amelyek nemcsak katonai, hanem vallási központként is működtek. A helyi lakosság keresztény hitre térítését gyakran erőltették, de a rend hosszú távú célja egy stabil keresztény társadalom létrehozása volt. A rendnek a balti térségbe való érkezése nemcsak vallási, hanem politikai újjászerveződést is hozott a régióba. Mostantól a lovagrend állami részét képezték az addigi független törzsek, így integrálódva a nyugati keresztény világ politikai és kulturális rendszerébe.

A XV. század elején virágzott, mind a népesség, mind a népsűrűség tekintetében. A lengyel-litván állammal 1409–1411 között folytatott háborút követően, amelyet több fegyveres konfliktus követett, jelentős gazdasági és demográfiai visszaesés következett be¹. Már az 1409-1411-es háborúban számos település elpusztult, és komoly károkat szenvedtek a déli határvidékeken, amelyeket a seregek mozgása leginkább érintett, valamint Kulmerland és Visztula vidékén, amelyek a livóniai állam legfejlettebb, legsűrűbben lakott és

---

¹Pósán László. A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.

urbanizált területei voltak. Amikor a lengyel király serege 1410. július 13-án elfoglalta Gilgenburg (Dąbrówno) határ menti várost, annak teljes lakosságát lemészárolta. A tannenbergi csata (1410. július 15.) a Német Lovagrend súlyos vereségével végződött. A csatában meghalt a nagymester, a lovagrend összes főtisztje a nagymarsall kivételével, a parancsnokság fele, számos lovag, világi porosz földbirtokos, a háborúba indult városi polgárok és fizetett zsoldosok. A lovagrend tagjainak mintegy harmada vesztette életét Grünwaldnál. A lovagi sereg maradék része Marienburg felé menekült. Heinrich von Plauen, Schwetz parancsnoka, aki erősítéssel tartott a főserghez, a menekülőktől értesült a csatáról és annak kimeneteléről. Azonnal visszafordította csapatait, és erőltetett menetben a nagyvezér védelmére sietett. A lengyel-litván sereg szintén Marienburg felé vonult, és egymás után foglalta el az útjába kerülő városokat és várakat, valamint a Visztula vidékét. Azokat a városokat, amelyek nem adták meg magukat önként, kíméletlenül kifosztották, mint például Ostrodát, Neidenburg, Ortelsburg, Poroszország, Elbing, Kulm, Graudenz, Strasburg, Thorn megadta magát a lengyel királynak. Marienburg várát azonban, amelyet 3000 fegyveres védett, akiknek egy része Grünwaldból, másik része pedig Heinrich von PlauenPommerellenből menekült a főserg megerősítésére, a lengyel-litván seregnek még kéthónapos ostrom után sem sikerült bevennie. Az elhúzódó ostrom miatt II. Ulászló (Jagelló) lengyel király és Vytautas litván nagyfejedelem egyre nagyobb ellátási gondokkal küzdött. Az éhező katonák feldúlták és kifosztották az egész Alsó-Visztula vidékét, sok embert megölve. Az ellátási nehézségek, a nyomasztó pénzhiány, a hír, hogy a lovagrend megbízottjai új zsoldosokat toboroznak Németországban és Csehországban, és hogy a lovagrend livóniai csapatai Litvánia megtámadását tervezik, valamint az a tény, hogy Zsigmond magyar király a déli határon Lengyelország ellen kezdett vonulni, együttesen azt eredményezték, hogy a lovagok nem tudták, hogy az országot nem lehet megállítani¹. A meghódított vagy elfoglalt várakban és

---

¹Pósán László. A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.

városokban kisebb helyőrségeket hagyott, de ahogy a lengyel-litván sereg visszavonult, a Német Lovagrend új zsoldoscsapatokkal megerősödve visszafoglalta a legtöbb várát és városát, neumark várnagya, Michael Küchmeister visszafoglalta a pommerelleni tartományban lévő lengyel konitz és tuchel városokat. 1410. október elején erős lovagi sereg vonult át a visztulán és vonult be a Kulmerlandba, az egész tartomány, Stuhm, Strasburg, Rehden és Thorn kivételével, ismét a lovagok kezén volt¹. A még lengyel kézben lévő várak helyőrségei portyázással és fosztogatással próbálták megoldani ellátási gondjaikat, és sok falut leromboltak és felégették. Johann von Posilge szerint a lengyelek számos falut pusztítottak el szerte Kulmerlandon de különösen Zamekbierzgłowski és Chelmsee környékén. 1410 decemberében a porosz-lengyel határon fekvő Gollub parancsnoka panaszt tett a november 9-én megválasztott Heinrich von Plauen nagymesternek, hogy a Strasburgot megszálló lengyel fegyveresek kifosztották Gollub környékét, 115 lovat, 211 szarvasmarhát és 388 juhot vittek el. Bár ezek egy részét visszaszerezték, 38 lovat, ugyanennyi szarvasmarhát és 88 juhot elzavartak. A kár értéke 130 márka volt, de gyakran a lovagrend szolgálatában álló zsoldosok sem voltak jobbak: nem mindig engedelmeskedtek a parancsoknak, és nem egy alkalommal fosztogattak is. 1410 novemberében Gollub parancsnoka arra kérte a nagymestert, hogy távolítsa el a várából a sziléziai zsoldosokat, akik nem engedelmeskedtek a parancsának.

Grünwaldnál a lengyel-litván sereg legyőzte ugyan a német lovagokat, de a fővárost, Marienburgot nem tudta bevenni. 1410 végére a porosz területek néhány vár és város kivételével ismét a nagymester ellenőrzése alá kerültek. 1410 decembere közepére mintegy 8000 cseh és német zsoldos állt a nagymester szolgálatában. II. Ulászlónak nem volt elég pénze egy elhúzódó háború finanszírozására, és Vytautas litván nagyherceg az ellenségeskedések beszüntetését sürgette, mivel nem állt érdekében, hogy a lengyel király

---

¹Pósán László. A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.

pozícióját túlságosan megerősítse a lovagrend legyőzésével. Ráadásul az Arany Horda anarchikus belső viszonyai ismét jó alkalmat kínáltak a nagyhercegnek arra, hogy aktívabb déli politikát folytasson, így figyelme inkább a tatár beharcokra, mint Poroszországra összpontosult. Ilyen politikai helyzetben a lengyel király kénytelen volt tárgyalni a lovagrenddel, és mivel a porosz kincstárát egy nagy zsoldosereg felfegyverzése is erősen megterhelte, a nagyvezír is hajlandó volt tárgyalóasztalhoz ülni.

Mivel az 1411-es thorni békeszerződés nem hozott békét, hanem csak konzerválta a korábbi konfliktusokat, két évvel később, 1413 szeptemberében újabb háború tört ki. A hadműveleteket a Német Lovagrend indította meg, kihasználva, hogy Ulászló király és a lengyel nemesség figyelme a lengyel és litván rendek közös horodlói találkozására összpontosult. Az európai fejedelmekhez és a Szentszékhez intézett levelekben a nagymester a támadást Lengyelország fenyegetésével indokolta. A lovagrend csapatai felégették és kifosztották a kujáviai és mazóviai határvidékeket, majd három hét múlva visszatértek Poroszországba. Jagelló Ulászló ellentámadására jóval később, 1414 nyarán került sor, amikor a lengyel seregek módszeresen feldúlták Poroszország területét, olyan pusztítást okozva, hogy még a kortársak is „éhség háborúnak” nevezték¹.

A nagymester 1414. szeptember 13-án kelt levelében arról tájékoztatta a lovagrend livóniai magisztrátusát, hogy Poroszországot a lengyel és litván seregek teljesen feldúlták és elpusztították. A harcok és a seregek mozgása még mindig nagyrészt Kulmerland és Visztula vidékére összpontosult, amelyek az előző háború során a legnagyobb károkat szenvedték el. Több dokumentum is beszámolt malmok felgyújtásáról és elpusztításáról. Az ermlandi püspök 1421. november 24-én kelt oklevele például arról szól, hogy évekig nem volt, aki a Bischofsdorf faluban lévő leégett malmot újjáépítse és működtesse. Egy 1423-as oklevél szerint a freimarki faluban lévő malom 10 évvel korábban egy

---

¹Pósán László. A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.

háborúban elpusztult. Az erlandi püspök által 1414-ben készített gyors felmérés szerint a háború okozta károkról a lengyel király katonái 1366 embert öltek meg az egyházmegyében, 26 templomot felgyújtottak, 5 papot meggyilkoltak, és sok nőt és lányt megerőszakoltak. Akárcsak 1410-ben, a tannenbergi csata után, a lengyel sereg mélyen benyomult Poroszországba, egészen a Passarge folyó forrásvidékéig. A lakosság északra menekült, részben a lovagrend parancsára, az Alle és a Pregel folyókon át, a Visztulától nyugatra, Pommerellen tartományba. A lovagok a „felperzselt föld” módszerével védekeztek a betolakodók ellen. A lengyel csapatok így mindenütt kopár és lakatlan földet találtak, ahol mindent megpróbáltak elpusztítani¹. A hatalmas pusztítás szinte minden termékből óriási hiányt okozott, ami az árak meredek emelkedéséhez vezetett, különösen az élelmiszerpiacon, és nagy éhínséget okozott az országban. A lovagrend védekező módszerének és a lengyel seregek pusztításának kombinációja olyan pusztítást okozott, hogy Jagiello serege hamarosan komoly ellátási gondokkal szembesült, ami visszavonulásra kényszerítette. Az úgynevezett „éhség háború” a porosz-lengyel határon fekvő Strasburgnál 1414. október 7-én kötött fegyverszünettel ért véget.

A Német Lovagrend érkezése a Baltikumba nemcsak a rend számára lett jelentős, hanem a középkori Európa vallási és politikai átalakulásában is meghatározó pillanat volt. Az események mögött lapuló indokok, folyamatok és következmények rávilágítanak a lovagrendek dinamikus szerepére a középkori világban, valamint arra, hogy ezek az intézmények hogyan alakították a periférián lévő hatalmi viszonyokat. A Német Lovagrendnek a balti térségbe való érkezése több célt is szolgált. A keresztény hit terjesztését és a rend világi hatalmi terjedését. A rend tevékenysége mögött pápai megbízaton alapuló misszió állt, és a kereszténység nevében „a pogányok elleni hadjáratok” alapozódott meg. Az okok azonban nem csak vallásiak voltak: a rend politikailag és gazdaságilag is hasznot húzott a térség meghódításából. A rend

---

¹Pósán László. A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.

érkezése előtt a balti régiót az ősi hitükben gyökerező törzsi közösségek uralták. A lovagok keresztény térítési stratégiája, amely gyakran katonai erőn alapult, mélyreható társadalmi változásokat hozott. A helyi törzsek feldarabolása és leigázása nemcsak a kereszténység terjedéséhez járult hozzá, hanem a régió politikai és gazdasági integrációjához is a nyugati keresztény világba.

A Német Lovagrend érkezése a Baltikumba a térség geopolitikai viszonyainak gyökeres átalakulását is magával hozta. A rend nemcsak a helyi törzsek felett szerzett ellenőrzést, hanem új társadalmi, politikai és gazdasági struktúrákat is bevezetett. A kereszténység elterjedése és a rend által épített városok, mint Riga és Königsberg, megerősítették a régió kapcsolatát Nyugat-Európával. A rend megjelenése konfliktusokat is generált. A poroszok és litvánok hosszan tartó ellenállása jelezte, hogy a rend erőszakos térítési politikája mély ellenérzéseket váltott ki a helyi lakosságból. Ezek a konfliktusok később meghatározó tényezővé váltak a balti térség történelmében, és hozzájárultak ahhoz, hogy a Német Lovagrendnek soha nem sikerült teljesen stabilizálnia uralmát a térségben. A Német Lovagrendek érkezése a Baltikumba nemcsak rövid távú változásokat hozott, hanem hosszú távú hatással volt a régió történelmére is¹. A rend által megalapozott keresztény hit, valamint az általuk létrehozott politikai és gazdasági rendszerek megalapozták a balti térség későbbi fejlődését. A rend jelenléte és módszerei azonban máig vitatottak, mivel tevékenységük számos helyi közösség pusztulásához és a régió kulturális sokszínűségének elvesztéséhez vezetett.

---

¹ Pósn László. A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.

IV. FEJEZET

VILÁGI LOVAGRENDEK A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

4.1. A Szent György Rend és a Sárkányos Rend működése

A szentek közül Magyarországon legkorábban Szent György és Szent Márton tisztelete jelent meg: a sereg Márton és György képével díszített zászlók alatt vonult Koppány ellen¹. Szent György tiszteletére az idők folyamán 330 templomot szenteltek fel, köztük a veszprémi Rotundát Szent István idején, és az egyetlen, a csanádi püspöki székesegyházat. Mivel Szent György elterjedtségét tekintve Mihály arkangyallal és Szent Miklós püspökkel egy csoportba tartozik, ezért ők a leggyakoribb védőszentjei a nemzeti monostoroknak is. Öt ilyen monostort alapítottak Szent György tiszteletére, köztük a jáki. A jáki monostor azért is érdekes, mert tudjuk, hogy a templomépítés kezdetén a nemzetség egyházi tagja, Zlaudus, a későbbi veszprémi püspök egy Szent Györgyöt és a sárkányt ábrázoló pecsétet használt, és néhány évtizeddel később a jáki templom főapszisa is ugyanilyen Szent György-freskót festettek.

Mint tudjuk, Árpád-házi királyaink már ismerték a nyugati lovagrendeket². Egyrészt, amikor a keresztes lovagok végigvonultak országunkon, másrészt, mint ismeretes, maga II. Endre király is vezetett egy hadjáratot 22 ezer lovassal és gyalogossal a Szentföldre. Ha hadjárata (1217-1218) nem is volt sikeres, az általa felállított sereg a keresztes hadjáratok egyik legnagyobbja volt, annál is inkább, mert főparancsnokként még mintegy 30 000 külföldi keresztes állt rendelkezésére. Jeruzsálemet sem tudta felszabadítani, mégis ettől kezdve az Árpád-házi királyaink címei között szerepelt a „Jeruzsálem királya” cím, amelyet a Habsburgok a többi királyi címükkel együtt

¹Szent István király nagy legendája. Ford. Kurcz Ágnes. In: Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból. Budapest, 2004, 17–26 o.

²Karlai K. Károly. A címerekről. A címer története, fejlődése. A címertan mai szemmel. – Amsterdam: Akadémiai Kiadó, 1985 – 148. o.

átvettek. Utolsó királyunk, IV. Károly is viselte ezt a címek között. II. Endrének a hadjárat során bőven volt alkalma az őt kísérő magyar katonákkal együtt megismerni a lovagi szellemet. A gyakorlatban a lovagi ideológiából fakadó magatartás és viselkedés - a megfelelő társadalmi szinten - Anjou királyaink idején vált általánossá. A Szent László-kultusz, a lovagkirály, a lovagrend alapítása, a címeradományozás mind erre utal. Az Anjou-k itáliai kapcsolatai, nápolyi hadjárataik széleskörű lehetőséget nyitottak a lovagiasság nyugati formájának megismerésére és gyakorlására.

1326. április 24-én I. Károly magyar király (Anjou Róbert Károly) megalapította a Szent György Lovagrendet, mint az első világi rendet¹. Szent György katonatiszt volt, édesanyja végett tért át a kereszténységre, és küzdött a pogányság ellen, amiért Dadianosz perzsa király, más források szerint Diocletianus római császár üldözte és később bebörtönözte, végül Lyddában mártírhalált halt. A görög egyházban György az egyik nagy katonai szent, akit teljes katonai díszben ábrázolnak, Angliában is kiemelkedő kultusz övezte, és Oroszlánszívű Richárd védőszentje volt. A zsoldosok, fegyverforgatók, fegyverkovácsok, és a jószágtartók védőszentje is volt. A legenda szerint egy sárkány élt a Silena város melletti tóban, és a városlakók folyamatosan két birka áldozatot mutattak be neki. Amikor a birkák elfogytak, a városlakók döntésére, sorsolással választották ki áldozataikat. Ez alól senki sem mentesülhetett, így a király lánya sem, aki beletörődött a végzetébe, de György a segítségére sietett. Azt mondta: „*Ne félj, Krisztus nevében segítek neked*”². Lándzsáját a sárkányba szúrta, amely aztán a hercegnő övével együtt a városba vezetett. Ott György azt mondta, hogy az Úr küldte őt, hogy megszabadítsa őket, és ha mindannyian megkeresztelkednek, akkor megöli a sárkányt. Ezt követően a király és a városlakók megtértek a keresztény hitre és György, ahogyan azt ígérte, megölte a sárkányt.

¹Zombori István. Lovagok és lovagrendek. – Budapest: Kozmosz Könyvek, 1988 – 40-160. o.

²Zombori István. Lovagok és lovagrendek. – Budapest: Kozmosz Könyvek, 1988 – 40-160. o.

Magyarországon az elsőszülöttségi jogot Károly Róbert vezette be, és Nagy Lajos alatt vált törvényerőssé¹. Ez azt jelentette, hogy a föld osztatlan tulajdonjoga az elsőszülött fiúra szállt, vagy ha az uralkodó megengedte, férfi örökös hiányában az elsőszülött lányra. A nemesi családokban ez a fiatalabb testvérek számára a katonai, lovagi vagy egyházi pálya választását tette lehetővé. A lovagság igyekezett megkülönböztetni magát a társadalom többi tagjától mind külsőségeiben, mind belső erényeiben. Ramón Lull katalán író a következő kötelezettségeket határozta meg: az egyház tanainak fenntartása, az egyház védelme, a gyengék és elesettek védelme, valamint a haza szeretete. A lovagnak soha nem szabad meghátrálnia az ellenség előtt, a hitetlenek ellen minden ellenszolgáltatás nélkül kell harcolnia. A Szent György-rend tagjai e törvények szerint éltek. A korábbi, egyházi alapú lovagi társaságokkal ellentétben a rendnek eleinte nem volt nagymestere, és csak felszentelt lovagok léphettek be, évente egy. Ehhez a teljes tagság egyhangú szavazatára volt szükség. A tagság felső határa ötven fő volt. A rend tisztségviselői a kancellár (az alapítás idején az erdélyi alkirály, Szécsényi Tamás, Erdély nagyfejedelem) és két főbíró voltak. A lovagok felett csak saját bíráik ítékeztek, így védve tagjaikat a királlyal szemben. A lovagoknak egyházi és világi kötelességeik is voltak, legfontosabb feladatuk pedig a Krisztusért való harc mellett a király védelme volt. Továbbá fogságba esett és bajba jutott társaiknak is segíteniük kellett. A lovagrend vezényszava így hangzott el: „Valósággal igaz vagyok e testvéri közösség/társaság iránt” (*In veritate iustus sum huic fraternali societati*)².

Amikor Horváti János macsói bán elfogta Mária királynőt, I. Nagy Lajos leányát, az 1386. évi országgyűlés által összehívott országgyűlés megerősítette a Szent György Lovagrendet, és létrehozta a nagymesteri tisztséget³. A rend első nagymestere Szécsényi Frank, Sopron, Vas és Zala nagymestere volt. Szécsényi

¹Karlai K. Károly. A címerekről. A címer története, fejlődése. A címertan mai szemmel. – Amsterdam: Akadémiai Kiadó, 1985 – 148. o.

²Uo.

³Uo.

Frank 1401-ben, Mária halála után részt vett a Zsigmond elleni összeesküvésben, és a király, hogy visszaszerezze a hatalmat, Stiborici Stibort nevezte ki utódjául. Nem sokkal később azonban lemondott nagymesteri tisztségéről, mert a rend tagsága nem járult hozzá ahhoz, hogy a rend taglétszáma 50 főre emelkedjen, és miután létrejött a Luxemburgi Zsigmond által alapított Sárkányrend, amelynek Stibor is tagja volt, a Szent György Lovagrend jelentősége csökkent, de nem oszlott fel. Az a kiváltság, hogy csak a saját bíráik ítélezhettek, megvédte a királlyal szembeszálló urakat a megtorlástól. Ezért Zsigmond nem engedte meg a tagoknak, hogy növeljék a felvehető személyek számát. A változtatást a rend a király halála után vezette be, egy ötven tagból álló bírói tanács és egy külső kör megalakításával, amelyben a tagok száma nem volt korlátozva.

Az 1408-as és 1409-es évek a Zsigmond-kori Sopron vármegye közigazgatása szempontjából igen jelentősek, mivel Zsigmond király 1408. december 13-i alapító oklevelével létrehozta az úgynevezett Sárkányos Rendet¹. Magyarországon már létezett ilyen társaság, a Károly Róbert által alapított Szent György Lovagrend, de ez nem szolgálhatott alapjául egy új, Zsigmond érdekeit szolgáló, magánhatalmi szövetségnek látszó szervezetnek, mert a rendben vezető szerepet vállaló Nagy Lajos korábbi lovagkörének tagjai lázadtak fel Zsigmond ellen. A Sárkányos Rend tényleges céljai a keresztény hit védelmén túl elsősorban politikaiak voltak. Az új szövetség élén a király, a királyné – ekkor már Cilie Borbála – és huszonnégy báró, vagyis a sárkányok ura állt. Szinte mindegyikük a Garai-Cillei-liga tagja volt. Kanizsai János prímás és Eberhard püspök is beavatott volt a társaság működésének és alapításának minden titkába, de mivel a bárók és lovagok egyházi státuszuknál fogva nem lehettek tagok, csak közvetve, világi rokonaikon keresztül kapcsolódtak be a ligába. Zsigmond király a Sárkányos Rend megalapítása után szakított Nagy Lajos által alkalmazott politikával, és a tartományok és megyék élére az azonos

---

¹Belitzky János. Sopron vármegye története első kötet– Budapest: Stephaneum Nyomda, 1938, 812-819. o.

földön lakó urakat állította. Ezek többnyire a rend tagjai voltak, vagy azok rokonai, akik betölthették ezt a tisztséget.

A társadalom politikai hatalmának valódi alapját a tagok hatalmas földbirtokai jelentették, amelyek a földesurak fennhatósága alatt álltak. Ezenkívül Zsigmond király adományok és zálogok rendszere lehetőségeket biztosított a liga tagjainak a birtokszerzésre. A király adományainak eredményeképpen az Anjou-korszak mintegy 200 királyi kastélyából 140, mintegy 2000-2200 telekkel, nagyon kevés kivételtől eltekintve az uralkodó liga tagjainak magántulajdonában volt, akik a király ítélete és a Sárkánytársaság szabályai szerint egyedül voltak jogosultak a jutalomra. Ezenkívül 60-70 várat és mintegy 1500-2000 települést adományoztak a kincstár által elkobzott és a királynak átadott vagyonból. Ezeket szintén a liga tagjai kapták meg. E hatalmas várbirtokok és uradalmak birtokában ezek az urak, akik évtizedeken át egyes megyék és országrészek főispánjai voltak, valójában már a tartományok urai voltak. Sopron vármegye szempontjából a Kanizsaiaknak a ligában való - másokhoz képest kétségtelenül szerény - részvétele igen jelentős volt, mert az egész megyét birtokló Kanizsaiak így a vármegye érdekeit a többi lévő püspök ellenállása nélkül szolgálták.

Ennek következtében a túlkapások nem szűntek meg, és nem történtek olyan incidensek, mint az egyébként kiváló katona és hűséges katona Ostffy Gergely idejében, aki megosztott a nemzetségével¹. A Kanizsaiak hatalmas birtokaik és kiterjedt rokonságuk révén mindig is képesek voltak a vármegyét saját érdekeik szolgálatába állítani, és ezt tették most is, kétségtelenül sok esetben, de legalább nem kerültek konfliktusba a királyi hatalommal. Az 1408-ban létrehozott Sárkányos Lovagrendnek volt még egy, a vármegye története szempontjából hasonlóan érdekes fejleménye. Ernő osztrák főherceg 1409-ben szintén megalapította a magyar Sárkányos Renddel szövetséges osztrák Sárkányos Lovagrendet. A főherceg ezzel a lépéssel a budai királyi választottbírák döntése előtt kívánt számára kedvező hangulatot előidézni. A

¹Belitzky János. Sopron vármegye története első kötet– Budapest: Stephaneum Nyomda, 1938, 812-819. o

kiskorú Albert főherceg gyámságára nem volt jogosítva, és azt saját magának szeretne volna elnyerni. Az elvi kérdések lezárását követően 1409. február 16-án Sopronban Ernő főherceg vezetésével, Albert főherceg bevonásával és huszonnégy osztrák főúr részvételével megalakult a magyarokkal szoros köteléket ápoló osztrák Sárkány-társaság. Ennek ellenére Ernő főherceg nem érte el teljesen célját, hiszen tudjuk, hogy Zsigmond ítélete következtében Lipót főherceggel kellett megosztania a gyámságot.

Egyet azonban a magyar Sárkányos Rendben érdekelt Kanizsai István révén sikerült elérnie a megyének, mégpedig azt, hogy az osztrák sárkányos urak ne szállják meg a megyét, pusztán a kanizsai birtokok elpusztítása céljából. A boldog békeidőszak azonban nem tartott sokáig, mert Zsigmond 1411. október 30-án kelt okmányában feloldotta Ernő főherceg gyámságát későbbi veje, Albert főherceg fölött, ami miatt a kapcsolat közte és Ernő főherceg között még inkább feszültté, sőt a korábbinál is ellenségesebbé vált. 1412 elején Ernő főherceg, a Habsburg-ház ifjabb ágának fejeként Krakóba látogatott, és eljegyezte Ulászló lengyel király unokahúgát. A tervezett frigy mögött azonban politikai érdekek húzódtak meg, és védelmi jellegű szövetség jött létre a lengyel király, valamint Ernő és Frigyes főherceg közt¹. Ennek éle közös szomszédjuk, a magyar király felé irányult. A fegyveres összecsapást csak XXIII. János pápa közbelépése akadályozta meg, és 1412 márciusában az akkori német-római császár, Zsigmond király aláírta a lublói szerződést. Ernő főherceg és Zsigmond király konfrontációja azonban a nyugati végeken háborús megmozdulásokhoz vezetett. Már 1411 augusztusában Zsigmond király egyik német származású zsoldosvezére megtagadta az engedelmességet.

4.2.A lovagkor anyagi háttere

A XIV. századi udvari lovagok, apródok, familiárok többnyire a másodrendű földesurak és a gazdag középbirtokosok közül kerültek ki. Az a

¹Belitzky János. Sopron vármegye története első kötet– Budapest: Stephaneum Nyomda, 1938, 812-819. o

néhány óriásbirtokos, aki e címek valamelyikét viselte, az Anjou-korban is előkelő karriert futott be; a legtöbb nemes és középbirtokos, aki Zsigmond idejére földbirtokos és vidéki báró lett, udvari tisztként és királyi várnagyként kezdte pályafutását az Anjou-királyok alatt¹. Másrészt az udvar körül szinte mindig voltak kisszámú kisbirtokosok, így ha a lovagi osztály életmódját akarjuk megismerni, akkor a teljes magyarországi világi uralkodó osztály gazdasági viszonyait kell ismernünk.

A magyar nemesség XIV–XV. századi gazdasági és vagyoni helyzetét a korábbi szakirodalom elsősorban a földbirtok szempontjából írta le. Ez alapvetően helyes, hiszen a nemesség és a földtulajdon közötti lényegi kapcsolat már akkor is egyértelmű volt. Ágoston Péter a XIV. század elején még a nemzetségek földtulajdonát vette figyelembe, némi joggal, hiszen a nemesség ágakra és családokra való felosztása és az azt követő vagyoneelosztás a XIV. század folyamán válik véglegessé.²

Az egyéni tulajdonszerzési jog, a birtokadományozás az osztályos társak kizárásával, a leányok nemzése (a király hívására) megalapozta az új közép- és nagybirtokok alapjait. Karácsonyi János a XIV. század közepéig követte a magyar nemzetségek történetét és gazdasági viszonyait³, Csánki Dezső XV. századi, de az előzményekre is utaló Magyarország történeti földrajza⁴ Magyarországnak csak egy részét térképezte fel, és azt sem egységes színvonalon; mindkét, ma is használható művük azonban 60-85 évvel ezelőtt íródott. A Zsigmond-kori oklevéltár első kötete⁵ és Györffy György Árpád-kori történeti földrajza⁶ lett volna az az alapvető dokumentumgyűjtemény, amelyet a

¹Ágoston Péter. A magyar világi nagybirtok története. – Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1913 – 40. o.

²Uo.

³Karácsonyi János. Magyar nemzetségek a 14. század közepéig. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1900 – 150-200. o.

⁴Csánki Dezső. I. Mátyás udvara. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1883 – 515-750. o.

⁵Zsigmondkori oklevéltár 1. (1387-1399). Szerk.: Mályusz Elemér. – Budapest: Magyar Országos Levéltár Kiadványai, 1951 – 795.

⁶Györffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963 – 291. o.

gazdaságtörténet kutatója hasznosan tanulmányozhatott volna; de csak az Anjou-kori iratok áttekintése hozott volna érdemi eredményt.

1488-ban is csak 8 falut birtokló Essegvári család például középbirtokos családnak számított, mint várúr, aki még 1488-ban is csak 8 faluval rendelkezett. 1410-ben már oppidum volt, de csak 8 lakott és 1 lakatlan falu tartozott hozzá: a család egyéb birtokai nélkül még mindig csak középbirtok volt.

A Valkó megyei Poharas Péter Lajos és Mikolai István földesúr családjának, Poharas Péternek nem volt vára, de rendelkezett mezővárossal és mintegy 50 faluval. Az udvari lovagok közül a szatmári Kölesei testvérek (1345-ben 25 falu és 2 birtok), a zalai Salamonvári János (a család közös birtoka 1366-ban 23 falu), Torockai Miklós (tordai és Küküllő megyei birtokaik Csánki véleményével ellentétben csak nagybirtok nagyságúak voltak;) Ruzskai Domokosnak csak néhány birtoka van, de némelyik nagy kiterjedésű; Rozsályi Kun Lukács szatmári, máramarosi és beregi birtokaival (kis lélekszámú falvak) a nagybirtok határában van¹.

Az 1310-es években például egy ló ára 10–15 márka is lehetett. A XIII. században több márkás és 130 márkás várakról tudunk, a XIV. században egy vár ára 500-1000 márka is lehetett. A legdrágábbak Pozsony, Sopron és Moson megyében voltak, a legolcsóbbak a hegyvidéki északi megyékben. A Szabolcs megyei Zeleméri család valamivel szerényebb körülmények között élhetett: középbirtokosok voltak, akik 1413-ban 10 birtokkal rendelkeztek.

A XIV. század elején egy ekeföld (120-150 hold) átlagos ára 3 márka ezüst volt, ami egy szolga vagy egy ló árának felel meg (az átlag azonban csak számszerű átlag, mert az ingadozás gyakran szélsőséges.). A föld ára általában az éves jövedelem tízszerese volt, így durva becslés szerint egy ló ára évi 10 holdat ért. Az ország különböző részein lévő földek, az eltérő talajviszonyok, az áringadozások, a gazdasági ciklusok és válságok nyilvánvalóan befolyásolták a föld értékét, de az biztos, hogy a föld értéke magasabb volt azokon a birtokokon, ahol több jobbágy volt: a földet meg kellett művelni, és ez, valamint a

¹Elekes Lajos. Királyi és főúri udvar. – Budapest: Magyar Művelődéstörténet, 1939 – 241-307. o.

jobbágyok által nyújtott többlétszolgáltatások növelték a földesúr összjövedelmét. A földesúri rétegek anyagi-társadalmi-politikai potenciálját a birtokaik jövedelméből lehet lemérni. Azonban még ha ismerjük is a birtokjövedelem tényezőit, magát a jövedelmet csak akkor tudjuk meghatározni, ha ismerjük az adott feltételeket: a birtokhatár nagyságát, a jobbágyok számát, a helyi viszonyokhoz igazodó járadékokat.

A falvak lakosságának átlagos létszáma sem ad általános kulcsot a jövedelmek kiszámításához; a Bereg megyei Nagydobronyban 1400-ban 60 jobbágyot számoltak a Ruszkaiaknak, míg az Alsólendvai bánok hatalmas uradalmában 1389-ben nem volt ritka, hogy 3-5 egész lelket számláló kis falu is akadt. Azt, hogy egy falu jobbágynépessége pontosan mennyivel tartozott a földesúrnak, a helyi viszonyok határozták meg. A zselízi uradalom nyolc faluját nyolcféleképpen adóztatták: az egy családra eső összeírást minden esetben más-más összegben állapították meg¹.

4.3. Lovagi szokások és lovagi mentelítés

Chevalier, lovag, ritter: mindhárom szó eredete a középkori katonáskodás harcmódorára utal. Lóháton, nehéz páncélban harcoltak. Különösen Mályusz Elemér munkáiból tudjuk², hogy a XIII. századi magyar társadalomfejlődés tendenciája az volt, hogy a nemességet a lovagsággal tették egyenlővé, azaz csak az élvezte a nemesi kiváltságokat, aki korszerű fegyverekkel harcolt. Ennek az anyagilag súlyos tehernek még a királyi szolgák, sőt a várjobbágyok is megfeleltek akkoriban, bár fegyverzetük csak részben volt lovagi. Az igazi lovag az a nemes úr volt, akihez tartótársként vagy familiárisként tartoztak.

A lovagi fegyverzetről szóló első feljegyzések a XII. századból és a XIII. század elejéről többek között a királyi testőrségre vonatkoznak. A lovagok a többi szolgálhoz, jobbágyhoz és kondicionáriushoz hasonlóan feljebb akartak lépni a társadalmi ranglétrán, ezért a király hadseregében páncélban – *in armis*

¹Elekes Lajos. Királyi és főúri udvar. – Budapest: Magyar Művelődéstörténet, 1939 – 241-307. o.

²Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

militaribus – kívántak szolgálni. Az engedélyt azzal a feltétellel kapták meg, hogy miután beszerezték a felszerelést (vértet, vassisakot, pajzsot, lándzsát, nyilakat és íjat, valamint igen drága lovakat), a morva hadjáratban így jelenjenek meg. Ez meg is történt, amint azt Jób pécsi püspök, alkancellár bebizonyította, és mivel megígérték, hogy továbbra is így szolgálnak, a király ily módon előmozdította szabadságuk állapotát (*taliter statum libertatis eorum duximus promovendum*)¹, azáltal, hogy felmentette őket a hivatalnoki teendők alól és mindaddig, amíg a hadjáratokban ilyen módon szolgálták a királyt, ők és utódaik szervensek voltak. Az ilyen pohárnokfiúk (inasok/apródok) meglehetősen jómódúak lehettek, ha meg tudtak felelni a követelményeknek. Természetesen ezt a felszerelést darabonként is megszerezhették, korábbi csatákban kifosztva, egy előkelő úr szolgálatában szerezzve. Itt most csak a lovagi páncélzat bizonyos elemeiről van szó – a vért például keleten készülhetett, az íj és a nyílvevő megmaradt tartozéknak –, de az biztos, hogy a XIII. század közepére ezek a középosztályok anyagilag stabilabb helyzetben voltak, és megteremthették a lovagi páncélzat megszerzéséhez és a nemességbe való belépéshez szükséges anyagi feltételeket így vagy úgy.

Nyugaton a XII–XIII. század fordulóján a lovagság és a nemesség elkülönült egymástól; nyugaton a század végén felismerték, hogy a nemesség kritériuma nem a lovagi életmód és a páncélzat, és az Anjou-korszakban még a szegény köznemest is nemesnek nevezték. IV. Béla és V. István korától (amikor a nemesség volt az egyik fő követelmény) a lovas páncélzat a középosztály körében is elterjedt, az Anjouak alatt pedig, legalábbis a középosztály felsőbb rétegei között, a többféle páncélzatból álló hadsereg legértékesebb és legharcnyerőbb része volt. De még a XV. században is szinte ugyanolyan fontosak voltak a könnyebben felfegyverzett csapatok (Angliában a vidéki nemességnek csak egyharmada volt erősen felfegyverzett.) Már Nagy Géza is megjegyezte, hogy a „kisnemesség” a keletről hozott és a helyi keleti elemeknek

---

¹Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

fenntartott fegyverzetet használta, ugyanakkor a nyugat-európai szokásokat utánzó, bevándorló lovagokkal keveredő „nemesi osztály” fegyverzetét is. Mályusz Elemér szerint a XIII. századi régi magyar fegyverzetet a korai „miles” őrizték meg a lovagrendű nemesekkel szemben¹. Tóth Zoltán viszont a könnyűlovasságot kizárólag a keleti népi elemekben kereste.

Borosy András a magyar hadsereg 3 elemét különbözteti meg² az 1146-os lajtai csatától a XIV. század végéig: 1) hagyományos könnyűlovasság (székely, kun stb.), 2) nyugati nehézlovasság (a legkisebb létszámú, de a csatában a legfontosabb fegyver, a 12. századtól egyre nagyobb jelentőségű), 3) átmeneti típus: 1241 előtt a legnagyobb létszámú, legértéktelebb rész, a megyei csapatok elődei. Nikápoly idején a három elem: a lovaskardok megkülönböztető és feltűnő, értékes eleme (a század végére a kun eredetűek száma csökkent); a lovagi elem (még ekkor sem volt túlsúlyban és nem érte el a nyugat-európai arányokat, fegyverhasználata is kombinált volt); az átmeneti típus (háttérbe szorult, de számos lehetett).

Azóta a szakirodalom újabb adatokkal támasztja alá a keleti fegyverzet és viselet továbbélését, elsősorban a kunoknál³. Himfi Benedek több ezer magyar katonával volt Páduában, ennek emléke *Altichiero da Zevio* (1330-1385) keleti lovas katona freskóján, a páduai *Oratorio di S. Giorgio* északi falán⁴, a Királyok imádása jobb szélén látható. A külföldi leírások mindig az íjászokat emelik ki. Bár Lajos király fegyveres lovagjainak száma nem érte el a kétezret, a lovagi páncélzat elterjedését más bizonyítékok is tanúsítják: az ipari fegyvergyártás bizonyíthatóan már a XIV. században megindult Magyarországon. A kigyópusztai aranycsat lovagi harc jelenetét ábrázolja. (A XIV. század elején készült csat és a század közepére datált, lovagi szenteket ábrázoló övcsat

¹Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

²Borosy András. A XI—XIV. századi lovasságról. In: Hadtörténelmi közlemények. 9. évf. 2. sz. – Budapest: Hadtörténelmi Közlemények, 1962 – 119-174. o.

³Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

⁴Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

valószínűleg a királyi udvarban készült, és egy kun nemesnek adhatták ajándékba.) Nem meglepő, hogy a lovagok és a parasztok armamilitariájáról hallani, még ha eltérő anyagi helyzetű és származásúak is, de más közép- vagy akár kisbirtokosok birtokain, birtokain is találunk lovagi felszerelést: a század első felében csak darabokat, de a század végére már egész fegyvertárat. Szinte bizonyos, hogy a több fegyvertárral rendelkező középbirtokos házaiból valószínűleg a saját és családtagjai mellett a családtagjai is viseltek. A lovagi páncélosok tehát nem csak saját anyagi helyzetüknek megfelelően lovagolhattak, hiszen a dominusuktól is kaphattak drága páncélokot és lovakat, sőt ennek a dominusnak még csak nem is kellett feltétlenül nagybirtokosnak lennie, így a szolgálók, családtagjaik is lehetek kisbirtokosok vagy akár földnélküliek. Nem állítható, hogy ez általános jelenség lenne, sem azt, hogy ezek a fegyverzetek egyformán teljesek és korszerűek voltak, a nemesség valóban sokszorososa volt a „lovagságnak”, de a lovagi fegyvert viselők és lovagként harcolók körét szélesebbnek kell elképzelnünk, mint eddig gondoltuk¹.

Hogy nemcsak a páncél, hanem a lovagi pompa megjelenése is egyre elterjedtebbé vált, mutatja Gadányi Péter 1402-es aranyozott ezüstpáncélja 2 ember számára (1327-ben csak a többszörös várnagy Donchnak engedélyezte a király az aranypáncél viselését). Természetesen a „békés” élet hatalmas ügyeiben más, könnyebb fegyvereket is használtak. (A gadányiak a XIII. századi Kemény ispán leszármazottai voltak, a XIV. században kisenemesek, Gadányt tekintve a pécsi káptalan főnemesei.) A XI-XII. századi magyarországi elbeszélő források úgy tűnik, hogy a kis létszámú nehézlovasságnak csak a hátrányait látják. Ez a felfogás Anonymus idején, azaz II. András uralkodása alatt megfordulhatott. Borosy észrevette, hogy a XIII. században a királyi adománylevelek a lovagi harcmodort dicsérik, és azt is észrevette, hogy különösen V. István okleveleiben dicsérik a lovagiasságot. Úgy találta, hogy I.

---

¹Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

Lajos okleveleiben a lovagi harcmódor dicséretének már alig van nyoma, és ezt azzal magyarázta, hogy a lovagi harcmódor már nem volt annyira ritka és újszerű; Lajos és Zsigmond okleveleiben már nem szerepelnek a harc részletei. Ez azonban elsősorban az elbeszélő elemek megfogyatkozásával és az oklevelek tömeges kiadásának gyakorlatával magyarázható, bár abszolút számokban kifejezve a XIV. században több irodalmi értékű elbeszélő rész található, mint korábban. Borosy megfigyelései reális megfigyeléseken alapulnak; valóban, a XIII. századi csatajelentések élénkebbnek tűnnek. Ha mást nem is, azt mindenképpen megtudhatjuk belőlük, hogy milyen harci magatartást éreztek, illetve hirdettek példamutatóknak.

A lovagi fegyverek, amelyeket a jellemzően személyes harcokban (párbaj, közelharc) használtak, még a következő század irodalmi elbeszéléseiben is az egyéni kiválóságot és kezdeményezőkészséget propagálják¹. A párbaj a lovagi harcmódor egyik jellegzetes megnyilvánulása, és a párbajhoz is kapcsolódik. A párbajra már említettünk példákat. A királyi párbaj kérdése azonban itt is releváns. A XIV. században Európa-szerte találkozunk azzal a jelenséggel, hogy vezérek - királyok - kihívták egymást a csata eldöntésére, hogy elkerüljék a felesleges vérontást és megmutassák személyes vitézségüket. Mivel ezek az uralkodói párbajok nem kerültek megrendezésre, óhatatlanul az a benyomásunk, hogy a kihívás a XIV. században a diplomácia aktusának vagy rítusának számított, amely megfelelt az egyre merevebb és formálisabb lovagi megjelenésnek, de a kihívónak eszébe sem jutott a személyes küzdelem: a királyi személy kitüntetett tisztelete ezt nem engedhette meg. A döntő lovagi torna a pogány eredetű ordaliák közé tartozott, de a lovagi kultúra elterjedésével nagy jelentőségre tett szert.

A XIII–XIV. századi okleveles anyag szerint a magyar döntő lovagi torna megtartotta kegyességi jellegét, de a lovagi kultúra és ideológia jegyeit is magán viseli, különösen, ha „becsületbeli” ügyek eldöntésére használják. Meg kell

---

¹Borosy András. A XI–XIV. századi lovasságról. In: Hadtörténelmi közlemények. 9. évf. 2. sz. – Budapest: Hadtörténelmi Közlemények, 1962 – 119-174. o.

különböztetni a „lovagi” és a „nem lovagi” típusú párbajokat, ha e két fogalmat munkahipotézisként használhatjuk. A Pugilese által vívott párbaj, amely nem személyes, inkább az utóbbi, bár számos apróbb motívum itt is a lovagi kultúra reminiszcenciáit őrzi. Mivel az ökölvívóval szerződtek, bár az európai zsoldosokkal ellentétben megbecsült személyiségek voltak, a kegyességi elem itt erősebben érvényesült, mint a személyes harcban. A lovagi motívum, hogy a csatát lóháton, „in armis militaribus”, az arénában, a király vagy a nemesek (és nemesek) előtt kell megvívni. De a bünbánati párbaj egyben a lovagi párbaj negatív megfelelője is. Ha a „lovagi” szó vitára adhat okot, az biztos, hogy ez a törvénykezési mód elsősorban a világi uralkodó osztály ügyeinek eldöntésére szolgált. Angliában a XIII. század végétől kezdve a polgár és a paraszt nem harcolhatott egymással.

Az igazi lovagi torna végső formájában a francia eredetű lovagi torna. Komoly és gyakran halálos erőpróba volt, hiszen harcra edzett, ezért korábban az egyház és több európai udvar is üldözte, de a XIII. és XIV. században Európa-szerte megvetette a lábát, és a szertartásos bemutatók, tömeges lovagrendek, királyi találkozók és „kerekasztal”-ünnepségek keretében virágzott. A tornákon való részvétel: a magukat zárt osztálynak tekintő lovagság, a nemesség kiváltsága¹. Lovagi tornákat és hasonló harci játékokat már Imre és II. András udvarában is rendeztek Ennek tanúja Anonymus, aki a korabeli szokásokat Árpád udvarára vetíti vissza. A nyugati típusú torna mellett a keleti típusú íjászbátó is népszerű volt, és nem hiányoztak a szokásos királyi ajándékok sem. Ismeretes, hogy Károly Róbert uralkodása idején már rendszeresen rendeztek lovagi tornákat, amelyeken maga a király is részt vett. A kolozsvári udvari előkelőség sisakdísz-adományai szintén a nyugati típusú tornához köthetők: a torna, mint más fegyveres eljárások, megkülönböztető sisakdísz használatát követelte meg. A XV. század eleji címeradományok is tornákra utalnak. A tornák nálunk nem váltak olyan népszerűvé, mint nyugaton,

---

¹Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

és nem alakult ki zárt tornatársadalom sem, hiszen minden nemes részt vehetett rajtuk. Egyszerre léteztek nyugati és magyar tornák - az első példa erre II. András udvara -, keveredhettek a szokások, sőt a magyar játékok is „exportálódhattak” nyugatra. Mátyás idején az udvar felelevenítette a lovagi torna szokását, de hamarosan egyre szélesebb körben vált ismertté, gyakorlattá, sőt átalakult: a XVI. században a magyar udvar elsőként vezette be a tornát. A XVII. században a lovagi tornát lóháton, páncélban, sisakban - de bottal és bunkóval is vívták: az győzött, aki ellenfelét lelökte a lóról és megkorbácsolta.

Már a múlt században megállapították, hogy a sisakdíszek adományozása Károly Róberthez kötődnek, de a kutatók sokáig nem tudtak megbirkózni azzal, hogy az első okleveles említések egy korábbi szokást, a királyok ősei által adományozott címereket is említik. Hogy ezek az említések nem idegen toposzok, azt az oklevelekben szereplő magyar szavak is bizonyítják. Ha egy kifejezést magyarul is leírtak, hogy egyértelműbbé tegyék, akkor a kifejezés ismert és viszonylag elterjedt lehetett. Az 1326-os oklevélben a *crista* szó magyarítása *czimer (cristam, que vulgo cymerdicitur)*. Bertényi Iván és Szabics Imre rámutatott¹, hogy a *crista* megtalálható a zólyomi Mihály főispán 1272-es pecsétjén, a XIII. században további 4, 1326 előtt pedig további 6 sisakos pecsétjen. Ezek arról győznek meg, hogy a címer szó a poitou-i francia nyelvjárásból származik, és a *cristával* együtt a Nápolyt elfoglaló Anjou-k közvetíthették Magyarországra a XIII. század hetedik évtizedének utolsó éveiben, az V. István gyermekeinek házasságaival kapcsolatos magyarországi követjárások során. Elképzelhető, hogy a fenn nem maradt sisakdíszek a nemzetségek felbomlását siettető királyi ajándék voltak.

A nyugati polgárság a XIV. század közepétől kezdve szintén rendelkezett címerrel; amikor katonai szolgálatba léptek, ezt viselték a páncéljukon, és ezzel a nemesség részévé váltak. Ez a címertípus nagyon hasonlít a nemesi címerhez. Ugyanakkor Magyarországon a városi polgárok egy része is rendelkezett

---

¹Bertényi Iván – Szabics Imre. Címer. In: Magyar Nyelv. LXXV. – Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1969 – 451-454 o.

címerrel. Sopronban a XIV-XV. század végi címerpecsétek közül a magyar polgárok pecsétjei egyszerű keresztet ábrázolnak felemelt ággal, míg a német patrícusok pecsétjei a korai dági pecsétet leszámítva szabályos sisakos címerpecsétek, amelyek teljesen hasonlóak a nemesi címerhez. A soproni és budai magyar polgárok pecsétjei fiktív kézjegyek, elárulják, hogy a nemességgel azonos társadalmi csoportként fogták fel magukat.

A pecsétek használata a pápai, a német és főként a francia kultúrával való kulturális kapcsolatok révén alakult ki, a laikusok pecséthasználata a XIII. század elején kezdődött, és a XIV. század közepén történő újjáéledése a címeres pecsétek divatjával függ össze; ez is mutatja a nemesi-lovagi kultúrával való szorosabb kapcsolatát: a gyakorlat kezdetének és újjáélesztésének ideje egybeesik az udvari lovagi kultúra virágzó szakaszaival¹. A sisak- és lovasjelvények a lovagi címerrel rendelkező vagy annak viselésére alkalmas személyeket szimbolizálhatták. A sisakot elvileg csak lovag viselhette, a sisakjelvényt pedig csak lovagi nemes személyeknek vagy testületeknek adományozhatták. Ezt a nyugati elvet természetesen Magyarországon lazábban alkalmazzák. (Az első lovas ábrázolás Imre király gyűrűspecstjén található, amelyet 1198-ban Imre király függőpecstjébe préseltek). Nyugaton a lovaspecst sokkal elterjedtebb volt, mint Magyarországon. Először királyi hercegek, főúri hercegek, hűbéres királyok, majd fokozatosan a magasabb nemesség is használta, de később városi és kolostori pecstként is előfordult (igaz, hogy a pecsteken a városi előjárók hajviseletet és polgári ruhát viselnek).

A XIII. században a lovaspecsteket már a földesurak is használták, sőt, minden páncélos lovagnak kiadták, aki hűbérúr volt. Az első ismert lovaspecst Geoffroy-Martel, Anjou grófjának (1040-1060) pecstje. A XIII. századtól kezdve a lovaspecstet lassan felváltotta a címerpecst, a sisakpecst. A lovast leggyakrabban katonai páncélban ábrázolták, ritkábban vadászaton, ami az

---

¹Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

általános típus volt. A lovaspecsétekkel eddig elsősorban a viselet- és fegyvertörténészek foglalkoztak; a magyarországi lovaspecsétekkel átfogóan még senki sem foglalkozott. Királyi rokonok is alkalmazták a lovaspecsétet. Még a XIII. század első felében is a teljes páncélos, lovagi páncélos lehetett ismertebb, mint a lovaspecsét. Nálunk tehát a XIII. században arisztokratikusabb jelentést vettek fel, mint nyugaton¹.

A Drugethék szokatlanul kiemelkedő szerepét az Anjou-udvarban a lovagi típusban az is jellemzi, hogy őket is lovaspecsét szimbolizálja. Ők azok, és talán az Iwan milesek² (lovagi-katonai család) is, akik a nyugati nemességhez hasonlóan ezt a pecsétípust használják, nyilván nem véletlenül. A lovagi páncél és harcmódor a XIII. században kezdett elterjedni Magyarországon, és ezzel párhuzamosan vagy ennek hatására terjedtek el a lovagi kultúrához kapcsolódó egyéb jelenségek (torna, pecséthasználát). Ez az Anjou-korban vált általánosabbá, és a nehéz páncélzatot olykor a középbirtokos földbirtokosok is megszerezhették, bár a keleti harcmódor és páncélzat a középkorban végig divatban maradt; a királyi lovagoknak is tudniuk kellett könnyű páncélt használni. A sisak címereket, amelyek a lovagi páncélzat fontos tartozékaként jelképezték tulajdonosukat, nagyrészt a lovaggá avatott osztály tagjai birtokolták.

A nyugati lovagi kultúra bizonyos vonásai azonban nem, vagy alig honosodtak meg: a címeradományozás egy-két kivételtől eltekintve csak Zsigmond korában volt gyakorlat, a lovaggá ütést és a lovaggá ütést pedig a magyar királyok gyakorolták az idegenekkel szemben. A lovagrend - a legmodernebb, dinasztikus céllal létrehozott lovagrend - létrehozására Károly Róbert idején tettek korai kísérletet, amely azonban nem járhatott sikerrel: talán éppen a zárt társasági forma helyett a király köré szerveződött az udvari lovagság lazább összetételű társasága végett. A király körüli nemesség

¹Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

²Kurucz Ágnes. Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988 – 18. o.

ugyanúgy a reprezentatív pompa lehetőségét látta a lakomákban, mint a nyugati lovagok.

Az Anjou királlyal Magyarországra érkező Drugethek elsősorban az új kulturális törekvéseket képviselték, viselkedésükkel, életszemléletükkel, családtagjaik révén és talán más közvetlen módon is befolyásolták e törekvések lassú, fokozatos terjedését. Mentalitásuk még az udvarban is merőben különbözött a sokkal archaikusabb magyar nemességétől. A lovagi osztály vallásossága a korhoz képest buzgó, de nem feltétlenül mélyreható volt: a koldulórendek és a pálosok befolyása a királyi család törekvéseit követő divatnak is köszönhető volt; az egyháztól azt várták, hogy kiváltságos társadalmi helyzetüket erősítse, és a túlvilági üdvösségüket biztosítsa. Úgy érezték, hogy a végső isteni büntetés - osztálytudatuknak megfelelően - a nemesi család felbomlása¹.

4.4. A lovagi fegyverzet

A páncélzat és a fegyverzet folytonos tökéletesítése és tovább fejlesztése tekintélyes előrehaladást jelentett a közékorban. Ezek általában nem egy jelentéktelen összeállítás vagy elképzelés eredményei voltak, hanem a tudatos és esszerű megfigyelések és a próbákozások gyümölcse, ami számos életet mentett az ütközetek során².

Ami aspektust gyakran figyelmen kívül szoktak hagyni, az az egyszerű lovagi harc és birkózás ténye. A távolabbi ellenfelekkel szemben nyilván fontos volt a fegyver jó ismerete és használata, de egy komolyabb a lovaggal szemben álló talpig felpáncélozott ellenség esetében a birkózás mélyebb és részletes ismeretei voltak szükségesek. A középkori harci kézikönyvek rendelkeztek ilyesfajta „útmutatásokkal”, amelyeket fechtbuchoknak neveztek. Mivel ez csak az elméleti segédanyagot biztosította, az igazi birkózó harc egy hozzáértő

¹Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

²Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. Medieval Armor And Armored Combat. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.

harcmeisterrel történt gyakorlati téren. A segédanyag egyik fontos sorozata, amely a mai nap is fentmaradt, egy német szakember által írott sorozat, akit Hans Talhoffernek hívtak. Más ehhez hasonló kézikönyvek is léteznek, a legtöbb általában az 1300-as évek közepétől az 1500-as évek végére nyúlnak vissza. Ezek a könyvek Európa számos országából származtak (Németország, Olaszország, Portugália, Hollandia, Oroszország).

A fegyvertelen küzdelmeket *kampfringen*¹ jelzővel illették, amely a mai fordításban párbajbirkózást jelent. Ez nem hasonlított a mai modern harcművészetekre, ugyanis a kampfringen a dobást, a levételt, a birkózást és más gyakori technikákra összpontosította a figyelmet. Erről először egy osztrák mester írt részletesebben, Ott Jud, aki bizonyára az 1400-as év korai szakaszában élt. A mester 3 alapvető tényezőt emelt ki, amely kulcsfontosságú volt: az erő, az ügyesség és a gyorsaság. Ez az elindulás kiváló alapanyagot adott a későbbi idők harcmestereinek, így folyamatosan bővült az, hogy mire kell odafigyelni a birkózás során.

Voltak más kortárs mesterek is, akik a birkózással foglalkoztak. Ilyen volt például AndreLignitzer, aki hasonló technikákat tanított. Lignitzer az 1400-as évek elejétől volt ismert, mint német vívómester. Lignitzer a fentebb említett segédanyagban 17 technikát jegyzett be. Külön érdekesség, hogy ezek ellentechnikáját is felvázolta. A 17 technikából az első 10 technika a kar technikájára fókuszál, a maradék 7 pedig a test technikájával foglalkoznak. A dobásokra összpontosított leginkább. Míg a fegyvertelen harcnak a fő megformálója a kampfringen volt, addig a *ringen am shwert*² a birkózási technikákra fektette a hangsúlyt, amelyeket a fegyveres harc közben is lehetett használni. A Ringen am shewrt jelentése a karddal való birkózásnak felel meg. Ezek a technikák nemcsak a páncél gyenge pontjainak a megtámadására összpontosítottak, hanem az ellenfelek lefegyverzésére, a karddal való

---

¹Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. Medieval Armor And Armored Combat. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o

² Uo.

támadásra is felhívták a figyelmet. Néhány ilyen technikát és lefegyverzést a lovas harcosok számára adaptáltak. Hiába eredményesebb a harctéren a schwert útmutatása, de az egyik a másikat nem zárja ki. Kritikus helyzetben mindent ki kell használni.

A fegyvertelen harcok egyik fontos támpontja a tör volt¹. Mivel ez az eszköz csak az 1300-as évek végén lett „divatos” a lovagi körökben, mindaddig leginkább a paraszti körökben fordult elő és egy egyszerű kés szerepét töltötte be. A török lényegesen rövidebbek, könnyebbek voltak a kardoknál. A scramasax tör egy fa nyélbe helyezett egyélű fegyver volt, amit az angolszász körökben élvezett nagy népszerűséget. Embere válogatta meg magának az ehhez tartozó kézvédő markolatot. Nagysága hozzávetőlegesen 30-40 centiméternek felelt meg. A tör neve ismerős lehet a kor fegyverkutatói számára, ugyanis a scramasax a skandináv lándzsás fegyverzetek körében egy nagyobb fegyver meglétét jelentette.

Az idő múlásával, mint ahogy az mindennel lenni szokott, több tör is a kínálatban szerepelt. Leginkább a kétélű tör volt az innováció. Nem vesztett harciasságából, viszont méretben már jobban megmutatkozott. Ilyen volt például a quillion és a baselard. Ezek már egy kisebb kard formáját öltötték magukra. Közel 100 év elteltével, az 1400-as évek második felében, sikerült a töröket jobban megformálni, aminek ékes példája a rondel tör. Elsődleges pozícióba nem került az arzenál szempontjából, de nagyban javította lovag túlélési százalékát, miután annak kardja a harci események folytán odaveszett.

A XI. századi viking kardok nagy hatást gyakoroltak a későbbi közép európai kardokra². A vikingek büszkék voltak kardjaikra, őket magukat pedig nagy harcosokként ismerték el a harci képességeik miatt. Anyagi szempontból az ilyen kardok nem számított olcsó mulatságnak, drágák voltak, igényesen összeállítottak, némely mesterművet pedig a kovács a penge közepén aláírt. Az

¹Oakeshott R. Ewart. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry*. – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.

²Oakeshott R. Ewart. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry*. – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.

elkészítési menetrend úgy nézett ki, hogy az összehegesztett vasat megcsavarták, aztán elkészítették, majd újra megcsavarták és megint elkészítették. Ezt a folyamatot mindaddig ismételték, amíg el nem érték a penge legerősebb szilárdságát. Szót kell ejteni a kardok markolatáról is, mivel az is jellegzetesnek mondható. Gyakran díszítették kirakásokkal és ezüsttel a markolatot, illetve a keresztvédőket. Ezen kölcsönhatások eredménye az volt, hogy a viking fegyverstílus mintát adott a középkori korai kardstílusoknak. A vikingek számára a kard fontos eszmei értéket is jelentett, generációkon keresztül adták tovább az utókornak, a harcosok nevet is adtak kardjaiknak. Mint szimbólum gondolata, a kard, tovább haladt a középkoron és mint vallási szimbólum fontosságával összefonódott a kard jelképe. Maga a kard a keresztet, két oldala pedig a hűséget és az igazságot jelképezi.

A legtöbb kardot, ebben az időszakban, tömegesen gyártották néhány európai kardkovácstól. A legjobb kardok azok voltak, amelyeket a viking féle módszer, minta-hegesztés által formáltak. Ritka volt a jó minőségű homogén acél, ezért a művelet sajátossága az volt, hogy a homogén acélszalagot kovácsoltvas rúddal keverték. Az acél csíkot V alakban magára hajlították és a kovácsoltvas rúd mentén a kalapáccsal a helyére hegesztették a kard középpontját. A kovácsolás módja a pengén mintákat alkotott, mely mintákat később sav hatására a polírozás fázisában tovább lehetett gondolni. Kissé lekerekített hegygel, egy ilyen kard nagyjából 70-80 centiméteres magassággal rendelkezett. Ahogyan a vikingeknél is, úgy itt is a kard egyik oldalán ott szerepelt a kovács neve. A minta-hegesztés folyamat 1050-ig zajlott, csak azt követően lett megújítva ez a technika, amely erősebb kardokat lett képes gyártani. A XI. században a kardok már jóval könnyebbé váltak és a szűrési rátájuk is megnövekedett, így a láncpáncélos harcokban is jobban bevethetőbb lett. A penge ellensúlyozását a keresztformájú védőgárda és egy félkör alakú szár biztosította. Tovább haladva a kardok hosszab keresztvédőket kaptak. Bayeux-kárpit használata szolgál erre például. Ezekben az időkben kezdett a kard vallási szimbólummá válni. A kardkovács nevével szembeni oldalra pedig

különbéle kifejezéseket, igéket, szavakat véstek (In nomine Domini – Az Úr nevében). A kardokat az öv bal oldalán hordták, két állati ragasztóval megmunkált facsíkban, bőrbe csomagolt gyapjúval bélelt részen. Az 1200-as évek végéig voltak népszerűek az ilyen pengék.

Az 1100-as év hozta el a kardok további fejlődésének idejét. Karcsúbbak voltak, elegánsabbak lettek és mostmár a penge mindkét oldalva vallási díszítésekkel bírt¹. A kontinens délebbi részein megváltozott a markolat, megjelentek a lemez szárok. Ez lassan északi és nyugati irányba haladt tovább. Ezekben az időkben a fegyverek markolatai olykor drágakövekből készültek, de leginkább a vas és a bronz dominált. A markolatok, egyes kardok esetében, még szent ereklyét is tartalmaztak, ami méginkább meghatározta a vallási kötelék erősségét. Mint szent fegyver, a kard, az első kereszties hadjárat végeztével ivódott be a köztudatba. A hosszabb és egyenesebb quillionok szolgáltak erre a célra, kereszt alakot adva a kardnak. Ebben az időszakban még egykezes fegyvernek voltak titulálva a kardok, a penge nagysága pedig 60-70 centiméter között mozgott. Elkezdtek megjelenni a nagyobb kardok, melyeket a „háború kardjának” (armingsword) is neveztek a köztudatban. Haslonlóak voltak a viking kardok felmenőihöz, de élességük már lényegesen eltérőbb volt. Tárcsa markolatgombbal rendelkeztek, amely kiváló egyensúlyt nyújtott a méretesebbkardok visszaverésére. A kardok súlynövekedése a szilárd páncélzat, másnéven lemezvért, és a sisakok fejlődésének volt köszönhető. Ezt csak nagy hasítóerejű fegyverrel lehetett áttörni, ami lényegesen eltért egy sodronyt leverésén, ezért a lovagoknak is több erőre volt szükségük. Kiegészítés képpen, a század vége felé a kardok mellett feltűnt egy csatabárdhoz hasonló fegyver, amelyet falchionnak neveztek. Elképzelésre ez a markolattól a penge hegyéig szélesedett, szúrásban annyira nem volt jelentős és egy éllel rendelkezett.

Az 1200-as évek hozták meg a kardok fejlődésének az elágazódását. Többségük megmaradt egykezes fegyvernek, így a lovag a másik kezében

---

¹Oakeshott R. Ewart. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry.* – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.

páncélt tarthatott. Ugyanakkor új kétkezes kardok is megjelentek, amelyek hosszabbak voltak. Támadások vágására, szúrásokra egyaránt alkalmasak voltak. Az egykezes kard továbbra is népszerűségnek örvendett, de a lovagok inkább a kétkezes hosszú kardokat preferálták.

A lovagok körei között nagy hírnevet kapott az úgynevezett „longsword” (hosszabb kard), amely pajzs mellett és pajzson kívül is egyaránt alkalmazható volt csapás mérésre¹. Ezt követően nagyvonalakban a fejlődés már ezeken a téreken zajlott. Szúrásra „rapier” és „estoc” szolgált, amit a párbajozók sem vetettek meg, magyaroknál a szablya, később a lengyeleknél a karebala. Ami pedig kétkezes fegyver volt másfél méteres hatótávval, az általában a skót „claymore”, vagy a porosz „zweihander” és „flamberg” szolgált az ütések bemérésére².

Egyértelműen a tompa fegyverek közötti szimpatizálás a buzogány felé irányult. Súlyban hasonló volt a kardhoz képest, viszont a hírnevet számára a nagyszerű csataképessége biztosította. A legfőbb oka a széles terjedelmének, a felépítése: megközelítőleg egy méteres fa nyélen helyezkedett el egy vasból, acélból vagy bronzból készült „fej”. Több változattal is rendelkezett, némelyik fej láncon lógva volt összekapcsolva a nyéllal. Általában a fej része kalapács, vasgömb vagy tüskés összetett vaslap formáját mutatta. Kifejezetten ez volt az a fegyver, ami nem igényelt nagy taktikai lépéseket, mivel az elrendeltetése az volt, hogy az ellen páncélját nyers erővel betörhesse³. Hasonló szerepet a buzogány mellett a harci kalapács töltött be, mely formája a nevéből származik, viszont ennek az eszköznek kettő, legfeljebb három ütő és szűrő éllel rendelkezett, így már megfontoltobban kellett ezzel bánni. Viszonylag a fejlődése – csak ugyan, mint az elődjénél – lassan következett be. A különbség annyiban merült ki, hogy a kalapács rendelkezett egy bárd résszel felszerelt változattal, amit leginkább a gyalogság használt előszeretettel. A lovagok ennek

¹Oakeshott R. Ewart. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry*. – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.

²Uo.

³Oakeshott R. Ewart. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry*. – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.

inkább a rövidebb változatát díjazták, amellyel jókora csapásokat lehetett kimérni lóháton. A későbbiekben ezek az eszközök egyre inkább a lovagi tornákon tűntek fel, mintsem a csatamezőkön.

A korai bárdfegyverek járultak hozzá ahhoz, hogy létrehozzák ezeket a kalapácsokat, ugyanis ezek nagy hatással voltak a középkorban a lovagi fegyverzetre és harcokra. Ezek a legkorábbi bárdfegyverek a kora középkorban lándzsák voltak, melyek csukává nőttek ki magukat. A csuka egy kisebb, gyémánthoz hasonló alakú, fejből állt a hosszú rúd tetején. Hatékonyak voltak a lovagság rohamozása elleni védekezésben és egy gyalogosan haladó csoport támadásában is. Az egyik ilyen elterjedt bárdtípus az alabárd, idegen nevén halebard, mely rendkívüli hosszú bárdra egy fejfejszét szereltek, hátoldalára és tetejére túske vagy éles penge került. A fegyver fej fejszéje vágásra, a tuskéje további lökésre (különösebben a páncél gyenge pontjaira), a hátulján lévő horog pedig vagy lovasok húzására vagy beakasztására szolgált.

A távolra ható fegyverek között az íj foglal el kiemelkedő helyet¹. A legtöbb európai lovas lovagok számára mégis az íj nem szerepelt működő opcióként, ugyanis ha még az elején rendelkeztek a páncélzatuk által bizonyos mozgástérrel, később a lemezes páncélok ezt már nagyon minimálisra csökkentették és így ez a fegyver nem volt előnyös a számukra. A vikingek szintén használtak íjakat, ezt később a lovagok is átvették tőlük. Fontos kiemelni, hogy az íjászat leginkább a vadászathoz volt szükséges, így az elsődleges célja sem abban merült ki.

A harctéren külön egység szerepelt erre a célra, mégpedig az íjászok. A korszak legelterjedtebb íj típusa az angol hosszú íj volt. A walesi hosszú íjából kifejlesztett típus meghaladta a 2 méter nagyságot. Az íj egy D alakú keresztmetszetet alkotott, hátulja le volt kerekítve, az eleje pedig lapos volt. Faanyagul szolgált a tölgy, a kóris és a nyír. A jobb fogás érdekében, az íj markolatát gyakran betekerték. A továbbfejlesztett széles nílhegyű vadászyinlak

---

¹Oakeshott R. Ewart. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry.* – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.

szerepeltek lövegként. Amíg az íjat hozzávetőleg 20 méterről lőtték ki, addig a lemezpáncélon és a sodronyon képes volt áthatolni, ugyanis a nyilak hegyei vékonyabbak és tűformájúak lettek.

A középkor másik közkedvelt távolsági fegyvere a számszeríj volt¹. Nem rendelkezett olyan nagy hatótávval és kilövési sebességgel, mégis utat tudott magának törni a népszerűséghez. Az egyik ilyen legfontosabb előnye, ami a népszerűségét ötvözte, hogy nem igényelt nagy tudást és erőfeszítést annak a használata. Közelről a számszeríj nagyobb áthatolási képességgel rendelkezett, mint a távolsági íj. A kontinentális Európában a számszeríj volt a beváltabb módszer, mindaddig Anglia szerte inkább a távolsági íjat használták. Ugyanúgy, mint az íjat, ezt is használták a középkor előtt. A normannok hozták be ezt Angliába. Közeledve az 1300-as évekre, a számszeríj íjteste fából, szarvból és inakból készült. A hatékonyabb cél érdekében, a század közepe táján ezt az íjtestet acélra cserélték. Az egyszerű tekerceselési mechanizmusokat idővel fogaskerekek váltották fel, amely sokkal nagyobb vonósúlyhoz vezetett. Amíg a harctéren tartott az átívelés, addig az íjásokat nagy pajzsok védték. Ezeket pavisének hívták. Miután a zsinór teljesen vissza lett húzva a forgó henger mögé (diónak nevezték), egy tartóelemhez történő beakasztást követően a használója keze teljesen szabadon maradhatott, nem kellett felesleges erőfeszítéseket végezni visszatartás terén. A nyil kioldására egy ravasz szolgált, ami elsütőkart jelentett. A számszeríjhoz tartozó nyilak könnyebbek és rövidebbek voltak az elődéhez képest, a fejüknél négyzet keresztmetszetűek voltak. Ezeket a számszeríj nyilakat „csavarnak” nevezték el. Egészen a lőfegyverek megjelenéséig voltak használatosak ezek a számszeríjak.

A lőfegyver, a távolsági fegyverek azon részét képezték, amely puskaport (másnéven lőport) tartalmazott. Eredetileg a puskapor Kínából származott, amit azon a térségen már jóval korábban is használtak pirotechnikai vagy tűzfegyveres célokra. A középkori Európa területén valószínűleg a

---

¹Oakeshott R. Ewart. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry*. – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.

kereskedelem által terjedhetett el a puskaapor kultúrája. A puskaapor pontos bejövetele és annak körülménye máig tisztázatlan, ugyanis ebben a kérdésben a történelmi források nem mindig pontosak és értelmezhetőek. Az első említés egy spanyol szerzetes nevéhez fűződik, Roger Bacon, aki a puskaapor használatát és összetételét írta le 1240-ben. Ugyanakkor még előtte is lehetett használni ismeretlen anyagokat, amelyeknek hasonló végkimenetele volt.

A lovagok csatateri ellenfelei a lőfegyverek és az ágyúk voltak, amelyek az 1300-1400-as években kezdtek el bevezetni¹. Az ilyen fegyverek ellen a felpáncélozott lovag is csak egy egyszerű katonának lett kititulálva. Egy bizonyos távolságot betartva a lemezes páncél képes volt felfogni a lőfegyverek okozta csapást, de idővel már az is kevésnek bizonyult a teljes védettség kérdésében. Az 1400-as évek elejéről származó puskaaporos fegyverek miniatűr ágyúkat mintáztak. Egy tengely tetejére volt helyezve a vas vagy bronz fémcső. A tengelyt a kar alá kellett elhelyezni, a lövést pedig lassú kanóc vagy forró drót segítségével vitték végbe.

A század végére ezek a fegyverek praktikusabbak és kisebbek lettek, valamint kikerült a kar alól. Az új használati helyük a mellkas volt. A használata egy bizonyos „szerpentinkar”-on keresztül történt, melyet előre húzva beindította a puskaapor láncreakcióját és a kilövéshez vezetett. A továbbfejlesztett zár a lőfegyvert nagy előnyhöz juttatta, megkönnyítette a lövést ezzel. A lőszer ólomból vagy öntöttvasból készült. A hatótávolsága ezeknek a lőfegyvereknek meghaladta 200 métert, de nem volt képes vetekedni a számszeríj és a hosszú íj pontosságával és tűzsebességével, mivel ennek újratöltése nehézkes folyamat volt. A hadseregek több száz ilyen lövésszel rendelkeztek, nagyon népszerű eszközzé lett még ígyis. A lőfegyverek az évszázadok során fokozatosan modernizálódtak, a lovag „nyugdíjba vonulását” az „arquebus” muskétaszerű lőfegyver okozta. A harcmodort és a hadviselési

---

¹Ponting Clive. Gunpowder: An Explosive History – from the alchemists of China to the battlefields of Europe. – London: Random House, 2011 – 120-210. o.

technikákat ezeket a primitív fegyverek nagyban befolyásoltak, forradalmasították a harctéri erőviszonyokat.

A középkori lovagi páncélzat számos újdonságról és előrehaladásról tett tanúbizonyságot a történelem során. A középkori lovagi páncél megindítása római mintákból származik. A kor kezdetén maga a páncél olyan kabát köré épült, amelyen egymásra illeszkedő vasgyűrűk helyezkedtek el. Szám szerint ez 35 000–40 000 ilyen gyűrűt jelentett. Ezt láncingként, vagy másnéven sodronyigként ismerték. Ez a sodronyig csuklyával is rendelkezett. A leggyakoribb ilyen viselet a hauberk volt, a törzs és a karok korlátozott védelmére tervezték. A vágó ütések ellen jó védelmet nyújtott, de a szúrások ellen már kevésbé volt hatásos.

A láncsapka, vagy más néven „coif”, különálló részként is előfordult, nem minden hauberk rendelkezett ilyenekkel¹. A hauberkűjéhez hangtompítók, levélkesztyűk kapcsolódtak, ami a kéz védelmére szolgált. A lábának is külön gyártottak láncnadrágot, amit „chausses”-nek neveztek. Egy egész ilyen páncélzat elérhette a 20 kilogrammos súlyt. A sodronypáncélt a legtöbbször szövetanyaggal hordták, kóccal tömött gambesonnal. Ez további párnázást jelentett a lovas számára, illetve a címet is jól lehetett ábrázoltatni rajta. Az 1200-as évek második felére jellemző volt a teljes páncélzatra a fémsisak megléte.

A láncigen kívül a kora középkori páncélok tartalmaztak valamiféle sisakot, ami általában vas koponyakupa és bőrbe burkolt bonyolultabb fémváz lehetett. A XI. és XII. században gyakran előforduló sisak egyszerű kúp formával rendelkezett, hosszú kiemelkedő orrvédő résszel rendelkezett. Ebből ered a normann sisak neve a „nasalhelm” megnevezés (orr sisak).

A későbbi időkben a láncing került bővítésre, különféle fémlemezeket és gyűrűkkel erősítették annak védelmét. Ezek a védelmi kiegészítők a láncokra voltak rögzítve. Ennek köszönhetően a lábakon, a vállakon és a mellkason plusz

---

¹Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. *Medieval Armor And Armored Combat*. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.

egy védelmi réteg kerülhetett fel. A páncélzat fejlődésével egyre divatosabbá váltak a nemesi és lovagi körökben a teljes testet védő páncélzatok. Ezeknek a testpáncélzatoknak több összetevője is volt: lábfejevért, lábvédő, karvért, mellvért, vállpánt, sisak. Kifejezetten ezek a páncélok a lovagi tornákra és harcokra lettek fejlesztve. Például a keresztetek páncélzata egy teljes láncpáncélzatot foglal magába, beleértve a lapos tetjű sisakot és a különböző kiegészített testpáncélt, a keresztet mintával ellátott pajzsot és fehér felső öltözetet. A fegyverzet pedig kard (ez lehetett kétkező is), valamilyen csatabárd, tör. A lemezvértek csak a késő középkorban jelentek meg, ezek rögzítetten a test körül helyezkedtek el. Az ilyen típusú páncélzatok kifejezetten a lándzsák, az íjak és a lövedékek ellen nyújtottak nagyobb védelmet. Az idő függvényében változóak voltak (akár egy régió belül is) a lovagi páncélzatok, eltérhettek a stílusukban és az anyagukban is. Nem volt azonos szintű páncélzat.

Még mielőtt a komplex lemezruhák a mindennapok részét képezték volna, addig a pajzs fontos szereppel bírt, mint a csatatéren történő hasznos védelem jegyében¹. A pajzs legtöbbször a távolsági támadásokkal szemben nyújtott védelmet és a címet jelenítette meg. A korai középkor egyik nevezetes pajzstípusa a „heater” (vasalótalp alakú pajzs) volt, melyet az érdekes alakja végett sárkánypajzsnak is neveztek. Nemcsak a támadások elleni védelemmel szemben és a támadások háritására szolgált a pajzs, hanem fontos társadalmi jelentőséggel is bírt. A funkció és a státusz szimbólumaként tartották számon. Nem volt szabad azt elhagyni. A harcmezőről az elhunyt harcos testét a pajzsra rátéve szállították haza.

A korai középkor páncélja továbbfejlődtek teljes öltönyös páncélokká. Szerepet cserélt a sodrony, így a lemezek gyengepontjait egészítette azt ki többkevesebb sikerrel. A lemezpáncél volt az, ami miatt a lovagok elhagyták a páncél használatát, megőrizve mobilitásukat. A lemezpáncélnak köszönhetően a

---

¹Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. *Medieval Armor And Armored Combat*. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.

lovag szabadon használhatta mindkét kezét. Az 1200-as évek közepe döntő szerepet játszott abban, hogy miben is látták a lovagokat.

A hauberk felett már az 1200-as évek első felében jelen voltak ritka számban a megmunkált vaslemezek. A lemezpáncélok hátlapjainak és mellapjainak (ami a cuirasses megnevezést viselte) leszármazottja a cuirie, ami az 1200-as év vége felé kezdett el a szövegekben szerepelni. Ez a testvédő tartós bőrből készült. A század közepén a térdeket és könyökeket korong alakú lemezekkel egészítették ki. A lemezek kabátját sok kis lemez alkotta, amelyeket bőrruhához és egyszerű ruházathoz igazítottak.

A lemezpáncél fejlődésének kialakulás két fő gyártási stílusirányzatot teremtett meg: a germán (gótikus) vonalat és az itáliai (milánói) vonalat. A germán iskola a szűk nadrág végett volt ismert, ami a férfiaság védelmét is figyelembe vette. Az itáliai iskola hosszabb szoknyát használt, amely bizonyos esetekben a térdet is fedte. Továbbá ami még a különbségek jegyére írható fel, az az esztétikai megjelenés. A germán irányzat igyekezett perfekcionista lenni. A milánói oldalnál szembetűnő az a tény, hogy a bal oldal jobban védett a jobb oldallal szemben. Ennek köszönhetően a jobb oldal mozgékonyabb maradt.

1296-ban kiadott páncélos rendelet tartalmazza a lemezkesztyűk leírását, ami hasonló volt a lemezpáncélhoz¹. A nyak és az áll védőlemezeit ugyanebben az időben vezették be (ezt bevortnak és gorgertnek nevezték). A lemezek bevonatához hasonló, csuklós sodronycipőkön álló lemezeket (sabaton), amelyek a láb védelmére szolgáltak, az 1320-as évben vezették be. A karok lemezes védelme a lábszár után történt meg, magukba foglalták a pauldronokat, a vállvédőket. A pauldron később már az egész kar védelmét is magába foglalta.

Történetek utalások a XIV. század közepén tevékenykedő híres itáliai páncélkovácsokra, Milánó és Lombardia páncélzatára. Számos olyan északolaszországi páncélkovács volt, aki exportált Európába. Az olasz páncélok

---

¹Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. *Medieval Armor And Armored Combat*. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.

exportálása a XVI. század végéig tartott. Volt, hogy a páncélok az ország stílusához mérten készítették el. A XV. században még említve vannak azok az itáliai fegyvermesterek, akik germán típusú páncélokot exportáltak és készítettek. A készítő származása és felismerése végett, ugyanúgy, mint a kard esetében, a páncél is meg lett jelölve egyedi védjeggyel.

A germán páncélkovácsok valamivel lassabb tendenciát követtek a teljes páncélzatok megalkotása terén¹. Néhány évtizeddel, az olaszokhoz képest, le voltak maradva. Az évszázad elején hasonló volt mindkét félnél a lábszárak és kesztyűk fejlődése. A germán iskola egyedisége leginkább abban merült ki, hogy a mellvért doboz szerű kinézete, gyakran sugárirányban hajlított volt. A törzsvédelmi összekötő bőroket itáliai téren az egyszerű deréköv váltotta fel. Az 1400-as években hanyatló lett a doboz alakú mellvért, így egy másik a markáns függőleges gerinc összekötő lett a germán iskola új ismertető jele. Ezen évszázad végére a leginkább jellemző vonás a karcsúsított és hornyolt páncélzat lett. Rendelkezett egy lándzsatámasszal is, amely a mellvérthez lett szegecselve és nem pedig tűzve. A nyílások menti szegélyeket kifelé fordították és lehetőség szerint további fémcsíkokkal erősítették meg. A tőr és a kard számára két-két karikát szegecseltek. Az oldalcsatokat csak 1450 után váltotta fel a derékszíj.

Mindegyik páncélzat felépítése egyformán bonyolultnak titulálható, ugyanis a „felöltözésre” minimum szükség volt egy fegyverkovácsra. A hátlemezek és mellkasi lemezek alatt doubletet, karzati dzsekit, viseltek, ennek az újjá a kesztyű végéig nyúlt. A tárcsák alatt gyapjútömést kellett viselni. Ezen páncélelemek kötőelemek voltak a gyengébb pontok rögzítésénél².

A mindennapi életben, ahogy az már említve volt, a lovagnak létszüksége a fizikai erőnlét kiépítése más harcászati készségek mellett. Ugyanis egy ilyen bonyolult és összetett teljes páncélzati ruha jelentős súllyal bírt. Ha mozgásra és

¹Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. *Medieval Armor And Armored Combat*. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.

²Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. *Medieval Armor And Armored Combat*. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.

kard suhintásra került a sor, tömérdek erőfeszítéseket kellett tenni annak érdekében.

4.5.A lovagkor hanyatlásának okai

A lovagok hanyatlásának okai és tényezői egy folyamat részét képezik, amely az évszázadok múlása alatt alakult ki. A hanyatlás a XVI. században vette kezdetét, mint a csatateri harci taktika legvégső harci erejét. Ebben a században kezdtek már az erre utaló jelek kialakulni, ugyanis lassacskán a lovagokat a földi gyalogos egységek kezdték legyőzni. Ilyen egységek közé sorolhatóak példának gyanánt a svájci gyalogság, az angol íjászok és a flamand pikások. Közeledve a XV. század végéhez a páncélos lovagok dominálása egyre kisebb lett. A XVI. századi lovagok még kedvező szereppel bírtak, de maga a százéves háború az, ami bemutat egy konkrét folyamatot, amely folyamat részesei a páncélos lovagság és annak lejárta a csatateren.

A százéves háború ideje alatt a lovagi szerep változásokon esett keresztül. A taktikai fejlődés és a tűzfegyverek harctéri elterjedése okot adott a nehézlovasság hatékonyságának a csökkentésére. Leginkább a közeli összecsapásokban kaptak nagyobb sebesüléseket a páncélos lovagi egységek, de az íjászok és a lőfegyverek egyre nagyobb presztízst élveztek a csatateren.

A harcmodor is hasonló változásokon esett keresztül a középkor végén és a kora újkor első szakaszában. Például az ágyúk és a muskéták, mint új fegyverek, a gyalogságot és a lövészállásokat forradalmasították, emiatt a lovagi páncélzatok és harci technikák jelentőségüket veszítették e téren, mivel a távolsági fegyverek ellen a lándzsa és egyéb harci eszköz kevésnek bizonyult.

A gyalogság szerepe is megnőtt a százéves háború alatt. Az angol hosszúíjászok képesek voltak hatalmas pusztítást eredményezni, viszonylag messzebbi távról, a nehézlovasság köreiben. A gyalogság elleni harcban a lovagoknak muszáj volt új taktikához folyamodni, ugyanis ez a jelenség nagyban megváltoztatta a felek dominanciáját a csatateren.

A XV. század későbbi szakaszai, főleg a százéves háború végett, egyre jobban kiszorította a lovagok erejét a harcterről. A hadsereg szerekezete és hadviseli módszerek átalakultak, a harcban egyre fontosabb szerephez jutottak a zsoldosok, akik az állami hadsereg tagjaivá lettek. A középkori nehézlovasság és lovagiasság visszaszorította az új taktikák bevezetése és a hadviselés fejlődése.

Ugyanakkor a százéves háború zajlása alatt a lovagok ugyanúgy megőrizték helyüket a felsőbb társadalmi rétegekben, mivel a többség még mindig rendelkezett nemesi ranggal. Ennek köszönhetően a lovagi hagyományok és kultúra tovább élhetett. A lovagiasság becsülete és értéke továbbra is előtérben szerepelt, illetve a lovagi tornák, a látványosságok is közkedveltek maradtak a nép köreiben.

Ha a lovagság nem is tudott volna megmaradni a jelenkorban, de az irodalomban és a folklórban, na meg persze a köztudatban, mindmáig helye és szerepe van. Ahhoz viszont kétség sem fér, hogy hadászati szempontból a lovagok hanyatlása előbb vagy utóbb bekövetkezett volna.

Az egyik népszerű irodalmi tény, a lovagi kultúra romantikus és hősiés ábrázolata, ami a néphitben és a művészetben is teret nyert magának. Rengeteg legenda és irodalmi remekmű született a korról, melyek tovább tudták vinni a lovagi eszmeiséget és ápolták a lovagokról alkotott idealizált képet. Ilyen például az Arthur király legendái vagy akár a Miguel de Cervantes tollából származó Don Quixote regény.

A lovagok társadalmi presztizsén a politikai és társadalmi befolyásuk elvesztése sem volt képes változtatni. Továbbra is a lovagság egy szimbolikus szerepet töltött be és az arisztokrácia részét alkotta. Megbecsüléssel és kiváltságokkal járt bizonyos családi címerek és lovagi címek hordozása.

A Johannita Lovagrend, a Templomos Lovagrend és a Német(Teuton) Lovagrend (mint az új típusú lovagrendek) továbbra is jelen voltak az európai társadalmi életben. Ezek a rendek a lovagok közösségét képviselték és vallási, jótékonyági szerepet is betöltöttek. Néhány lovagrend még ma is létezik, de tevékenységük és szerepük jellege változó lehet. Néhányan megőrizték a

hagyományos strukturális felépítést, mások azonban a modernizáció alatt megváltoztak, hogy szembe tudjanak nézni a jelenkor kihívásaival. Ugyanakkor ezek a tényezők nem lehetetlenítették el a lovagok hanyatlását. Az európai történelem során, a lovagok szerepe és helyzete fokozatosan átalakult köszönhetően a gazdasági, technológiai és az általános társadalmi változásoknak. Kijelenthető, hogy a lovagság nem tűnt el, csak egyes tényezők hatása végett kénytelen volt változni, hogy a fejlődés menetének megfeleljen.

A modern állami struktúrák és a feudalizmus hanyatlása megrendítette a talajt a lovagság gazdasági és társadalmi léte alatt. A városok kereskedelmi fejlődése és az iparosodás új lehetőséget teremtett gazdasági téren. A földesúri rendszer is, köszönhetően az agrártermelés technológiai fejlődése végett, változáson esett át, ami méginkább kihatott a lovagok társadalmi státuszára.

A lovagok hanyatlása érződött a társadalmi struktúrákon. Az egyenlőség elvének előtérbe kerülése és a középkori társadalmi hierarchikus rendszer felbomlása egyaránt jelentőséggel bírt. A független lovagok pozícióit leginkább az abszolutista államok és azon belül az uralkodói rendszer gyengítette meg. A presztizsük is egy újabb dőfést szenvedett el, mivel a reneszánsz és a humanizmus kétségbe vonta a lovagi eszméket és tradíciókat.

A lovagi hatalmat és befolyást tovább csonkította az európai városok fejlődése és a népesség növekedése. Új társadalmi csoportok jöttek létre: a városi polgárság, a nemesi osztály és a parasztság. A csökkentett nemesi hatalmak eredményezte, hogy szintet tudott lépni a városi polgárság és a parasztság. Az emberek többféle foglalkozást és státuszt választhattak maguknak, növekedett a társadalmi mobilitás. Ennek következtében a lovagi felszerelések ára arányosan növekedett, mivel a kovácmesterek más célokat helyeztek prioritásba. Sokan ezt a költséges életmódot már nem tudták fenntartani, ugyanis a bevételi forrás a lovagok számára egyre csak csökkent, és a páncélzat illetve a ló ellátásra szorult.

Érdeemes tudni, hogy ez a fajta hanyatlás nem egységesen történt és ment végbe, hanem területileg változó időközönként. A hanyatlásuk nem azt

jelenlette, hogy egyik napról a másikra megszűntek létezni, hanem a társadalmi jelentőségük egyre kevesebb lett. Például a jelenkorban a lovagrendek mindenekelőtt vallási és történelmi jelentőséggel bírnak, illetve kereset van az egyes múzeumi, turisztikai látványosságok terén, ami a lovagrendeket érintik. Ennek köszönhetően tartják fenn a lovagi kultúrát és örökséget.

A modernizált lovagrendek, miközben alakalmazkodnak a jelenkori jogi és társadalmi környezethez, a hagyományos lovagrendek értékeit és örökségét viszik tovább. Létezik például a Szent Lázár Lovagrend, amely a Johannita Lovagrend elveit követve tevékenykedik. Ez a lovagrend a humanitárius és betegápoló, a sérülésekkel és betegségekkel kapcsolatos területeken dolgozik.

Magyarországon ismert a Vitézi Rend tevékenysége. A magyar lovagság kultúrájához és történelmi örökségéhez kapcsolódik ez a modernizált lovagrend. A tagság középpontjában a nemzeti identitás, a hagyományok, a szolgálat és a kulturális illetve szociális célok állnak.

Egyik legismertebb lovagrend, melynek alapítója maga is a rend tagja volt, I. Zsigmond nevéhez kötődik. Mégpedig a Sárkány Lovagrend az, melyet a német-római császár alapított. Célja abban merült ki, hogy védelmezze a keresztény monarchiákat a pogány erők ellen. Az eredeti tagok között több olyan nemes, király és más fontos személy volt, akik a tornákon és hadjáratokban egyaránt részt vettek.

Jelentős modernizált lovagrendnek lett kiépített tagsági hálózata, nemzetközi konferenciákon, eseményeken, találkozókön vesznek részt. Ezt leszámítva számos lovagrend van jelen egyes térségekben, ahol jótékonyági projektek, helyi közösségek, kulturális intézmények révén tevékenykednek. Ezeknek a lovagrendek a támogatása és fenntarthatósága függ az ország elismerésétől is. Ugyanis tevékenységüket megosztóan díjazzák, így adott olyan hely, ahol az ország elismeri és finanszírozza a rend működését, míg máshol a tagok és egyéb külsős szervek segítik azt.

Végezetül, a középkor idején, a lovagok eszményeikkel és harci képességeikkel nemcsak a hadviselésre gyakoroltak nagy hatást, hanem a

korszak társadalmi fejlődésére és életére is. Noha a taktikák és a harcmodor változott, a lovagok hősiessége tiszteletben tartott érték és elismert mind a mai napig.

KÖVETKEZTETÉSEK

A lovagrendek fejlődése és kialakulása a középkori Európában és Magyarországon mélyen beágyazódott a korszak politikai, vallási és társadalmi viszonyaiba, melyek meghatározó szereppel bírtak a szervezetek céljai, hatásai és működési szempontjaiból. A Johannita Lovagrend, a Német Lovagrend, a Sárkányos Rend és a Szent György Rend példája jól illusztrálja, hogyan voltak képesek egyszerre politikai-vallási-katonai erőt gyakorolni, mely egész nemzetek sorsára is kiterjedt.

A keresztes hadjáratok kontextusában létrejött Teuton Lovagrend kezdetleges fő feladata a betegek és szegények gondozása, valamint a zarándokok védelme volt. Azonban az idő múlásával inkább katonai renddé nőtte ki magát a rend, melynek fő célja immár a pogány népek kereszténységre való áttérítése, illetve a kelet-európai térségek megszilárdítása lett. Államszervező tevékenységének köszönhetően nagyban hozzájárult a Baltikum térségének formáláshoz.

A Johannita Lovagrend szintén egy karitatív és vallási céllal kezdte meg működését, azonban a keresztes hadjáratok miatt katonai szerepre is sor került. Munkám során leginkább ennek a rendnek az adaptációs képessége mutatta meg azt, hogy a változó történelmi körülményekhez miként tudtak a lovagrendek alkalmazkodni. Katonai és diplomáciai csúcspontját a máltai tevékenység hozta meg és sikeresen védte meg Európát az Oszmán Birodalommal szemben.

Sajátos történelmi viszonyok között jött létre a Szent György Rend és a Sárkányos Rend. Elsősorban ezek a rendek a belső politikai viszonyokat igyekeztek fékentartani, illetve a török elleni terjeszkedésben játszottak fontos szerepet. A Szent György Rend a nemzeti identitás kapcsán volt kiemelkedő, illetve a keresztény lovagi eszmék képviselése terén, a Sárkányos Rend törekedett a magyar nemesség lojalitásának a megerősítésére.

A kutatott lovagrendek tevékenysége rávilágított arra, hogy a középkorban az európai társadalmi és politikai rendszer alappillére a vallási nézet volt. A vizsgált lovagrendek egyszerre 3 szerepet is betöltöttek:

- 1) A keresztény hit védelmezői és terjesztői voltak;
- 2) Karitatív beállítottságot hordoztak magukban;
- 3) Katonai erőközpontokként is kiemelkedő magaslatokba jutottak

Egyedül a központosított monarchiák tették rá az i-re a pontot a lovagrend tevékenységét illetően, ugyanis vagy átalakult a lovagrend feladatköre vagy egyszerűen nem számoltak a modern államok a rendek szükségességével.

A mai kor számára a lovagrendek tanulmányozása számos tanulsággal szolgál, ugyanis megmutatja, hogy a politika és vallás összefonódása miként hozhat létre egy hosszútávú struktúrát, melyek alapvetően formálták a társadalmi viszonyokat. Másfelől arra is rávilágít, hogy az adaptációs képesség elengedhetetlen egy hosszabb távú fennmaradáshoz.

Katonai és politikai szerep tekintetéből a rendek nagyhatású szereppel bírtak a középkori életben. Meghatározó hatalmi tényezők voltak.

A Német Lovagrend példája a megfelelő arra, hogy bemutassa hogyan vált egy vallási-politikai rend katonai entitássá. A balti régióban lezajlott események, keresztény hittérítések meginkább a világi hatalom kiterjesztéséhez vezettek. Az általuk megalapított államalakulatok a régióba stabil gazdasági fejlődést és politikai szervezetséget létesítettek. Ugyanakkor a helyi lakosság elnyomása és a lengyel-litván-lovagrendi háború komoly ok okozati végkimenetellel zárultak. A Teuton Lovagrend példája mutatja azt, hogy egy vallási vonatkozású politikai expanzió hosszútávú belföldi konfliktusokhoz vezethet.

A Máltai Lovagrend, mint ahogy az már korábban is tisztázódott, katonai téren is képes volt helytállni. Ennek köszönhetően voltak a Földközi-tenger térségében regionális hatalom. Az idő előrehaladtával pedig lavíroztak a politikai nagyhatalmak között a fenntarthatóság célja érdekében.

A vizsgált lovagrendek gazdasági szempontú elemzése rámutatott arra, hogy nemcsak a politikai és vallási körökben voltak kulcsszereplők a történelem során. Kiemelkedő jelentősége volt a földbirtoklásnak a lovagrendek számára. Ezek a földbirtokok, a jövedelmen felül, társadalmi és politikai befolyást is eredményeztek. Például a Német Lovagrend jelentős mértékű államalakulatot hoztak létre Poroszország területén, ahol mellékesen az állattenyésztés és földművelés mellett, a helyi kereskedelemben is tapasztalhatóak voltak a változások. A johanniták helyzete itt hasonló volt, ugyanis ez a finanszírozás segítette elő a katonai beavatkozásokat és a napi betevő meglétét.

A Földközi-tenger „birtoklása” révén kiváló kereskedelmi útvonalak nyíltak. A Teuton Lovagrend leginkább a Hanza-városokkal végzett kereskedelmi ügyleteket. Ők inkább az északkeleti-európai térségekben jutottak domináns szerephez. A hátralévő két rend, a Sárkányos- és a Szent György Rend, a regionális stabilizálást és fejlődést jutatták előtérbe a kisebb hatókörű gazdasággal.

A lovagrendek nemcsak erőforrásokat vontak ki a közösségek birtokaikról, hanem hozzájárultak azok fellendüléséhez is. Az életszínvonalon egyaránt változás lépett fel pozitív irányba, ugyanis ezek a szervezetek infrastruktúrális beruházásokat, szociális támogatásokat és új földművelési technológiákat hoztak be. Következtetésem ezen része egy többdimenziós gazdasági hatást mutat be: míg egyes rendek regionális téren jelentettek nagy befolyást, addig a másik oldalon globális kereskedelmi hálózatok jöttek létre. A lovagrendek működése túlmutattak az egyszerű földbirtokosi tevékenységen, nagyban hozzájárultak a középkori Európa gazdasági életéhez.

A megalapult lovagrendek célja vallási alapú volt, aminek köszönhetően kulturális kifejeződési formákban is visszaköszönt. A szakrális művészetek, a templomépítészet és a liturgikus hagyományok a rendek tevékenysége végett bővültek. Példának gyanánt a Német Lovagrend a gotikus építészet meghonosításában is jelentős eredményeket értek el.

Ha figyelembe vesszük a rendek művészeti tevékenységét, akkor itt a művészet nem, mint esztétikai alkotásként értendő, hanem szimbólumként jelenik meg. Ilyen téren a Szent György Rend heraldikája a bátorság és erény eszményképét jelenítette meg, míg a Johannitáknál inkább a keresztény hit üzenethordozása az, ami előtérbe került.

A lovagi páncélzat és fegyverzet történeti szempontú elemzése rávilágított arra, hogy ezek olyan társadalmi és kulturális megnyilvánulások voltak a lovagrendek számára, melyek nem csupán a harci technológiai fejlődést tükrözték. Ezek a fejlődések kéz a kézben jártak az adott kor innovációival és a harc taktikai változásaival. A kezdetlegesen hordott sodronyíngeket egyre inkább a jobban megmunkált és bonyolultabb lemezpáncélok váltották fel, melyeknek csúcspontja a XV. századra ért be. A fekete páncélzat a Johanniták ikonikus megjelenése volt a történelem során (érdekes megjegyezni, hogy a fekete szín a renden belül a vallási elkötelezettséget és katonai fegyelmet vizualizálta), míg a fehér köpeny és a kereszttel díszített pajzs a Teuton Lovagrend védjegye volt. A Szent György Rend lovagjainak viselt páncéljai a rend szellemiségét, a hősiességet és az erényeket szimbolizálta. A Sárkányos Rend tagjainak megjelenése az ország politikai egységét és az uralkodó hatalmát jelképezte.

A diplomamunkában bemutatott rendek ma is aktívan jelen vannak a közéletben. Fontos leszögezni, hogy az évszázadok alatt a katonai nézeteket a diplomáciai és humanitáris irányok váltották fel. Napjainkban a Német Lovagrend szociális, oktatási és egészségügyi létesítmények működtetésére helyezi a hangsúlyt. A Máltai Lovagrend katasztrófavédelmi és egészségügyi területeken folytat aktív munkát, mely a hagyományos esetek segítése modern köntösben. A Szent György Rend és a Sárkányos Rend a keresztény erkölcsi értékeket és a kulturális hagyatékot ápolja.

A Német Lovagrend, a Johannita Lovagrend, a Sárkányos Rend és a Szent György Rend vizsgálata azt a következtetést vonta maga után, hogy a középkori lovagi eszmék mindmáig relevánsak, ha helyesen van igazítva a modern korhoz.

Mára a rendek tevékenysége a társadalmi szolidaritásra és felelősségvállalásra is egyaránt inspirációt ad, ami egy pozitívum, ugyanis az eddigi segítségnyújtások mellett is képesek lettek túlnőni saját magukon.

Ezek a jelenkori tevékenységek bizonyítják azt, hogy a múltbéli eszmék időtállóvá váltak. Persze csak akkor következhet ez be, ha az új kontextusban új eszközökkel van érvényesítve a kitűzött cél. Ma is élő példának bizonyulnak a rendek tevékenységei, ugyanis a modernitás és a hagyományok tökéletes harmóniában képesek hozzájárulni egy adott társadalom fejlődéséhez, miközben mindvégig megmarad a kulturális és történelmi örökség.

Összegzésképpen, a lovagi hanyatlás okai igen jelentős súllyal bírtak a középkori Európában, ami alól kibújni mondhatni képtelenség lett volna. A társadalmi szerkezetben leginkább a politikai, gazdasági, technológiai változások voltak a hanyatlás előfutárai, ami a hadviselésre is egyaránt hatást gyakorolt. A lovagok jelentőségét és befolyását leginkább az egységes központi hatalom, a haditechnika terén történő változások és a gazdasági rendszerek csökkentette. Viszont maradandó lovagias kulturális örökségük tovább él az irodalomnak és a művészetnek köszönhetően. A lovagok megszűnése nagy hatást gyakorolt a társadalmi szerkezet felépítésére, valamint az európai történelem menetére.

Ez az elkerülhetetlen lovagi vég számos utat nyitott a társadalmi változások és struktúrák megjelenésének számára. A lovagi tekintély folyamatos csökkenésével a monarchiák felügyeleti hatalma egyre nagyobb lett. Ezáltal jöttek létre a királyok kezei alatt az erős állami szerkezetek. A kereskedői osztály és a városi társadalom szintén csak nyerni tudott ezen az ügyön.

A változások a hadviselés és a katonai stratégia terén is tekintélyesek voltak. A tüzérség feltörekvése és a puskapor megjelenése nagyban megnehezítette a lovagok jelenlétét a seregben. A lovagok a nemesség, a bátorság, a becsület szimbólumaivá váltak, olyan erényekké, amelyet sokan nem tudtak követni. A romantikus lovagkép visszhangja megmaradt a művészetben.

A hadviselés leginkább a szervezett hadseregekre helyeződött át, amibe az egyéni lovagi erő és bátorság már nem fért bele. A hadviselés stratégiaibb lett. A katonaság terén ez a taktikai változás alapozta meg a mai modern hadseregeket.

A lovagok hanyatlása sokrétű és összetett folyamat volt, amelyet számos tényező befolyásolt a történelem során. A lovagok kulturális hagyatéka azonban feledhetetlen képet hagy alkotni magukról, még a jelenkorban is, ezért bír jelentőséggel a kollektív képzeletre a történelem ezen szakasza.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

I. Források

1. Велика Хартія Вольностей (Magna Carta). [Elektronikus forrás] //
Elérhetőség: <https://maysterni.com/publication.php?id=107962>
2. Anonymus: Gesta Hungarorum. Fordította: Pais Dezső. [Elektronikus forrás] //
Elérhetőség: <https://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.pdf>
3. Az 1222. évi törvénycikkek. [Elektronikus forrás] // Elérhetőség:
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200000.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D2>
Tanulmányok az Aranybulla kibocsátásának 800. évfordulójára. Szerkesztette:
Mayer Gyula, Szovák Kornél és Rácz György. Budapest, 2022 – 11-38. o.
4. Árpád-kori új okmánytár (Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus). VI.
kötet, Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2002. 538: 431.
5. Az 1222. évi törvénycikkek. [Elektronikus forrás] // Elérhetőség:
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200000.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D2,,>
6. CARMEN MISERABILE” In: A tatárjárás magyarországi emlékei.
Tanulmányok Pálóczi Horváth András 70. születésnapja tiszteletére. Kecskemét,
2014.
7. Geoffrey of Monmouth: Historia Regum Britanniae – A brit királyok története.
Cambridge, Ontario, 1999. 214. old.
https://www.yorku.ca/inpar/geoffrey_thompson.pdf
8. Szent István király nagy legendája. Ford. Kurcz Ágnes. In: Árpád-kori legendák
és intelmek. Szentek a magyar középkorból. Budapest, 2004, 17–26. o.
9. The Chronicles of Jean Froissart. Delphi Classics, 2024.
<https://www.delphiclassics.com/Sample%20PDFs/The%20Chronicles%20of%20Jean%20Froissart%20-%20sample.pdf>
10. Zsigmondkori oklevéltár 1. (1387-1399). Összeállította: Mályusz Elemér
Magyar Országos Levéltár Kiadványai, Budapest, 1951.

11. A Szent György Lovagrend alapítólevele. In: Besnyő Károly: A Magyar Népköztársaság kitüntetései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979.
https://www.szentgyorgylovagrend.eu/https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_szent_gyorgyrend_alapitolevele.html

12. Képes Krónika. Sorozatszerkesztő: Tarján Tamás. Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó, 1993 – 50-120. o.

II. Monográfiák, cikkek, segédkiadványok

13. Ágoston Péter. A magyar világi nagybirtok története. – Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1913 – 40. o.

14. Bárány Attila. A középkori Magyarország hadtörténeti emlékei. – Debreceni Egyetem, 2020 – 51-80. o.

15. Bedy Vince. Győr katolikus vallásos életének múltja. In: Győregyházmegye múltjából. V. Szám. – Győr: Győregyházmegyei Alap Nyomdája, 1939 – 41-43. o.

16. Belitzky János. Sopron vármegye története első kötet – Budapest: Stephaneum Nyomda, 1938, 812-819. o.

17. Bertényi Iván – Szabics Imre. Címer. In: Magyar Nyelv. LXV. – Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1969 – 451-454 o.

18. Bertényi Iván. Lovagok, várak, királyok. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1983 – 145. o.

19. Bónis György. Hűbériség és rendiség a középkori Magyarországon. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003 – 358. o.

20. Borosy András. A XI—XIV. századi lovasságról. In: Hadtörténelmi közlemények. 9. évf. 2. sz. – Budapest: Hadtörténelmi Közlemények, 1962 – 119-174. o.

21. Brigitte Coppin. A lovagok élete. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008 – 6. o.

22. Csánki Dezső. I. Mátyás udvara. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1883 – 515-750. o.

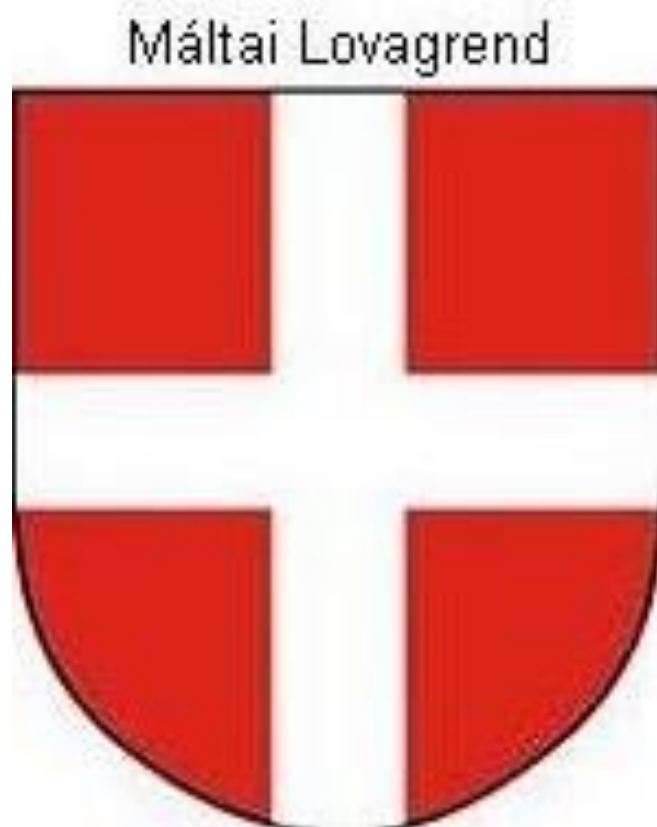
- 23.Csóka Gáspár. A szerzetesrendek szerepe Győr tudományos, oktatási és kulturális életében. – Győr: Városi Levéltári Füzetek, 1997 – 5-23. o.
- 24.Csorba Csaba. Nemzetiségek a középkori Magyarországon. In: Emlékkönyv a Turkevei Múzeum fennállásának 20. évfordulójára. - Turkeve, 1971 – 153-161. o.
- 25.Dixon Philip. Lovagok és várak. – Debrecen: Graph-Art kiadó, 2008 – 12. o.
- 26.Dobroniç Lejla. A keresztesek, a johanniták és a szentsír lovagok horvátországi rendházai és birtokai. Fordította: Szatanek József. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 2004 – 5-23. o.
- 27.Elekes Lajos. Királyi és főúri udvar. – Budapest: Magyar Művelődéstörténet, 1939 – 241-307. o.
- 28.Engel Pál. Magyarország a középkor végén. – Budapest: Térinfó bt., 2002 – 55. o.
- 29.Erdély története I. Szerk.: Makkai László, Mócsy András. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986 – 135. o.
- 30.Európa és Közel-Kelet IV-XV. század. Középkor I-H. Szerk.: Sz Jónás Ilona. – Budapest: Osiris Kiadó, 1971 – 288. o.
- 31.Firth Rachel. Lovagok és fegyverzetük. – Budapest: Mérték Kiadó, 2007 – 8. o.
- 32.Fischer-Fabian S. A német cézárok. – Budapest: Európa Kiadó, 1985 – 291. o.
- 33.Fügedi Erik. A befogadó: a középkori magyar királyság. – Budapest: Történelmi Szemle, 1981 – 355-376. o.
- 34.Györffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963 – 291. o.
- 35.Házi Jenő. Sopron középkori egyháztörténete. – Sopron: Székely és Társa Nyomdája, 1939 – 132-171. o.
- 36.Hléssy János. Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon. In: Századok. – Budapest, 1902 – 3-sz., 1-20. o.
- 37.Hóman Bálint. Magyar lovagvilág. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1930 – 105. o.

38. Horváth István, M. Kelemen Márta, Torma István. Magyarország régészeti topográfiája 5. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979 – 13–138. o.
39. Hunyadi Zsolt. A johanniták a középkori Magyarországon a 14. század végéig. – Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor Kiadó, 2006 – 199-200. o.
40. Jason Heller, Tom Rosborough, Brandon Vogel, Ian Ruscak, Jonathan Longabucco. Medieval Armor And Armored Combat. – Massachusetts: Worcester Polytechnic Institute, 2005 – 25-85. o.
41. Karácsonyi János. Magyar nemzetségek a 14. század közepéig. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1900 – 150-200. o.
42. Karlai K. Károly. A címerekről. A címer története, fejlődése. A címertan mai szemmel. – Amsterdam: Akadémiai Kiadó, 1985 – 148. o.
43. Kristó Gyula. A vármegyék kialakulása Magyarországon. – Budapest: Magvető Kiadó, 1988 – 21-239. o.
44. Kristó Gyula. Az Aranybullák évszázada. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1976 – 100-200. o.
45. Kubinyi András. Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. – Budapest: Effeny Kiadó és Nyomda, 1999 – 264. o.
46. Kurucz Ágnes. Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988 – 18. o.
47. László Gyula. A honfoglaló magyarok fegyverei és harcmodora. – Budapest: Magyar Élet Kiadó, 1944 – 50-200. o.
48. Magyary-Kossa Gyula. Magyar orvosi emlékek. III. kötet. – Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1931 – 157. o.
49. Majorossy Judit. A város közepén – a társadalom peremén. A szegények helye a középkori Sopron életében. – Sopron: Soproni Szemle, 2003 – 218-233. o.
50. Makkai László. A lovagság Európában és Magyarországon. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1972 – 81-85. o.
51. Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942 – 272-434. o.

52. Marjai Imre. A kereszt és a kard lovagjai. – Budapest: Új Nap Könyv- és Lapkiadó, 1990 – 28-31. o.
53. Mártonffy Ernő. A székesfehérvári ispotály története. – Dárda: Arady Lajos Könyvnyomdája, 1918 – 4-33. o.
54. Mollay Károly. A Szélmalom utcai vám 1217–1564. – Sopron: Soproni Szemle, 1991 – 97-121. o.
55. Nagy Balázs: A középkori magyar városok a külföldi utazók leírásaiban. – Budapest: Korall Társadalomtörténeti Egyesület, 2009 – 79-87. o.
56. Oakeshott R. Ewart. The Archaeology of Weapons: Arms and Armor from Prehistory from the Age of Chivalry. – England: Courier Corporation, 1996 – 150-250. o.
57. Petz Aladár. Győr sz. kir. város Szentháromság közkórházának multja és jelene 1749-1928. – Győr: Győregyházmegyei Alap Műintézete, 1929 – 9-10. o.
58. Ponting Clive. Gunpowder: An Explosive History – from the alchemists of China to the battlefields of Europe. – London: Random House, 2011 – 120-210. o.
59. Pószán László. A Német Lovagrend államának széthullása – a 13 éves háború. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2000 – 271-285. o.
60. Rachel Firth. Lovagok és fegyverzetük. – Budapest: Mérték Kiadó, 2007 – 8. o.
61. Reiszig Ede. A János-lovagok birtokviszonyai Magyarországon. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1911 – 393. o.
62. Somogyi Győző. Az Árpádok Hadserege 896-1301. – Budapest: Zrinyi Kiadó, 1917 – 50-130. o.
63. Stossek Balázs. A templomosok Magyarországon. – Máriabesnyő-Gödöllő: Attraktor Kiadó, 2006 – 187. o.
64. Szacsy Mihály, Pálincás Gábor. Történelmi, európai, katonai és népi sportok. – Budapest: Sárkányos Lovagrend Kiadó, 2004 – 20. o.
65. Szócs Tibor. Hunyadi János és a magyar lovagvilág. – Budapest: Veritas Kiadó, 2014 – 50-130. o.

66. Tanulmányok az Aranybulla kibocsátásának 800. évfordulójára. Szerkesztette: Mayer Gyula, Szovák Kornél és Rácz György. – Budapest: Pytheas Könyvmanufaktúra, 2022 – 80-180. o.
67. Török József. Katolikus egyház és liturgia Magyarországon (A kezdetektől a 19. század végéig). – Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2000 – 110-170. o.
68. Tumler Marian: Der Deutsche Orden: Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart. – Bad Münstereifel: Ficalbook, 1992 – 20-80. o.
69. Wenzel Gusztáv. Árpád-kori új okmánytár (Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus). – Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár, 2002 – 431. o.
70. Zolnay László. A középkori Magyarország történeti emlékei. – Budapest: Magvető Kiadó, 1978 – 120-230. o.
71. Zombori István. Lovagok és lovagrendek. – Budapest: Kozmosz Könyvek, 1988 – 40-160. o.
72. Zsigmondkori oklevéltár 1. (1387-1399). Szerk.: Mályusz Elemér. – Budapest: Magyar Országos Levéltár Kiadványai, 1951 – 795.
73. Zsoldos Attila. Családok és hűbéri társadalom a középkori Magyarországon. – Székesfehérvár: Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2016 – 50-180. o.
74. Крижановський О. П., Хірна О. О.. Історія середніх віків. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”, 2007 – 31-35 о.
<https://naurok.com.ua/navchalna-programa-istoriya-ukra-ni-gromadyanska-osvita-7-klas-1-godina-na-tizhden-na-2024-2025-n-r-437919.html>

MELLÉKLETEK

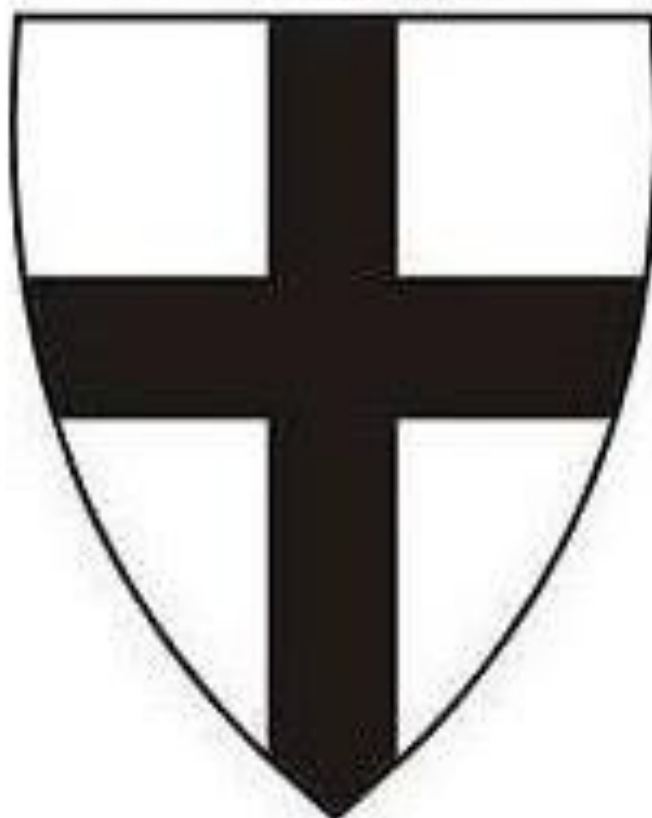

1. sz. melléklet. A Johannita Lovagrend címere

Forrás:

https://szentgyorgyalapitvany.blogspot.com/2018/01/a-jelentosebb-kozepekori-lovagrendek_16.html

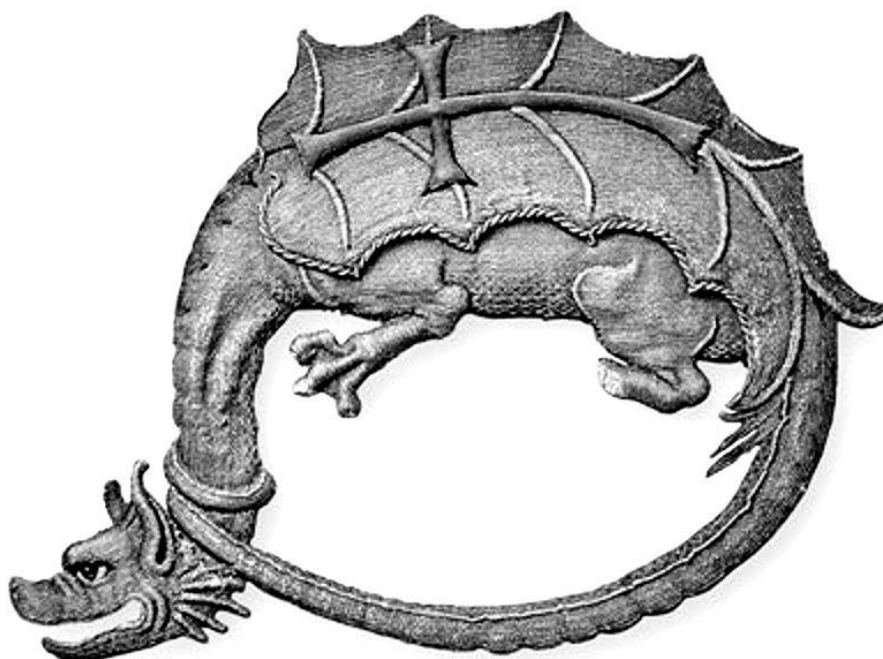
Német Lovagrend

2. sz. melléklet. A Német (Teuton) Lovagrend címere

Forrás:

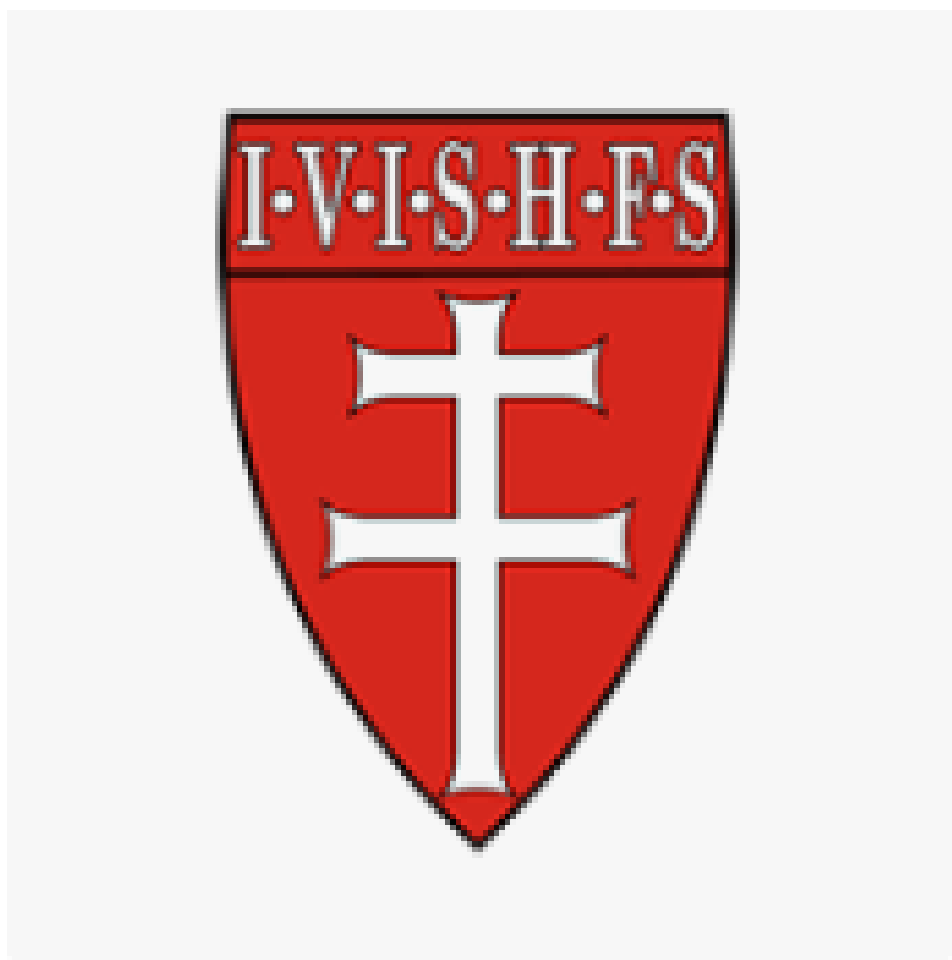
<http://tortenelemcikkek.hu/node/400>

3. sz. melléklet. A Sárkányos Rend címere

Forrás:

https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1rk%C3%A1ny_Lovagrend

4. sz. melléklet. A Szent György Rend címere

Forrás:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Gy%C3%B6rgy_Lovagrend